

**CIHM
Microfiche
Series
(Monographs)**

**ICMH
Collection de
microfiches
(monographies)**

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

© 1997

Technical and Bibliographic Notes / Notes techniques et bibliographiques

The Institute has attempted to obtain the best original copy available for filming. Features of this copy which may be bibliographically unique, which may alter any of the images in the reproduction, or which may significantly change the usual method of filming are checked below.

- Coloured covers / Couverture de couleur
- Covers damaged / Couverture endommagée
- Covers restored and/or laminated / Couverture restaurée et/ou pelliculée
- Cover title missing / Le titre de couverture manque
- Coloured maps / Cartes géographiques en couleur
- Coloured ink (i.e. other than blue or black) / Encre de couleur (i.e. autre que bleue ou noire)
- Coloured plates and/or illustrations / Planches et/ou illustrations en couleur
- Bound with other material / Relié avec d'autres documents
- Only edition available / Seule édition disponible
- Tight binding may cause shadows or distortion along interior margin / La reliure serrée peut causer de l'ombre ou de la distorsion le long de la marge intérieure.
- Blank leaves added during restorations may appear within the text. Whenever possible, these have been omitted from filming / Il se peut que certaines pages blanches ajoutées lors d'une restauration apparaissent dans le texte, mais, lorsque cela était possible, ces pages n'ont pas été filmées.
- Additional comments / Commentaires supplémentaires: Text in Ukrainian.

L'Institut a microfilmé le meilleur exemplaire qu'il lui a été possible de se procurer. Les détails de cet exemplaire qui sont peut-être uniques du point de vue bibliographique, qui peuvent modifier une image reproduite, ou qui peuvent exiger une modification dans la méthode normale de filmage sont indiqués ci-dessous.

- Coloured pages / Pages de couleur
- Pages damaged / Pages endommagées
- Pages restored and/or laminated / Pages restaurées et/ou pelliculées
- Pages discoloured, stained or foxed / Pages décolorées, tachetées ou piquées
- Pages detached / Pages détachées
- Showthrough / Transparence
- Quality of print varies / Qualité inégale de l'impression
- Includes supplementary material / Comprend du matériel supplémentaire
- Pages wholly or partially obscured by errata slips, tissues, etc., have been refilmed to ensure the best possible image / Les pages totalement ou partiellement obscurcies par un feuillet d'errata, une pelure, etc., ont été filmées à nouveau de façon à obtenir la meilleure image possible.
- Opposing pages with varying colouration or discolourations are filmed twice to ensure the best possible image / Les pages s'opposant ayant des colorations variables ou des décolorations sont filmées deux fois afin d'obtenir la meilleure image possible.

This item is filmed at the reduction ratio checked below / Ce document est filmé au taux de réduction indiqué ci-dessous.

10x		14x		18x		22x		26x		30x							
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☒	☐	☐	☐	☐						
12x			16x			20x			24x			28x			32x		

The copy filmed here has been reproduced thanks to the generosity of:

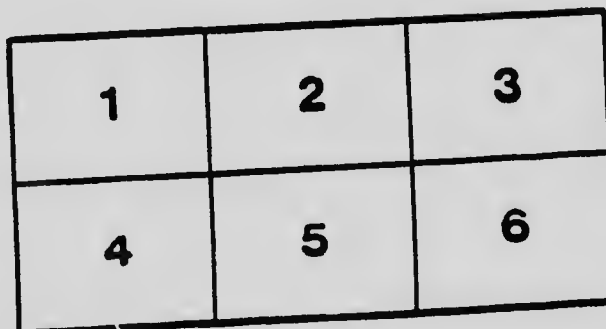
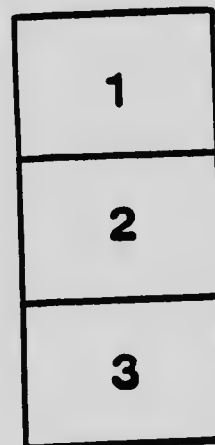
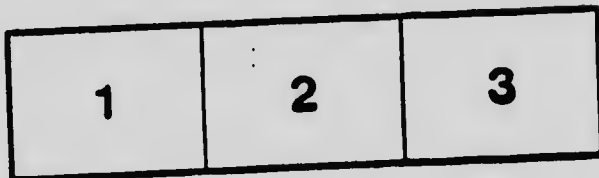
National Library of Canada

The images appearing here are the best quality possible considering the condition and legibility of the original copy and in keeping with the filming contract specifications.

Original copies in printed paper covers are filmed beginning with the front cover and ending on the last page with a printed or illustrated impression, or the back cover when appropriate. All other original copies are filmed beginning on the first page with a printed or illustrated impression, and ending on the last page with a printed or illustrated impression.

The last recorded frame on each microfiche shell contain the symbol $\rightarrow$ (meaning "CONTINUED"), or the symbol ∇ (meaning "END"), whichever applies.

Maps, plates, charts, etc., may be filmed at different reduction ratios. Those too large to be entirely included in one exposure are filmed beginning in the upper left hand corner, left to right and top to bottom, as many frames as required. The following diagrams illustrate the method:

L'exemplaire filmé fut reproduit grâce à la générosité de:

Bibliothèque nationale du Canada

Les images suivantes ont été reproduites avec le plus grand soin, compte tenu de la condition et de la netteté de l'exemplaire filmé, et en conformité avec les conditions du contrat de filmage.

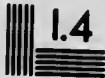
Les exemplaires originaux dont la couverture en papier est imprimée sont filmés en commençant par le premier plat et en terminant soit par la dernière page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration, soit par le second plat, selon le cas. Tous les autres exemplaires originaux sont filmés en commençant par la première page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration et en terminant par la dernière page qui comporte une telle empreinte.

Un des symboles suivants apparaîtra sur la dernière image de chaque microfiche, selon le cas: le symbole $\rightarrow$ signifie "A SUIVRE", le symbole ∇ signifie "FIN".

Les cartes, planches, tableaux, etc., peuvent être filmés à des taux de réduction différents. Lorsque le document est trop grand pour être reproduit en un seul cliché, il est filmé à partir de l'angle supérieur gauche, de gauche à droite, et de haut en bas, en prenant le nombre d'images nécessaire. Les diagrammes suivants illustrent la méthode.

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

1.5

1.6

1.8

2.0

2.2

2.5

2.8

3.2

3.6

4.0

4.5

5.0

5.6

6.3

7.1

8.0

9.0

10

11.2

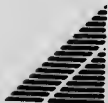
12.5

14.3

16

18

20

APPLIED IMAGE Inc

1653 East Main Street
Rochester, New York 14609 USA
(716) 482 - 0300 - Phone
(716) 288 - 5989 - Fax

ГОРЬКО

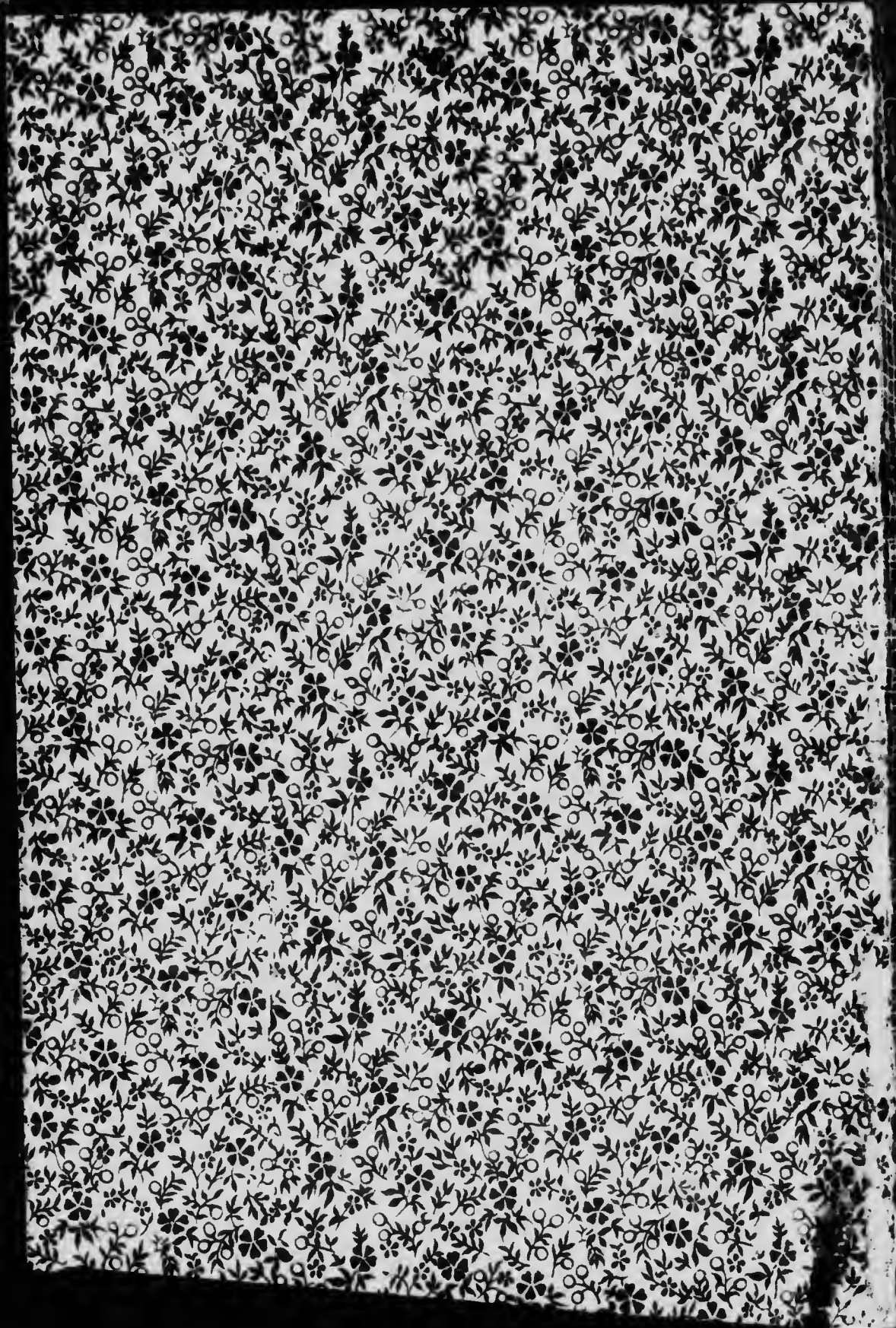
Криво

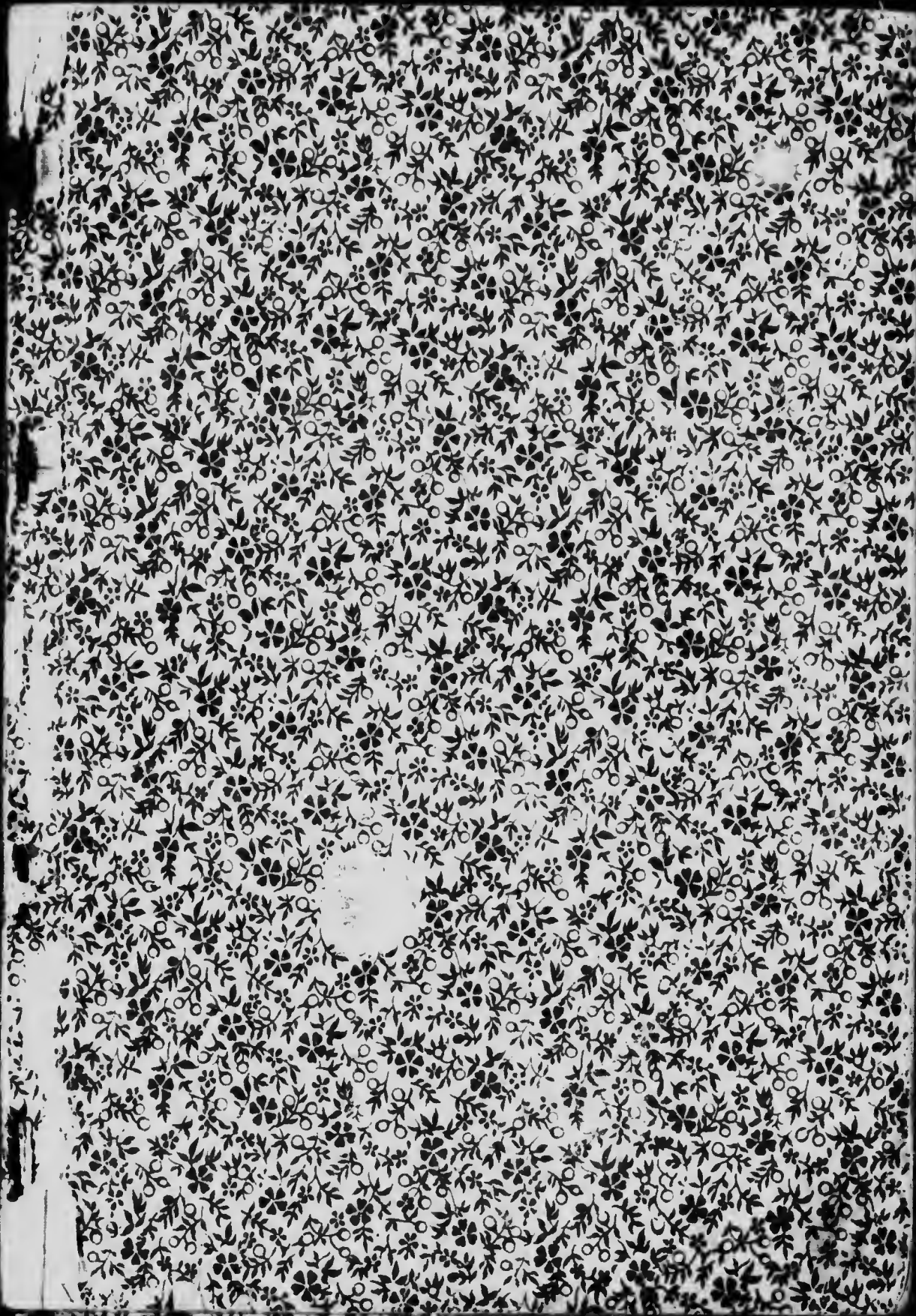
С. ПЕТЕРБУРГ

Издательство "Криво" 1912 г.

№ 1

199

100

Вилловуване предметів з корабля.

РОБІНЗОН КРУЗО

З ОБРАЗКАМИ.

На основі оригіналу і переводів зладгла

К. М.

*Ukrainian Book Store
1034 - 96th St.
Edmonton, Alberta*

1919

НАКЛАДОМ "РУСЬКОЇ КНИГАРНІ",
850 Main Street, — Winnipeg, Man.

С друкарні "Канадійського Фармера", — 850 Main St., Winnipeg, Man.

PR3403

45

1918

P***

890963

ДОРОГІ ЧИТАЧІ:—

Хто з вас не любить зимовим вечером присісти у стіп старої бабуні чи діда і слухати тих довгих-предовгих розказів, що звенять так гарно у вечірній тиші! Хто з вас не любує ся читанем цікавих оповідань про далекі, заморські краї, про незвичайні пригоди моряків на широком океані, про дивовижні рослини і звірі тропічного підсоня! Думка летить тоді далеко-далеко поза межі родинної землі і переживає з героями усе, що они переживали, а серденько дрожить тихим-тихесеньким бажанем: Ох! коби і мені такоґо хоч раз в житю зазнати! Гарна мрія! коли так сповита рожевим серпанком уяви заблїсне перед вами... та дійсність не все буває такою, як єї нам горяча думка малює, — а доказом сего най послужить вам отся книжка, де розказані пригоди молодого одного чоловіка, що також рвав ся усе думками в далекий, просторий сьвіт, жадний нових вражїнь і подїй.

Автор сеї книжки, любі діти, був Англичанин, родом з Льондону, а жив двіста лїт тому. Первісно звав ся він Данило Фо (Фое). Счудуєте ся певно, коли вам скажу, що мав вже шістдесятя років, як писав Робінзона, з черги сто шістдесятя семе свое діло, бо всїх книг написав в житю звиш 200. А були се самі поважні письма головно з обрїю політики, в котрій Фо брав живу участь. Вмішавши ся в боротьбу сторонництв політичних і релїгійних, мусїв утікати з краю, але небавки повернув, змінивши прозвище на Дефо. Коли на англїйскім престолі засїв прихильний ему король Вільгельм оранський, віджив Дефо духом. Та ось его власні маєткові справи так попсували ся у той час, що не в силі був поплатити довгів і оставивши Льондон, перенїс ся до міста Бристоль. Ту звали его “недільним чоловіком”, бо тільки в неділю зважував ся виходити на улицю. Тодї то написав він одно важне письмо, на котре сам король звернув увагу і визначив авторови значну нагороду, так що сей сплатити мїг своїх довжників і повернути до Льондону, де заживав великих ласк у

короля Вільгельма Але король небавом помер, а за его наслідниці Аири почали ся релігійні борби наово. Дефо видав в тім часі одну доволі сьмілу брошуру політичну, за котру засуджено его на кару грошеву і поставлене на лобій площі*) в трех місцях Льюидону. Та нарід стояв за писателем, котрий як-раз в деиь кари випустив з друку стих, осьпівуючий горячими словами правду і тих, що за неї потерплять. Поема одушевила Льюидонців. Нарід тисиув ся до лобиого місця, укрив его килимами, закидав поета віицями і цвїтами, висьпівуючи ему миоголітствіе. Місце ганьби стало ся Дефо'му місцем слави.

Дальше жите автора складало ся всіляко: випущений з вязниці, втїшав ся якийсь час ласкою королевої і займав важне стаювище на дворі, то знов терпів крайиє убожество і муки тюрми. При кінци вже свого житя забрав ся до списаия пригод Робизона Крузо. За підставу до сего діла послужили ему правдиві події одиого шкотского моряка, Алексаидра Селькірка. Сей молодий чоловік вів в краю дуже гуляще жите а відтак вступив в службу корабельну. В часі одиої подорожи полишив ся на острові Хуан Фериаидес*), де довший час проживав самітно. По роках доперва причалив до берегів сего острова корабель европейский і забрав Селькірка до Англії.

Его пригоди стали Дефо'му взірцем. В своїм ділі представляе він дуже живо і займаючо, як радить собі самітний чоловік на пустім острові, як добуває власним промыслом усі знадоби в далиї від людського товариства.

Коли Дефо покінчив своє діло, не міг зразу ийти на него накладчика, доперва по довгих заходах вдалось ему продати рукопись за 10 фунтів стерлінгів. (Фунт стерлінгів, гріш айглійский, наших 5 дол.)

Але успіх книжки був незвичайний. Сейчас вже по видрукованю розривали єї собі старі і молоді, люди усяких стаїв. Толковано і перероблювано Робизона на усі мови і иніи нема майже краю, де-би его не читаю.

Дефо помер в р. 1731. Він, що стілько терпів в цілім житю, і

*) Вживана в тих часах дуже постидна кара, получена іноді з битем. Засудженого привязував кат до стовпа деревяного або желїзного напубличнім місци перед зібраним народом.

***) Juan Fernandez, громада островів на Великім океані при західнім побережу Чіле. В 16. і 17. віку улюблене пристановище буканерів, се-б то французских розбишак.

смерти не зазнав щасливої. Зібравши трохи майна з видавництва Робінзона, переказав усе своє добро ще за життя найстаршому синові. Але той твердосердний і невдячний відмовив родичам на старість у себе захисту і помочи. Се так вразило старого Деву, що з журби вневдовзі помер. І так той, котрий вам, діти, своїм Робінзоном доставляє тільки гарних хвиль, пішов у могилу через власну невдячну дитину.

Тільки про жите автора сеї книжки — а тепер читаючи сей перевід, згадайте — любі діти великого, діяльного Англичанина, котрого жите подібно як героя его оповідання повне було усяких пригод: то кидало ним в тюрму, то виносило на шпиль слави, поїло нераз отрутою і діймало терпіннями — одно тільки не з'уміло ему по кінець життя відобрати: а то любови і одушевлення для правди і свободи, за котру боров ся весь свій вік.

ГЛАВА І.

Мій рід. Охота до плавби. Родичі противні моїм намірам.

Я родився 1632 року в англійському місті Гуль*. Мій батько прибув властиво з Бреми**), відтак жив зразу в Йорку***), а придбавши знатного майна, перейшов до Гуль, де одружився з моєю матерію. Її рід звали Робінзон, від чого і мене прозвали Робінзон Крайцнер, переіменовавши звичаєм англійським на Крузо, як і ми самі стали зватися і писати.

Батько був заможним купцем, бо провадив торгівлю кольоніяльними товарами, але в родиннім життю не зазнав щастя. З трох синів я оден остав дома: найстарший вступив до маринарки військової і погиб в борбі з Іспанцями, середущий пустився перед десятьма роками проти волі родичів на море і пропав як камінь у воду, а і з мене не дожидали родичі великої потіхи, бо — правду сказати — був я ледащо і як від пошести тікав від праці. Одинак у батьків, не привчений до ніякого ремесла, змалку вже став я залюбки думати про бурлацке жите. Батько хотів з мене зробити чесного і розумного чоловіка, тому платив учителів і до шкіл посилав, але на нещасте занедужав перед кількома роками так, що не міг виходити з дому, а мати мусіла сама заглянути ся газдівством і торгівлею. Тепер полишений сам собі, тікав я часто спід ока батька, а з матерію робив, що захотів, бо тільки пічне мене бувало картати — вдавав я сейчас хорого, а бідна жінка, стревожена о жите дитини, в усім лишала мені волю.

І так місто йти до школи або сидіти дома над книжкою, біг я до пристани, де мене найбільш манило, бо там в день аж сунутило ся від людей і кораблів. Та і було там що і бачити! всілякі кораблі одно-дво і трищоглисті, великанські купецкі судна ріжних народів і гарнесенькі рибацкі човна ріжноманітні бандери і одяги матросів — а все таке гарне, цікавляче! Коли-ж часами корабель лінійний або фрегата воєнна загостять у пристань, то вже справжнє для мене торжество! Війду в розговор з моряком,

*) Гуль, місто у східній Англії над заливом Гамбер: (Humber).

**) Брема, місто німкенке над морем Північним.

***) Йорк, (York) місто англійське на сході.

що повернув з Індії чи Америки і надивився там чорним як крук Неграм жовтолицим Китайцям або червонокожим Індіянам і ста не розказувати про непроходимі ліси бразилійські, зарослі великанькими деревами, про різноокрасі папуги, золотопері колібри, весельчаки-малпи — то серце так і рветься в ті сторони! А що-ж доперва, як старий керманіч пічне описувати, яке то свобідне і веселе живе на кораблі, які величаві міста на Всході, які плодющі і багаті краї тропікові*), де доста схилити ся, щоб згортати золото і діаманти.

Коли наслухаю ся бувало таких історій, то місця собі відтак з нудьги найти не можу: дім стає мені гробом, торговля і школа остогиднуть, і аж нераз плачу по кутках з розпукки, і сон від мене тікає серед гадок, що мушу тут сидіти місто гуляти на прегарнім кораблі по просторім океані.

Іноді, як батько в добрім настрою, починав я з ним балакати про плавбу,, захваляючи заморські краї, але батько, не позабувши втрати середущого сина, одним словом замикав мені уста. — “Не посьмії і згадувати про море, говорив, бо оно кляте забрало мого бідного Тому, підпору моєї старости”. І слези котили ся по его старечім обличю, коли згадав погибших синів і з великого зворушення не в силі був кінчати розмови.

Мені ішло вже на 19. рік, а ще не знав я, чим стану. Батько конче хотів з мене зробити купця, мати сьвященника, а мені знов плавба морська і оповідане про далекі краї і народи завернули голову. За мою ледащість нераз ремствував на мене батько і мати з плачем наводила на розум. Спершу слухав я їх осторог, жалував за гріхи і з щирого серця кляв ся поправити, але ті гарні постанови скоро забували ся, і знов дармував я по прежньому.

Одної днини повернув я з пристани вельми зворушений. Старий Смітс, капітан купецького корабля, котрий що-їно відбув подорож до всхідної Індії, розказував довго і багато про левлю жемчуг на острові Цейльон, про польоване на слоїв, про заможність і гостинність тамошних жителів. Наслухавши ся всего того, порішив я неперемінно зістати моряком і нині ще з моїми гадами мамі звірити ся.

---

*) Землі, положені по обох боках рівника (єватора) на північ і на полудне поміж поворотником Рака і Козорога, зовуть ся тропіковими. Ї се найгорячіше підсонє на кулі земній.

Бідна жінка мов нежива стала, почувши мою сповідь. — Дитино! закликала зі сльезами — чи позабув ти, що твій брат погіб на мори, а другий у війні, а ти один нам позістав на світі? Чи бажаєш загнати нас у могилу, полишивши сиротами на самоті? Покинь сю божевільну гадку, котра без хиби смерть нам принесе!

На се відрік я роздратований: “Коли ви, мені спротивите ся і батька не упросите, то утоплю ся; красша смерть, чим таке нудне жите в заперті, в тісних, душних мурах в однаковіській все роботі”.

Дорога мама, стрівожена моїми словами, стала мене пригортати і цілувати, закликаючи, щоби я отямив ся. Єї пекучі слези падали на мою голову, але я негідник не зворушив ся ними; на терпіння дорогої, сердешної неньки був байдужний, уперши ся при своїм. О, як тяжко покарав мене за те Бог опісля!

Зажурена мама пішла таки просто до батька за мною. Сей, почувши річ, розсердив ся вельми і призвав мене до себе. З тьохкаючим серцем увійшов я в его кімнату, а батько, побачивши мене, закликав: “Що се за дурниці приверзли ся тобі, хлопче? Моряком забажалось зістати? Чи думаєш, що так відразу зроблять тебе старшим? Щоби стати мореплавцем, треба знати математику, географію, астрономію і другі науки — треба довгі роки служити на кораблі і неодну грозу перебути, заки дійде ся ступня капітана. Щоби бути корабельним майстром, треба вміти ковальство і механіку і тесельску роботу, а ти, небоже, що знаєш? пустувати та у пристани гави ловити, на будучого капітана се трохи за мало. Без праці і науки чоловік є нічим і до нічого не доведе. Хоч і призволю тобі поплисти на море, скажи, що діяти-меш на кораблі? Ледви зістанеш звичайним матросом-попихачем, котрий ціле жите спинає ся іно по щоглах і реях*) та зносить чигурханці і наруги. Чи не красше спокійно жити і трудити ся між своїми, ніж наставлятись на всілякі небезпекі і певну смерть, яка кожної хвилі може постигнути моряка на водах? Чи не ліпше спочати на ріднім кладовици побіч костий батьків і дідів, як потонути в глибинах океану на поталу риbam та другим звірям морским? Покинь пусти

*) Реї суть то поперечні жердки, прикріплені до щогл, на котрих розпинають полотна, т. зв. вітрила.

мрії, бо я ніколи не дам тобі на се мого дозволу і благословення. А коли не хочеш вчити ся, то від завтра перестанеш ходити до школи, а вступиш до склепу. Працюй або вибирай ся з мого дому, бо лінтая не гадаю довше даром жити. А тепер проч з моїх очий!"

Остра проповідь батька стрівожила мене чимало -- ще ніколи не бачив я его таким сердитим. Всі мої надії на плавбу до Цейльону розвіяли ся мов сон. Знав я добре, що з батьком нема жартів, тому вже другої днини стояв за вагою у склепі.

Новий труд заняв мене спершу. Кілька тижнів ішло все як найкрасше: мати росла на radoшах, батько споглядав ласкавійше. Про море позабув я майже. Правда, нераз коли відважував каву чи яке коріня, згадав я ті прегарні краї, де ростуть отті товари, і нераз зітхнув нишком з туги за ними, але на сім і кінчало. І хто зна, чи не став-би я був згодом добрим купцем і поважаним горожанином міста Гуль, коли-б случай не розбудив у мені приспаной жадоби плавання і не зіслав нагоди єї вдоволити.

Одної днини при сніданю каже батько до мене: "Прислали нам сьвіжий транспорт товарів. Служба не має часу, підеш ти їх відобрати, іно не бари ся довго, не лови гав у пристани!" З радостію почув я сї слова, бо від двох неділь не виходив нікуди з дому тому прожогом побіг над берег, підскакуючи весело по дорозі. Та коли станув у пристани, митю щез мій радісний настрій. Кільканайцять кораблів стояло в остої, по легкім зморщеним плесі морскім пишно колибали ся иньші наче великі, білі лебеді, — оден як-раз опускав беріг серед великих окликів матросів і гуку пушок. Мені живо вдарило серце слези забреніли на очах, і в розпуці закликав я голосно: "Мій Боже милий! який же я нещасливий!"

— А ти, кертице земна, чого так заводиш? відозвав ся хтось позаду і вдарив мене легко по плечу.

Я повернув ся і побачив Джона, мого шкільного товариша, веселого, любого хлопця, котрий вже чотири роки служив на корабли свого батька.

— То ти Джон? закликав я втішно, давно вже не бачили ся ми зі собою!

— Не дивниця! два роки майже плавав я по морях індійс-

ких. Був в Гоа, Калькуті, Батавії, Маніли, а навіть в Макао*), коли ти, черепахо,, за той час повзав іно по улицях родинної діри.

— О який ти щасливи"! — проловив я сумовито. — Чого-б не дав я, щоби твоім житем зажити!

— А чому-б і тобі такого житя не закоштувати. Море усіх приймає, а на кораблях місця доволі.

— Мені і думати про се не вільно, відказав я похнюпившись.

— Як се? дивував ся Джон.

Розповів я ему своє положене, висповідав ся з усіх турбот, жаліючись, що родичі стають в моім щастю в дорозі. Джон вислухав усеґо а відтак усміхнув ся зневажливо: "Та бо ти небоже, не вмєш собі порадити. Коли-б таке на мене, давно уже покинувби я старих і поплив першим принагідним кораблем. Такого жвавого хлопця кожний капітан прийме, а що нічого не вмєш, дурниця! чимало дечого і я спершу не понимаю, а тепер глянь! який з мене молодець-моряк!

— Зробивби і я се, кажу — та бачиш, побоюю ся трохи. Батько заедно клепче мені, що хто родичів не слухає, марно згине і Бог не буде ему благословити. Ось моїх двох старших братів пустило ся на море без призову батька і оба в молодих літах погибли. Може-б і мене така доля постигла."

Нездара з тебе, братку, ось що! засьміяв ся глумливо Джон. Мілїони людий пускає ся на море і щасливо повертає. Кожний батько любить своє торочити, така вже їх вдача. Тепер сердить ся і зборонює тобі, але як повернеш з повним кишеними, радо тебе стрітить. Раз треба зважити ся! От, знаєш що? завтра пливемо до Лондону — коли в тебе охота, їдь з нами. Побачиш велике місто, закоштуєш моряцкоґо житя, а не припаде оно тобі до вподоби, то за кілька тижнів вернеш домів і станеш знов торгувати перцем і гвоздиками."

З щирої душі! зітхнув я у відповідь — так, що-ж... коли...

— Що такого?

— Не маю гроша на дорогу.

— Дурниця! закликав Джон, повеземо тебе даром там і назад. Добре?

---

*) Гоа і Калькута міста в Індії передганґесовій. Батавія, столиця острова Сундайского: Ява, Маніла, столиця острова Лусон, що належить до громади Філіппинів. Макао, пристань в Китаю над океаном Великим, належить до Портуґальців.

Я з радістю почав його обіймати і цілувати.

— А тепер іди і готуйся у дорогу. А не спізни ся, бо завтра скоро сьвіт опускаємо пристань, а ждати на тебе не можемо.

— За се не жури ся, сказав я прощаючись, з'умію я встати дуже рано, коли треба.

ГЛАВА II.

Перша виправа на море і що мене тамки постигло.

Розпрощавши ся з Джоном, помчав я стрілою по товари і звів їх борзенько домів, щоби родичі чого не доміркували ся. Сердега батько похвалив мене, кажучи, що з радістю бачить, як пусті мрії вилітають мені з голови. А я саме в сій хвили задумував чорне діло невдяки! Цілий день було мені якось моторошно, вночі сон тікав зі страху, щоби речинця не спізнити. Ще темно було, як зірвав ся я на рівні ноги і став живо одягатись. Дома кругом тихо, хоч мак сій. Родичі і слуги спали. Щоби не розбудити сторожа при брамі, перескочив я крізь паркан на улицу.

Серце затьохкало в мені: ану-ж батько прокине ся, або хто зі знайомих стрітить, або нарешті сам у пристань запізню ся. А хоч совість відзивала ся з докорами і родичі стояли заєдно перед очима, не зважав я на те, біг чим раз хутше, щоби діставши ся раз на корабель, покінчити з тривогою і сумнівати. Джон дожидав мене нетерпеливо на березі, а зуздівши, закликав: "Добре що надходиш, а то гадав вже, що розплачеш ся у послідній хвили і зістанеш при мамуни. А тепер сідай борше, бо батько десь там клене певно з нетерплячки, що нас досі нема."

Стрибнув я у лодку. Було се 1 вересня 1651 р. Хто збагнув би був тоді, що з сим днем починають ся для мене літа довгого скитання по сьвіті і довгих а важких терпінь і пригод.

Матроси відчалили від берега, а ранний відплив моря*) сприяв нашій переправі. Лодка підскакувала, хитала ся на філях, перехибаючись з часта, а я плавучи у перший раз, дрозав

*) В протягу 24 годин море два рази вливає ся на береги і два рази відпливає. Кожда така переміна триває шість годин. З'явлює те зове ся приплив моря, а в наслідних силх притягаючої місяця.

з жаху, що човно ось-ось зверне ся в воду. На кораблі новий страх! Джон казав мені лізти в гору по якійсь драбині, завішеній над глибоною. Соромно було показати ся трусом: кров ударила мені до голови і на силу вдрапав ся на поміст.*) Капітан насварив на нас за спізнене і сейчас дав знак, що відпливаємо. Загудів ворот і при єго помочи витягнуно тяжкнй якор.***) Матроси вдерли ся на реї і розпустили вітрила, котрі під подихом леготу видали ся наче крила великанського птаха. Загрімлі пушки на пращане і наше судно. похитавши ся трохи мов у танци, помчало велнчаво на повне море.

Був се гарний трищоглистый корабель купецький; збудованний кріпко а легко, надавав ся до далеких подорожнй. З висоти щогл спадало долі множество линв, що прикріплювали щогли, або вязали ся гей-би в драбиннй шнурові — ззаду філював вітер горду бандеру англійську, а у шпиля повівали весело довгі, червоні хоруговці, відбиваючі ярко своєю пурпурою на синій блакити небес.

І так наконець моє найгорячіше бажане звершило ся: я був на кораблі, я плив по морю. Кожда річ дивувала і цікавила мене непомірно. Горднй моїм щастєм згідливо глядів я на меньшаючі вежі родинного міста. Береги Англії неначе синява хмарка маячили ще здалека, згодом і они щезли, і я опинив ся на величезнім просторі вод під необмежимим покровом небес....

Дни були зразу прегарні, вітер догідний, і ми плили дуже борзо. Правда, нераз налітала на мене туга, і грнзли докори совісті: Я згадував моїх зажурених родичів, як они за мною побивають ся, і якийсь тихесенький голос у душі докоряв мені за мою безсердечність і невдяку — але море приносило раз по раз такі цікаві з'ялища, що сумні настрої скоро в мене минали. Як далеко оком займити, тягло ся море мов гладка шиба леду, з легка вигнута, а краями довкола доторкаюча обрію неба. Раз стрітили ми один корабель. Гей-би з води виринав він з далека перед нами. Зразу видні були тільки шпилі щогли, відтак вітрила, далі

*) Поклад є то поміст з дощок на самім верху корабля, ним затикає ся корабель, як пр. дном затикає ся бочка. Через те підчас злив вода не заходить до середини.

**) Якор се величезний подвійно або потрійно зубчастий желізний друк, з переду корабля важить пераз 20, 30 або і 60 сотнарів. Запущений в море, врізує ся зубом і задержує тим чинном корабель на місци.

поміст і ціле туловище — а так само щезав він нам з очей, немов потапає у водних філях. Цікавим не менше для мене з'явищем був всхід і захід сонця. Вечером клонило ся оно поволи ід западу—поринало в океан. На поморщеній фили стелив ся довгий сонішний шлях, мережаний золотою лускою, мінив ся, лискотів, сьвітнв, палав і гннув десь у далині. . . Корабель, вплинувши в ту жаристу стяжку, неначе здоганяв утікаюче сонце. Вітрнла і линви рожевіли у его лучах, а сьвітляний круг ставав щораз більший і западав все низше і низше у глубінь. Незабаром вже тільки половина щнта видніла над водами, відтак тільки его лучі, .. далі на цілім заході запалала одна велика зоря і не знати було в тих поблесках, де кінчить ся сьвітло филь, а починаєсь небо, воздух і вода — усе пронизає сьвітлом великим а тихим шумом, немов відмавляв вечірні молитви...

Инакше знов раиком. Золотий пояс сьвітла показував ся на всході над водами. Горішний берег кулистого круга піднмав ся все висше і висше — вже його долішний край торкнув ледви водн, от вже неначе відскочив від неї і викотив ся в усій величи на горизонт.

В день звертали мою увагу невидані доси зввірята і птиці морські, іменио мевн*) і риболовці. Часто знов призирав ся я, як капітан при помочи бусолі**) означав напрям судна,, або як керманнч і морякн заходнли ся коло своєї роботи.

Зразу мали ми прегарну погоду — та ось четвертої днини зняв ся опівдні сильний вітер від заходу — чорні хмари затягли небосклін, і кораблем стало на всі сторони хитати. Люди мусіли держати ся підпори, щоби не впасти. Нараз закрутила ся менї голова, немов сьвіт цілий заворушив, відтак иудиости узяли млоїти. Були се перші прояви морської недуги, котра задля хитаия корабля опановує кожного, що пливе у перше по морю. — А вітер тимчасом гудів щораз страшийше — громи рокотіли, а небо загоріло огнем лискавок. Море фильовало сердито, дощ шумів потоками, а справжії гори филь грозили кождої хвилі затопити корабель. Смертельна тревога огориула мою душу, — згадав я моїх бідних опущених родичів, згадав остороги батька і слези

*) Мевн: птахи надморські, похожі на ластівки, іно много більші. Живуть на берегах великими громадами.

**) Бусоля або компас — стрілка магнетична, вживана моряками до розпізнання сторін сьвіта.

матери, жаль прокинув ся в мені і я став молити ся. З сльозами в очах кляв ся, як ино вийду щасливо з тої грози, ніколи доки життя не опускати ріднинного дому, ні кроком не ступити на корабель. О! правду казав батько, захвалюючи тихе, супокійне жите горожанина, купця, а я божевільний не слухав его і ось тепер прийде ся за те марно погібати. — І знов на згадку смерти слези заснували мені очи.

— А ти чого заводиш як баба? крикнув надбігаючий Джон. До лица тобі з тим плачем і морською недугою! Ідн до каютн*) батька і положи ся у ліжко, а не роби мені тут сорому перед моряками.

На превелику силу, чіпаючись руками землі, поштуркуваний моряками, підкидуваний хитанел. корабля, доповз я якось до каютн капітана. Та довший час не міг очий зімкнути, корабель раз-у-раз то наче влітав у воздуху на хребті височезних филь, то знов западав ся десь у пекольні безодні. Щогли і бервена тріщали страшенно, бочки і ..аки підскакували з шаленим гуркотом, а ці-та та дика музика доводила мене до божевільного остраху. Наконєць утомлений недугою і журою засиув я.

Другої днини пізно вже було, коли прокинув ся. Сонце весело заирало у віконце каютн, корабель легессьько колибав ся на водах. — Знатъ, буря щасливо проминула, закликав я, вискакуючи з ліжка і, вдягнений ще від вчєра, вибіг на поміст. Джон стрілив мене перший. — Жиєш ще, кертице земля? поспитав грімко, а то думав, що вмрєш зі страху, було й чого бояти ся! — Таки було, відказав я вражений его жартами, такої бурі не бачив ще з роду.

Бурі? бурі? почав Джон заходити ся від сьміху. Ха! ха! ха! то ти сильний вітер зовєш бурєю? Цікаво знати, що скажєш, коли справжня буря загудє. Та не бій ся, корабель наш кріпко збудований і сьмілого рукою ведений переможе і найстрашнійші гурагани. А тепєр ходи зі мною, дам тобі лік котрий сєйчас з тебе недугу виженє.

По сих словах завів мене до каютн капітана і подав величезну чарку горячого грогу**), що іно принесєного з кухні.

*) Каятами зовуть ся комнати в задній частн корабля, під помостом збудовані, призначєні для капітана і старшинн корабельної або подорожних. Моряки, жовніри і служба слять під покладом або межн помостами на завішєних ліжках т. зв. гамаках.

**) Грог, напій з горячої води, руму і цукру.

— Випий усе до дна — казав, попиваючи сам, — се тебе скріпить і підбадьорить.

Ще ніколи не пив я грогу. Родичі мс. не вживали ніяких трунків і я крім легкого пива інших напоїв не знав. Рад був відказати Джонови, але соромив ся, що назве мене бабою, дїтваком, — а я прецінь хотїв показати ся муцниою. Закарлюючись, випив повну чарку, але сейчас почув, як голова почала кружити. Ледви опустил каюту, ноги захитали ся піді мною і я мусїв знов попристїни вертати до ліжка серед сьміху і кпин матросів. Так то перший раз, вийшовши спід ока родичів, став я п'яний посьміховищем людей.

Слїдуючих днів плили ми задля противного вітру дуже поволі. Капітан завернув до берегів, бо мав орудку в Ярмес (Yarmouth)*). Та не встигли ми і кілька миль морських**) зробити, коли се на обрїю неба показала ся чорна пасмуга хмар. Вохкий вітер став подувати і моршити гладку площу моря, шкринаючи її сим і там білою піною.

“Будемо мати бурю і то добру! закликав капітан. Звшути великі вітрила! до берега!

Мороз перейшов мені на сї слова. Сам капітан каже, що буде сильна буря — о! нещасний! тепер вже мені мабуть кінець, загину у розв'їті житя і не стану вже ніколи на суші і не побачу моїх рідних.

Такі думки перебігали мою голову і мучили несказано. А корабель тимчасом гнав до берегів Англії і незабаром побачили ми Ярмес. Капітан не казав одначе впливати до самого міста, а закинув якор в пристани, окруженїї узгірем, де корабель безпечний від вітрів міг переждати грозу.

Ледви якор зачіпив дно, коли се заревів вітер так сердитий, що трохи не позривав нам реїв і не поломав щогл. На приказ капітана постягано сейчас усі вітрила і закинено другий якор, щоб линва не прорвала ся, а вітер не розбив нас о скалисте побереже. Скажено лютий гураган згинав сильні щогли мсв гнучку трость майже до самої поверхні моря. Неначе чорна ніч насупились хмари, лиш жариста лискавка стрибала раз-у-раз овидом, білим сьвітлом обливала горизонт, — відтак знов чорніло усе

*) Yarmouth, місто портове в Англії над морем Північним.

**) миля морська = $\frac{1}{4}$ милї географічної, т. є. 1855 | 1 м.

довкруги. Великанські вали водні ніби гори високі гнали від берегу і вдарили з такою силою о судно, що все на нїм тріщало і хитало ся — а сам корабель, дертий на всі сторони, сїпав ся як пес на ланци і здавало ся, що ось-ось позриває сильні якори і пожене до берега. Вітрила і реї подерті і поломані на кусні відпадали від щогл, наконець передня щогла провалила ся, покриваючи сїтию ливь часть корабля. Капітан приказав усе зрубати і кинути в море, але за першою щоглою і середна почала хитати ся і грозити затопленем судна, — прийшло ся і сесю зрубати. Неустрашимий капітан робив усе, щоб ратувати корабель, але з его побілілих лиць слідно було, що надїї не багато остало.

У той час прикучнув я ледви живий при дверех помосту, держачись обіруч за желізне кільце, щоби не впасти.

Пронятий жахом до глубини душі дровав як лист і не знав де заховати ся і що з собою зробити. Слова батька і его остроги станули мені тепер знов на думці. Недуга морська мучила мене ще гірше як передних днів, а докори совісти гризли невпинно. — О Боже милий! шепотїв я в нестямі, се моя провина стягнула гнів Твій на сих неповинних людей, через мене всі они загинуть! О ратуї мене, милосерний Боже! змилуй ся наді мною! Доки жита не зроблю нічого без волі моїх дорогих родичів — буду їм у всім повинуватись. О Господи! змилуй ся, змилуй над нами!

Але буря лютувала дальше, перуни тріскали, а вітер свистав, ревів, заводив невгаваючи. Два купецькі судна зірвані з якорів перелетїли попри нас і розбили ся о прибережні скелї; — другий корабель неподалеки від нашого пішов з цілим набором і людьми на дно. Бачив я, як в тій страшній хвили старі матроси падали навколїшки і молили ся, дожидаючи смерти.

Аж ось в дверех, при котрих я сидїв, стаїнув моряк, затикаючий шпари в судні, і закликав, побілілий з перестрашу: “Дїра в кораблі! на метр води в кадовбі!

— До помп, хто живе! крикнув капітан, взиваючи всіх на поміст.

— Вставай лїнтаю! гукнув хтось надімною, потрясаючи за плече, — не чуеш, що дїє ся? Марш до роботи! а то кину тебе, нездаро, в море!

На силу схопив ся я з землі і побіг з другими до помп. Але всі змаганя наші були без успіху, вода підходила все висше і

висше. Щоби суднови хоч трохи полекшити, стали ми скидати в море, що іно дало ся: паки, бочки, товари, харч — але і се не помагало. Тоді капітан велів вистрілити з пушки, взиваючи тим чином прибережних жителів на ратунок. Я, несвідомий ще звичаїв моряцких, думав, почувши стріляне, що корабель розпук ся і зі страху упав як неживий на землю. Полишено мене осторонь, кожний дбав тільки про себе, не турбуючись за других.

Пізно вже вечером очунав я з памороки. На кораблі ішло все в суміш. Стріляно невпинно, але ніхто не спішив нам з помочю, а корабель тимчасом поринав звільна, набираючи чимраз більше води. Наконсьць один бриг военний*) почув наші пушки і вислав судно на підмогу. Довгий час бороли ся відважні матроси з розгуканим морем, заки до нас доплили; відтак ухопили закинену їм лінву і причалили до корабля. Ёмкий капітан допильнував що усі дістали ся щасливо до човна — мене також вкинула туди якась милосердна рука. Зразу хотіли ми перейти на поміст бригу, але про се дарма було й думати. Капітан приказав отже завернути до берега. Щойно відплили ми від свого корабля, став він перед нашими очима потапати, а наконєць щез у челюстях морських. На щасте буря на часочок влягла ся і ми перемоклі, утомлені, дрожачі вступили на сушу.

Жителі міста Ярмесс, згромаджені на побережу, стрітили нас незвичайно сердешно; забрали до своїх домів, ogrіли, накормили і теплі ложа на ніч зладили. Богатші з них зробили сейчас між собою складку і при помочи грошевої запомоги міг кожен з нас або дістати ся до Лондону або повернути домів.

І мені припало з поділу три гвінеї**), що саме вистарчало на поворот до моїх зажурених родичів. Та ось тепер, коли мав стільки гроша в кишени, позабув я разом зі страхом і про мої переднійші постанови поправи: ще й соромно було мені вертати по так неудачній виправі до загніваного батька, на посьміховище усіх знакомих. Мого отже ладитись в дорогу домів, почав я роздумувати над тим, яким би чином дістати ся мені до Лондону. Другої днини стрітив я нашого капітана з Джоном. Товариш

*) бриг, від двоцоглистого корабля.

**) guinea (гінні) давнійша англійська монета, чеканена з золота, припоженого з побережа Гвінеї, нині вже не вживає. Вартість її на наші гроші близько 5 дол.

глядів невесело, а зуздівши мене, сказав: “Що-ж там, бідний Робінзон? зазнавесь чимало страху а все через мене.

Через тебе? чудував ся капітан.

Так, отче, се я підмовив его їхати з нами, та ось місто втіхи трохи житем не заплатив своєї прогульки.

— Слухай хлопче, почав поважно капітан — остерігаю тебе по доброму: не трібуй астя на мори. Теперішня їзда най буде тобі доказом, що ти на моряка нездалий.

— А ви, пане, чи також покинете плавбу? поспитав я.

— Зі мною друга річ, відрік капітан. Плавба мое ремесло, а тебе тільки нерозумна намова мого сина випхала на розгуканий океан.

— О ні, пане! закликав я горячо. Змалку вже надить мене плаване непоборимо, так що проти волі батька і его заказу пустив ся я потай на море, без котрого не спроможен жити. — Як се? розсердив ся капітан, то ти,, дїтваку проти волі батька посьмів всїсти на мій корабель? А чи не знаєш, невдячний хлопче, що за непослух родичам тяжка спадає кара? Колиб се знав скорше не брав би я тебе і за бочку гроший на своє судно. Хто зна’, чи через тебе не потонуло оно в мори. Проч з моїх очий, ледащо! а не показуй ся мені більше.

Я спаленїв з сорому, слези забренїли на очах. На сей вид капітан подобрійшав і лагіднійше вже промовив: — Но, не жури ся і не бери собі моєї погрози так до серця! Ще можеш стати чесним чоловіком, тільки вертай живійше до мїв і старай ся справи-ти кривду заподїяну родичам. Ось тобі тут на дорогу, іди у пристань, найми корабель, а коли твій жаль щирий, то Бог благословити-ме тебе з поворотом.

По сих словах всунув мені у руку дві гвінеї, відтак розпраццали ся оба з Джоном, пожелавши мені щасливої дороги. Та дорога моя не вела до мїв. Не зважаючи на щирі остороги чесного капітана, другої такої днини наймив я за кілька шилінгів*) віз і поїхав... до Лондону.

---

*) шилінг — грїш англійський. Фунт штерлінгів (L) має 20 шилінгів (sh) по 12 пенсів (d). Отже шилінг наших 24ц.

ГЛАВА ІІІ.

Льондон. Знакомлю ся з капітаном другого корабля. Нова подорож.

Столиця Англії представляла ся мені на прочуд гарною і величавою, бо крім Гуль і Ярмесс не бачив я в житю других міст. Інші палати, довгі улиці, багаті церкви, великі фабрики і безліч народа чарували мій зір так, що оглядаючи два дни місто, позабув я про усе минуле і про завтра. Але жите в Льондоні багате коштує, а в мене остало вже всего на всего три гвінеї. Лячно стало, що дальше буде. Як звичайно все в біді почали і тепер гризти мене докори совісти і я порішив, сим разом невідмінно, повертати домів. Мав я вуя, сьвященника в Гуль, чоловіка доброго і мені прихильного. До него загадав я удати ся, щоби заступив мене перед загнуваним батьком і виблагав прощення. Та й не встид вже було мені тепер вертати, міг почванити ся перед знакомими побутом в Льондоні, не згадуючи про невдачну плавбу морську.

На поворот пішки або на возі не ставало мені гроша, тим то задумав я вишукати на Тамізі*) судно, котре завезло би мене до Гуль. На березі ріки суятило ся від людей, занятих ладованем і виладовуванем набору з кораблів. Побоюючись, щоби не натрапити на якого обманця, став я обережно приглядати ся морякам. Наконець впав мені в око мущина літ з п'ятьдесять з дуже лагідним лицем, котрий, приперши ся о дім цловий, глядів на мене також від якогось часу уважно. До него підійшов я, здоровлячи чемно капелюхом.

Чи кого шукаєш, хлопче? заговорив незнакомий, відповідаючи на мій поклін. — Пане! кажу, склонившись — чи не знаєте про який корабель, котрий до Гуль відпливає?

— До Гуль? ні, нині жаден туди не пливе, доперва за кілька днів вибирає ся старий Дік з набором. Знайди в суботу до мене, а можу тебе йому поручити.

— О ласкавий пане! відказав я несміло, так довго ждати мені годі бо за той час видам всі гроші і не стане на перевіз.

— А що-ж ти в Гуль задумаєш робити, небоже? Такий жвавий хлопець і тут найшов би занятє.

(*) Таміза, головна річка Англії — пливе попід Льондон, а впадає до моря Німецького.

Молодий Робінзон блукає по пристані, глядаючи корабля, щоб вернути домів.

Заохочений ввічливістю незнакомця, розповів я йому по щирости свої пригоди. Моряк, вислухавши усього, сказав:

То ти, ледащо, так по просту утік з дому без дозволу родичів. Се негарно, та знов і годі тебе так дуже за се винувати. Кождий молодий мусить вишуміти до часу — впрочім бачу, що був би з тебе добрий моряк. Коли вернеш тепер до дому, батько наварить, а і випарити шкіру не пошкодило-б. Та що там жартувати! так вертати не можеш, усі тебе висьміють і тільки...

— Що-ж мені чинити? прошепотів я, паленіючи по уха. — Знаєш хлопче, сподобав я тебе — може тому, що і я колись, правду сказати, був такий ледащо, а бачиш, вийшов на людей. Не відраджую тобі їхати домів, але бути в Лондоні і повертати з порожніми руками — се якось не слід. От, знаєш що? за три дні пливу до Африки до Гвінеї*), де багато гвінеї заробити можна. Коли не від того, їдь зі мною. Маю, славити Бога, чимале майно — добру жінку, тільки дітий не дав нам Господь. Беру тебе отже в ту подорож за сина і вypoжичую тобі 40 фунтів штерлінгів. Закупимо за ці гроші всілякі товари сталеві, бавовняні, бинди, шклянні пацьорки та другі дрібниці, котрі можна між Неграми легко переторгувати на золото і кість слоневу, сто раз вартніші від нашого набору. Наколи торговля нам гарно поведе ся, заробиш добрий гріш. Тоді віддаш мені позичені гроші, а з баришем вернеш домів. Дорога не буде тебе нічого коштувати, бо везу тебе там і назад даром. В дорозі познайомиш ся з моряцкою службою і звичаями, і батько певно простить тобі, наколи побачить, що за той час не їв ти даром хліба, а придбав гроша і розуму.

Ті слова сповняли найгорячіші мої бажання і давали нагоду оправдати мій непослух і жадобу плавби. З радістю пристав я на усе, і в три дни опісля, хіснюючись догідним вітром, підняли ми якор і поплили знов на море.

---

*) Гвінея, західне побереже Африки, над заливом Гвінейским.

ГЛАВА IV.

Подорож до Гвінеї. Літаючі риби. Пожежа на морі. Торговля з Неграми. Поворот до Англії.

З Лондону виплили ми Тамізою на Північне море, з відти звертаючи на захід, проливом Кале (Calais) поміж Англією а Францією дістали ся у канал Ля Манш (La Manche). Густі мраки, які нас тут заскочили, вкривали такою пільмою все довкруги, що трохи не вдарили ми о другий корабель, котрий проти нас надпливав. Але на океані Атлянтийскім тумани уступили і прегарна погода засіяла на небі. Милий легот подував об вітрила, граючи бандерою, води океану надили око чудовим блакитом, якого на брудних філях моря Німецького не доводилось нам бачити. Посуваючи ся все на полудне, причалили ми до Мадейри*), де закинули якор, щоби направити судно. Я за той час перебігав прегарний острів і заїдав солодкі ягоди винні в ростучих тут буйно виноградниках. Відтак прийшло ся нам плисти попри острови Канарийскі. На однім з них, Тенеріфі**), побачили ми здалека димлячий ся вулькан. Опісля вже тільки рівна площа водна простирала ся весь час перед нашими очима. В прозорім єї зеркалі бачив я міліони риб всілякої величини і краски. Инколи промчала попри нас громада дельфінів***), що грали ся весело у сонци й пускали з ніздр високі стріли води ніби срібні фонтани. Раз показав мені керманіч в морі великого рекіна****). Матроси мали охоту зловити його, але капітан не позволив, щоби не тратити часу.

Минувши поворотник Рака, наближив ся наш корабель до

*) Мадейра, острів на океані Атлянтийскім на захід від Марокка. Належить до Португалців. Має дуже милий клімат і землю плодючу. Давнійше були тут буйні виноградники, котрі одначе в останніх часах знищила мишца виноградна (Phylloxera).

**) Тенеріфа, найбільший з островів Канарийских, на полудне від Мадейри положених. Вулканічного характеру — приналежить Іспанцям.

**) Дельфіни — морські звірята ссучі, похожі на риби. В голові мають отвір, через котрий, як кит, випорскують воду. Скіра на них чорняво біла. Живуть громадами і плавають за кораблями, чатуючи на добучу. Суть хищні — полюють на них задля трапу.

****) Рекін - нажор ледоїд, незвичайно нажерлива риба. Рот у неї на спідній стороні голови як у осетра, наїжений острими зубами. Вганяючись за кораблями, зїдає, усе, що єму моряки викинуть. Небезпечний для купаючих ся в морі — бо одним потиском сильних зубів втинає ногу і переграє найгрубше дерево.

остовів Канведрийских*). Небо стало прибирати темнішу краску, але воздух дишав все ще чудовою свіжістю. Недуга морска покинула мене, якесь веселе, розкішне чувство грало у душі, а радість, що побачу небавом нові прегарні землі, відбирала в ночі сон. Жаль, постанови поправи, згадка про родичів вилетіли мені з голови.

Одної днини перед полуднем громада риб порхнула з моря у воздух і мов мотилі замаяла у лучах сонця. Зразу думав я, що се птахи, але коли кілька з них в перелеті упало мені до ніг, побачив я, що се риби**). Були довгі і на чверть метра, хребет мали синявий, а спід тіла сіро - білий, - довгі і широкі грудні плавці заступали їм крила, і при їх помочи могли риби якийсь час удержати ся в воздуху, втікаючи перед другими пажерливими морскими животинами. Ласі на мясо моряки назбирали їх чимало, а кухар приладив нам смачну страву.

Внедовзі якось після того, пізним вечером, коли вже забирав ся я спати, впав капітан до мене і прикидаючись наляканим, закликав: — Живо, хлопче, сюда! Дивне диво! пожежа на мори, филі палають!

З часу моєї першої плавби став я дуже трівожливим зза чогонебудь і тепер серце вдарило в мені сильнійше. Вискочив духом з ліжка і вибіг за капітаном на поміст. Незвичайний вид розкрив ся моїм очам. Ціле море сияло чудним світлом: з філюючих валів морских пирскали струї огня, — неначе лискавка влітала з глубини всд; гладка площа моря міліонами іскорок горіла. Снопи світла то рожеві то сині показували ся чергою, а за кораблем вздовж его дороги жаристим шляхом палала широка світляна пасмуга.

Що се? спитав я капітана.

Сей здвиг іно плечима. — В теплійших підсонях, сказав, бачив я нераз на мори таке диво, але причини его не знаю. Тільки відомо мен, що світло отсе ані пече, ані гріє***).

*) На полудне від Канарійских островів — посілість португальска.

***) Криляк журамень (*Pterois volintas*).

***) Сей проява називає ся свічене або фосфоризоване моря, а причиною его суть животини морскі, мікроскопійно дрібні так, що їх голим оком не добачиш, деперва через мікроскоп, се-б то сильно побільшаюче шкло. Свічене їх похуже, хоч сто раз краще і смачнійше, до світла фосфорового або до світла червачків купавок. Чим здоровші і живійші ті животини морскі, тим краще і яснійше они світять.

Довго ще подивляли ми прегарие з'явище, а кілька раз риба хлюпнула у воді, вилітав з моря в гору чудовий огнистий водограй. Пізна ніч аж загнала мене на супочинок.

В часі плавби не давав мені капітан дармувати. Ходив зі мною по всіх частях корабля, учив назв і приміненія кождиської линви, кожного приладу — то знов казав мірити висоту неба, обчисляти довжину і ширину географічну*), вести дневник подорожи записувати щоденний стан воздуха і компасу — словом познакомив мене зі всім, що морякови потрібне. Нераз мусів я сторожити в ночі або стояти довгі години при кермі, щоби навчити ся правити кораблем. На рівні з матрозами спинав ся по шнурових драбинах на реї, стягав і розпускав вітрила, або вартував в бузьковім гнізді**). Тим то і не дивниця, що за час нашої двомісячної подорожи до берегів Африки, придбав я собі основні, необхідні відомости з обрію штуки моряцкої. Спершу недоконче були мені по нутру такі роботи на кораблі, але коли побачив, що капітан, хоч привітливий і людяний, нікому не потурав і строго карав непослушних і лїнвих, став я точно сповняти його прикази, щоби свого добродія не прогнївати. А треба було пильне на все мати око, бо капітан не лиш мене вчив, а і відпитував з того, що навчив. Небавком пересьвідчив ся я, що жите на кораблі не таке то свобідне, як мені моряки захвалювали, що і там не можна даром хліба їсти, а треба тяжко нераз працювати.

Наконець побачили ми береги Африки. Ніхто либонь не бачував за ними більше від мене, бо плавба скучною уже ставала. Через сім тижнів не видїти нічого крім моря і неба, не їсти нічого тільки сухарі, солоне мясо і пити теплу та й ще несвїжу воду, не таке се добро, як може хто думає. Тим то, коли причалив наш корабель до берегів, з радости трохи не уцілував я сьвятої землі.

---

*) Моряки мають різні прибори до означеня місця, де находять ся на морі. З висоти сонця се в з напрямку его лучів, можна обчислити, як далеко корабель від (екватора) рівника на північ чи на полудне. Те віддалене зове ся шириною географічною. Віддалене якогось місця від головного полуденника на всхід або захід, зове ся довжиною географічною. За головний полуденник прийняли Французи той, що переходить через Париж, Англичани той, що іде через Грінїч (Greenwich), иньші народи той, що перетинає острів Канарийский Ферро.

***) Бузьковим гніздом зове ся кіш, поміщений у шпінзї великої щогли, з котрого моряк глядить через лїнету (далекоглядне скло) докруги і дає знати про все, що на морі побачить. Недогідне се і небезпечне місце, тому часто за кару виснає там капітан ворохобних матросів.

Закинувши якор неподалеки Сера Леону*) почали ми торгівлю з Ієграми.

Чорні жителі зносили нам золотий пісок, кість слоневу, гуму арабську і другі плоди своєї країни, а за те діставали від нас сокири, ножі, зеркальця, пацьорки і бавовняні вироби. Капітан перепродав дуже щасливо і я заробив при тім тільки, що мав спромогу не лиш віддати своєму добродієви пожичені гроші, але ще, погостивши добре товаришів матросів, привіз до Лондону 5 фунтів чистого золота в порошок, за котрий заплачено мені в менниці**) 300 фунтів штерлінгів новісінькими гвінеями.

Так отже в сій подорожні пощастило ся нам незвичайно гарно. В С'ера Леоне слабував я вправді ізза гнилого тамошнього воздуха на пропасницю, але вже з поворотом до Англії подужав хутенько.

ГЛАВА V.

Смерть капітана. Нова виправа до Гвінеї. Розбишаки морські. Битва.

Повериувши до Англії, відобрав я гроші за золотий пісок, і порішив тепер невідмінно їхати домів. Від знаменитого лондонського купця, котрого стрітив в столиці, дізнав ся, що родичі мої живуть, але побивають ся за мною, бо дійшла їх чутка, що корабель, на котрім я поплив, затаюв під Ярмесс.

Сейчас послішив я у пристань і замовив керманича, котрий по дорозі до Единбурга***) обіцяв мене в Гуль висадити. Відтак удав ся я до капітана, щоби з ним розпрощатись і за усе дізнане добро подякувати.

Та на моє превелике горе застав я сердегу смертельно хорим, а его жінку в розпуці, бо лікарі не давали надії на подужане мужа. Не вже-ж було мені полишати так в недолі нещасливу невісту і мого чесного добродія? Чувство вдячності наказувало инакше: і так замість сісти на корабель, переселив ся я до капіта-

*) Sierra Leone, англійська посілість на побережю горішньої Гвінеї.

**) менниця де чекають гроші.

***) Единбург, місто в Шкоції над морем Північним.

на, щобн піклуватн-сь ним день і ніч. Але вже шестої динни ско-
нав він на моїх руках.

Прийшло ся тепер зайяти похороиом, бо нещасній жінці ні-
як було про се в еї горю думатн. Небіщик, умираючи так нена-
дійно, полишив свої інтереса неуладжені і знов мусїв я через кіль-
ка тижнів пособляти братови помершого об'орудувати усе як
слід.

Чоловік сей полюбив мене щиро, а позаяк закупив корабель
по братови і задумав плисти знов до Гвінеї, став мене підмовля-
ти, щобн і я з ним їхав. А мені й не треба багато говорити! У-
дачна і користна з огляду грошевого перша внправа заохотила
мене стрібувати щастя у друге.

І так відложив я тепер їзду до Гуль, бо загадав аж за поворо-
том з Гвінеї з більшим майном станути перед роднчамн і проси-
ти у них прощення. За половину свого капіталу накупив я всіля-
ких товарів до торгівлі з Неграмн, а решту повірив вдові капі-
тана, щоб — щодай Боже нещастя! всего відразу не втратити.

В кілька днів опісля підняли мн якор. Погода спрняла. В
заливі Біскайскім*) постигла нас мала буря, та не вдіяла ніякої
шкоди.

Вже береги Европи щезли нам з очнї і все віщувало удачиу
подорож, коли се недалеко острова Канарийского Lanzarote ма-
трос, вартуючнї в кошн, дав знати, що якнїсь великнї корабель
пливе проти нас від всходу. Капітан вдер ся на щоглу і пізнав
судно бербернїске**), котре гнало за намн скоростию стрїли.
Місто звернути ся до Ланцарот і в тамошній прнстани шукати
захисту, приказав капітан розпустити усі вітрила і плисти на по-
лудне, бо думав, що тим чнном втечемо перед розбншакамн.

Незабаром однак показало ся, що корсарскнї корабель
плив незрівнаю скорше і міг нас вневдовзі надїгнати. Прийшло ся
отже готовити до борби. Десять пушок корабельннх заряджено
кулямн — довкола великої щогли уложено списи, шаблюкн, то-
пори і кільканаїцять рушниць. Було нас всіх 28, на кораблн роз-

*) на океані Атлантийскім між Францією а Іспанією.

**) Аж до початку минушого столїтя держави магометанскі т. зв. бербернїскі,
на північнїм побережу Африки положені, займали ся розбнщачтвом на морі. Виправи
проти них нічого не вдїяли, доперва Франция, добувши Альгерію в р. 1830, положила
кінець їх розбнщачтву.

бишацкім безмалъ сїм раз тїльки, а вісімнайцять пушок зїяло відти страшениими пашчеками.

.....
Коло полудия підоплив до нас розбишака на далину пушочного стрїлу, вивїсив чорну хоругов і дав огня слїшим набоем, взиваючи, щоби піддати ся. Наш капїтан приказав звинути часть вітрил і здержав судно на мить, а коли розбишаки, вважаючи се за добрий знак, наближали ся чим раз хутше, поздоровили ми їх з усїх пушок. Кулі влучио вицїленї сторожили їм задню щоглу і вкрили помїст раними і мерцями. Заскоченї так печайно, почали втїкати. Була в нас думка, що не вважають ся знов инасть, та они не покидали так легко добичі. З полудия коло третьої дїгнали нас у друге і сим разом, держачись з далека від наших куль, сипиули густим огнем зі своїх пушок. Кїльканайцяти влученими вистрїлами повалили нам всї щогли, відтак зачїпили довгими желїзними гаками за наш корабель, притягли ся до него і повскакували на помїст.. Счинила ся завзята бїйка: усї стрїляли, кололи одеи одного списами, рубали і сїкли шаблями. Ми бороли ся з розпукою, стручючи Маврів в море, та по короткій боротьбі віднесли они побїду. Капїтан, керманич і вісьмох наших порубаних лягло трупом, решта раних мусїла піддати ся. Маври втратили в обох стрїчах у трое тїльки люда.

Відтак загарбали до чиста наш набор, зажегли корабель, а нас спутаних пїгнали до Сале, портового мїста на західнім побережу Марокка над океаном Атляитийским. Я вийшов з бїйки цїлий і здоровий, хоч боров ся на рівнї з другими. Товаришів моїх перевели в глибину краю і тамки запродали в неволю. Мене вдобав собі иначальник розбишак і задержав у себе.

Втрата свободи і перемїна в раба пригибили мене важко. За весь час подорожи до Гвінеї і не подумав я про родичів і позабув усї постанови поправи. Тепер аж зазвєїли знов у душі остерїгаючі слова батька:

Хто не слухає родичів такому Бог не благословить і марно прийде ся ему погитати!

Те віщоване почало сповняти ся. Година кари на мене надїйшла. В далинї від рїдного краю, невїльник на пів диких Магометан, без потїхи і надїї визволу, попав я в страшну розпуку. А се-ж був тїльки початок моїх терпїнь — иньші ще тяжші нещастя і удари судьби дожидали мене в будучности....

ГЛАВА VI.

Неволя у Маврів. Набираю охоти : праці. Ловля риб.
Ксури і М'...

Новий мій пан Сіді Мустафа не був з ремесла розбишакою, а багатим вельможею мавританським. Вислав він кораблі на розбої задля добичі, позаяк у Маврів не вважано сего ніякою ганьбою, а навпаки ділом героїчним і визначним. Навіть члени султанської родини занимали ся розбишацтвом і лупили г'яврів*) і мій пан зібрав тим чином чимале майно на виправах.

В Сале оглянув мене наставник невільників Акіба і призначив до праці в городі. Не били мене там, що правда, і не знущали ся надімною, але як з християнином поводити ся вельми зневажливо на рівні з Неграми. З тими жив я разом в тісній хаті а радше ямі, вохкій, низькій, а повній усякої гразюкн і хробацтва. Коржій з проса, кусок грубого ячмінного хліба і пригорща вареного рижу були моїм щоденним кормом. Найстрашнійшою була ніч: тіла Негрів воніли невиносимим солухом, куслві комахи шпигали кемилосерно мое наболіле тіло, а я, лежачи на околоті гнилої соломи, гіркими залнвав ся слізми.

Тоді то в чудових красках ставав переді мною дім родинний, де перевів я свій молодий вік, вік безжурности, іграшок і веселоший, серед яких минала моя провесна. О як прегарно жило ся тамки в чистенькій комнатці під доглядом сердешної мами. А яка страшна судьба постигла мене нині! І під напором тих спомнів зривав ся я з постели і стогнав жалко і ревів з розпуки, аж Негри прокннувшись грозили мені п'ястуками, наколи не замовкну і не дам їм супокійно заснути.

Але і в тім страшнім положенню думка моя не злітала до Бога. Я кляв і врікав, та не шукав відради в молитві, а скоро тільки втихомирив ся на часочок, то іно мірковав, як-би се втечи з неволі. Працюючи цілими днями в городі, мав я доволі часу до роздумуваня. Тисячі мрій і плянів пересунули ся мені через голову, та не находив способу їх в діло перевести. Ще й, на жаль, не було в мене ні одної близької людини, ні одного християнина-

*) ghiaur, зневажливе прозвище, надаване християнам Магометанами.

товариша, з котрим би щиро порадити ся можна, нікого, тільки я сам, проте і мрії оставали іно мріями. Зразу потішав ся, що поїду може коли з паном на море, а там який корабель военний християньский дожене нас, побідить Маврів, а мене визволить. Але і тота надія обманула. Сіді Мустафа вправляв ся звичайно сам, а мене полншав на той час дома під доглядом Акіби, а коли вернув, велів мені сторожити корабель.

Так минули два важкі роки неволі. За ту пору виріс я і подужав на силах. Положене мое прикре не перемінло ся на краще, але таки придбав я много, бо уривчив ся праці, котрої ранійше так цурав ся. Тепер, коли бачив щоденно, як канчук наставника кроваві сліди полншав на спинах лівних Негрів, зі страху трудив ся я як найревнійше. З годом стала мені праця одинокою розрадою в неволі так, що в п'ятницю, день святичній Магометан, скучав я з нудьги без неї.

Моя робота і витривалість і смирність добули мені прихильність Акіби, а через него і пана. Як-раз тоді корабель его по кровавій стрічі з Голяидцями зістав зинщений і Мавр покниув розбищацтво. Одначе жаль ему було розставати ся з морем, з котрим зріс з малку, тому велів побудувати гарне човно і часто впливав на рибу. З порученя Акіби призначено мене до служби на судні, а другим зі мною був Ксури, молодий Мавр, добрий і тихий хлопець. Небавом набрав я такої вправи в ловлі риб, що Сіді Мустафа вислав нас часто самих з Ксурим, тільки під доглядом старого слуги Мулея.

Раз якось вибрали ся ми три ранним раиком на рибу. Погода була спершу гарна, та згодом подув зимний вітер від півночі і вмить воздух, насичений паром, перемінив ся в густу, непроглядну мрак. Два кроки перед собою не бачили ми нічого. Не мали компасу ні других моряцких приладів, тому плили наважко, цілий день і цілу ніч, блудячи серед мрачних туманів непевні і тревожені. Аж другої днини коло девятої розігнало сонце хмари, а ми наїшли ся сім миль морських віддалені від Сале. Голодні і знеможені пізнім вечером донерва вернули домі.

Коли наш пан про се дізнав ся, побоюючись, щоби і ему таке не приключилось, приказав виставити серед судна каюту і доробити поміст. Каяту заосмотрено в компас і в припаси поживи і напоїв, іменно: риж, хліб і каву, котрі на кілька днів могли вистарчити.

Одного разу призвав мене Сіді Мустафа до себе: Слухай, каже. Завтра мати-му гості з Марокка. Хотів би їх забавити ловлею риб, приладь судно і заосмотри в сьвіжі овочі. Мулей най знесе до каюти чотири рушниці і доста пороху і олова, може заполюємо на морські птахи. Смотри, щоби все було як слід, бо завтра ранесенько відпливаємо. А не забудь про воду і напої!

Сповнивши точно прикази пана, ждав я досьвітом на него. Та ось надійшов Мулей і заявив, що гості аж з полудня над'їдуть, а нам повелів пан самим плисти, щоби до вечера риб наловити. В сю мить одна гадка прошибла мою голову: Утікати! Пан серед забав з гістьми позабуде на нас. Судно заосмотрене в поживу на кілька дрів, оружя і пороху також на нїм доволі... Обдумавши усе те на борзі, сказав я до Мулея: Маємо плисти на риби, та не знаю як буде з поживою?

— Чи нема єї доста в каюті? счудував ся Мулей.

Як се? То ти посьмів би їсти хліб нашого пана? Мені здавив би він горло, а і Ксури певно такой так думає.

Так, так присьвідчив хлопець.

Правду кажете, відповів Мулей. Піду принести хліба для нас.

— А бери много! крикнув я єму в слід, бо всі ми три їмо несогірше, а не забудь і про воду, щоби зі спраги не померти.

Мулей завернув до дому.

Та ще, пригадував я єму, принести троха пороху, може яку птаху при нагоді уполюємо.

Добре, відказав Мулей і пішов.

Відтак вислав я Ксурого в город нарвати овочів, а сам за той час стрибнув крадькома до буди городової і забрав відти дві сокири, молоти, пилу, сверлик, кружок воску на сьвічки і міх каші — зніс усе те до судна і заховав в каюті під ліжком.

Небавки надбіг Ксури з помараньчами і двома кавонами, а за ним приволік ся Мулей, двигаючи кіш сухарів і мішочок пороху і шроту. Два Негри принесли за часок величезний збан сьвіжої води.

Заосмотривши так судно підняли ми якор і виплили на повне море. Сторожа замкова пана перепустила нас без допитів.

По дорозі радив Мулей кілька раз закинути сїть, але я противив ся сему, оправдуючись, що в сїм місци риб нема. Аж коли вже були ми майже морську милю віддалені від берега, приказав

я стягнути вітрила і почала ся ловля. Та хоч риба і заходила у сіть, я нароком випускав її, щоби на часі зискати. Так минула нам година.

Що-ж поспитав Мулей, ще нічого доси не вловив?

— Чари чи вроки наслано нині на нас, відрік я, вже ось годину закидаю сіть, а риби ні одної.

Що тут чинити турбував ся Мавр, без риб вертати не можна, бо Сіді Мустафа лютив би ся страшенно.

Знаю я одно місце дуже рибне, але далеко відси на полудне. Там моглиби ми риб доволі і борзо наловити.

Га! то плиньмо тамки, пристав Мулей і не деміркувуючись нічого, розіпняв вітрила.

Звернули ми на полудне як-раз в противну сторону від берегів іспанських, до котрих задумував я плисти, та не вважаючи на се, порішив я тікати куданебудь, щоби тільки на свободі опинитись — а проче здав на проізвіл судьби.

ГЛАВА VII.

Побіг з Сале. Клятва Ксурого. Стріча з львом. Негри.

Левпард.

Сонце скотило ся вже до западу, а ще ні одної риби не було в скрини. Мулей, не догадуючи ся нічого, не завважав, що пливемо дальше ніж звичайно. Місто Сале, хоч положене на горі, щезло нам вже з очий і тільки пустий беріг маячів на милю від нас. Тоді приказав я Маврови стягнути вітрила, а коли він наклонив ся привязувати верівку до судна, ухопив я его в пів і кинув в море. Мулей пірнув у воду, але по часови вплив знов верхи і прямуючи до лоди, молив, щоби ему житя не відбирати. В сю мить прицілив ся я до него з рушницею і закликав: — Не займай нас, а то згинеш! Не думаю тобі нічого злого робити і не зроблю, тільки остав мене в спокою. Знаю, що вмієш плавати як риба, тимто і легко дохопиш берегів. Я наважив ся утікати і хочби прийшло ся тебе убити, на залишу моєї постанови.

Почувши се Мулей, завернув до берега і певно доплив ша-

сливо. За той час Ксурн блідний зі страху придвняв ся усему. Колн вже Мулей був далеко, сказав я до хлопця:

Ксури! і тебе кину так в море, наколн не поклонеш на Магомета, що вірним мені останеш. Не пожалуеш сего, бо зроблю тебе великим паном.

Наляканний Мавр припав мені до ніг і тремтячим голосом запряг, що ніколи мене не зрадить.

Відтак розпустив я вітрнла і запустив судно на північ, вдаючи, що пливемо до проливу Гібральтарского*), щоби таким чином змилити погоню, яку Мулей за нами міг вислати. Але іно ніч настала, змінили ми напрям на полудневий. Нікому певно і в думці не повстало би шукати нас в тій стороні, де дожидала неминуча смерть, колн не від Негрів, так в кігтях диких звірюк.

При добрім вітрі і супокійній воді плавба ішла хутко. Вже другої днини з полудня обминули ми побереже марокканське і гирло ріки Дра, що впадає до моря проти острова Lanzarote. Був се спорний шмат дороги за нами, але такні мав я пострах перед Маврами і так бояв ся попасти знов у їх руки, що рішив ся плисти ще дальше, щоби погоня нас не наздігнала. Три дні і три ночі не зупиняли ся ми нікуди, доперва четвертої днини під вечер, коли води нам не стало, завернули до устя невеличкої річки.

Та заки вплили до неї, вже сонце зайшло і груба темрява припала землею**). Сейчас прошибаючі голоси диких звірів залунали довкола.

— Пане! просив Ксури, дрожаючи зі страху. — На пророка! не всідай на беріг, доки сонце не зійде.

Добре, мій хлопче! відказав я, тільки побоюю ся, щоби нас в день ще гірші вороги, дикі Негри не напали.

На Негрів маємо рушниці від котрих повтікають, говорив Ксурн, — а левпард чи лев не знають тут куль, а їх скаженій лютої нічо оперти ся не в силі.

Признав я хлопцеві правду і закинувши якор, дожндав дня. Ніч проминула супокійно, тільки голоси диких бестий відганяли з очей сон. Доперва коло третьої по півночі якась величезне

*) пролив між Іспанією а Африкою.

***) В краях тропікових сейчас по западі сонця настає ніч. Нема там сумерку, який буває у нас в наслідок переломлюваня ся світла падаючих лучів в висших верствах воздуха.

звіря тутже при березі стрівожило нас своїм ревом. Ми пірвали за рушницї, аж ось звір кинув ся у воду і плив прямо до судна. У темряві чути було важкий его віддих, знать був сильний і лютий. Ксури радив тихцем підняти якор і втікати на море — я наказав йому мовчанку, бо побачив звіря вже о кілька метрів перед собою. Сейчас і вистрілив — звір з ревом завернув на берег і щез у сумерках.

Пекольний гамір підняв ся по вистрілі, рики і голоси усяких звірів наповнили воздух, та згодом усе затихло, замовкло, онїміло.

Наконець стало свитати. По оба береги річки тягли ся узгір'я, вкриті кущами — далі трохи чорніли густі бори. Тишина царила довкола, та ми дожидали повного дня, щоби вийти на сушу.

— Я піду по воду, сказав Ксури, а ви пане, останьте в судні. — Чому се не хочеш іти зі мною? спопитав я недовірчивого Мавра. — Пане! закликав щиро хлопець, може в тих гущавинах скривають ся дикі звірята або Негри. — Як мене обпадуть, то я один згину, а ви зможете за той час ратувати своє жите.

То підемо оба і ворогів повбиваємо — сказав я — взяв рушницю, а другу подав Ксурому. Відтак притягнув судно до берега і вискочив на сушу. Уоружені, забравши збанки у руки, запустили ся ми в край, не спускаючи з ока річки, відки могли надплисти довгі лоди дикунів. Тимчасом Ксури випередив мене і щез у гущавині; та небавом повернув, несучи яке вір'ятко на плечех. Подабало на заяця. Від двох днів не мали нічого теплого в губах, то-ж сейчас розложили огонь і спекл м'ясо, котрої мясо хоч тверде і вонюче заїдали залюбки, попиваючи сьвіжою водою з недалекого жерела.

Відтак не натрапивши на слїд людини в сих сторонах, наповнили збани водою і повернувши у судно, підняли якор.

Позаяк плив я вже раз тим шляхом, то і знав, що острови Канарийські і Капвердийські мусять лежати десь вже недалеко. Та в недостачі приладів моряцких до зміреня ширини географічної, під котрою находив ся, втїшав ся я іно надією, що пливучи так все на полудне вздовж берегів, натрафлю на кораблі англійські, простуючі сею дорогою до Гвінеї.

Одно тільки заключав я на певно, що область, попри котру

ми плили, зовсім незаселена, винявши череди диких бестий: лівів і левпардів, ревучих по цілих ночах.

Раз здавало ся мені, що бачу по правий бік вершок Тенеріфи, найвисший шпиль островів Канарийских. Мав велику охоту до них плисти, але вітри не дали, розбурхане море за грізне було на наше судно і я порішив і дальше держати ся берегів.

Часто висідали ми на беріг і Ксури бігав за водою. Раз повернув до мене дуже хутко, блідий з остраху.

Що такого? поспитав я, а сам похолов.

Там, там... шепотів хлопець — на долині... Пан з великою головою: (Так зовуть Маври льва).

Нарядивши рушниці, став я з Ксурим посувати ся тихцем в гущавину, куди він вказував. Завернувши на право, натрапили ми на стрімку скелю, 8 м. заввишки і цілком відокремлену. Вдираю ся на вершок, перехилюю на край і бачу здорового льва, що лежав в кущах під скалистою стіною. Вицілив я прямо в голову, але лев лежав на нозі, що закривала ему чоло гак, що куля вдарила по коліні і зломала кість. Лев зірвав ся та ураз і поваливсь; відтак на трех ногах спиняючись, почав страшенно ревіти; стрілив я у друге, знов в голову і сим разом лев грянув на землю, від часу до часу іно кидав ся в смертній дрожи. Тепер вже і Ксури набрав духа, приніс з каюти сокиру і дорубав льва.

Ся побіда коштувала мене кілька кульок і троха пороху, а хісна з мяса не було ніякого. Але відтак прийшло мені на гадку, що шкіра льва може мати для мене якусь вартість, тому і забрав ся до єї стяганя. Ксури показав при тім незвичайну вправу, опісля розстелив стягнену шкіру на даху каюти, щоби висохла.

По сім плили ми дальше, живучи дуже ошадно з наших припасів і зрідка іно опускаючи судно. Плавба ішла добре, але минав вже шестий день від нашого побігу, а ми досі ще не стрітили ніякого корабля. Не вже-ж на те тікав я з неволі, щоби тепер потонути в філях океану або стати добичию лютих звірюк? А там згадав я, що кораблі европейські держать ся звичайно подальше від берегів, щоби не попасти в руки мавританських розбишак. Та на моім слабкім судні при недостатчі поживи ніяк було мені пускати ся на широкий океан, тому порішив я плисти дальше на полудне аж до християнських осель в Сенегамбії*). На тім і бу-

*) Сенегамбія, країна на західнім побережю Африки між ріками Сенегаль і Гамбія. Край над Сенегалем належить до Франції, часть над Гамбією до Англичан.

дував усі свої надії, бо дві іно остали мені дороги: стрітити ся з кораблем або згинути на морі.

Четвертого дня по стрічі з львом, а девятого по виїзді з Салте скінчили ся наші припаси і ми завернули знов до берега. Край був тут відмінний; місто скалистих і пустих узгір'їв побачили ми зелені простори, зарослі густо пальмами.

Се дахтильники, сказав Ксури, закиньмо якор, я вилізу на дерево і назриваю тих смачних овочів.

Та не одні дахтилі росли на побережю — підпливши ближше, узріли ми численну ватагу Негрів. Були они без оруж'я, тільки стоячий по переду держав довге деревище в руках.

— Відпливаймо чим борше! закликав Ксури.

— Зза чого се?

— Той чорний проводир має спису; вміють они нею так вправно метати, що і на шістдесят кроків влучать.

— Що діяти? їсти не маємо вже нічого, треба доконче щось придбати. Бери рушницю, Ксури, і мір в того Негра, я за той час вийду на берег. Коли-б кинути хотів списою, стріляй!

За сими словами висів я з лоди, держачи також заряджену стрільбу в руках. Та ледви торкнув суші, як ось поміж Неграми чинили ся незвичайна метушня. Чоловік зі списою не ворухнув ся з місця, але всі прочі пустили ся в ростіч на втікача. Спершу думав я, що моя поява так їх налякала, коли се з гушавини стрибнув величезний левпард і біг прямишенько на Негрів. Мерщій прицілив ся я до него і вистрілив — левпард підскачів, заревів з болю і як довгий простягнув ся на землю.

Дикуни, перелякані гуком вистрілу і непоясненою для них смертию, припали ниць до землі, і ціла громада навколїшках при повзла до мене з ознаками найбільшої пошани. Мабуть взяли мене за якогось бога від перунів. Користаючи з сего, почав я вказувати на губу, плямкаючи щоками. Чорні порозуміли мене в мить: кількох з них піднялось з землі і кинулось прожогом у село недалеко на узгір'ю побудоване. Внедовзі повернули і принесли два кусні сушеного мяса, коші з дахтилями і просом. Зложили усе те на березі, а самі пали знов на землю, повзаючи взад до своїх. За той час Ксури стягнув шкіру з левпарда. Занесли ми по живу у судно і відчалили від берега, а я на пращане вистрілив у воздух, щоби ще більше налякати чорних дикунів.

І вже далеко були ми на мори, а они ще лежали долілиць, н
конець підняли голови, а коли узріли, що грізний бог перуні
відїхав, поспішили на беріг і жадібно кинули ся на стерво вбито
го звіра.

По часови і їх ми стратили з очий.

ГЛАВА VIII.

**Стріча з кораблем. Плавба до Бразилії. Розлука з Ксурим.
Приїзд до Сан Сальвадор.**

Заосмотривши ся в мясо і овочі у Нерів, плив я дальше, не
поступаючи нікуди на берег, коли се побачив в далині чотириох
до пяти миль перед собою вишибок суші, в море далеко висуне-
ний. Підпливши близше, узрів я по другій стороні овиду рівний
край: не було сумніву і так я заключав, що вишибок — се Кап-
вердийский ріг, а суха земля по той бік — острови Капвердийс-
кі. На жаль, були они надто віддалені, і я не міг рішитись, де ме-
ні красше плисти, бо на случай бурі не довелось би ніякого бе-
рега захопити.

Коли я так сидів і роздумував над своїм положенем, прибіг
до мене Ксури і, блідий як смерть, вказав мовчки на північ.

Що там такого? — спитав я.

— Дивіть, пане! корабель з Сале, здоганяє нас. Наш пан
Акіба, Мулей і другі — ах! пропащі ми тепер, пропащі!

Схопив ся я на рівні ноги, глянув в тім напрямі і справді по-
бачив в далині корабель о трех щоглах. Хоч бандери не міг розі-
знати, та з будови судна поміркував, що се корабель португаль-
ский. Плив він з півночі на захід, отже не наближав ся до бере-
гів і міг нас легко поминути. Сейчас звернув я своє човно так,
щоби єму ввійти в дорогу. Мусіли нас помітити, бо по несповна
годині стали ми до себе наближати ся. В судні найшов я хоругов
Сіді Мустафи, єї вивісив тепер верхи каюти яко сигнал. Відтак
зарядили ми усі рушниці і разом з Ксурим вистрілили чотири ра-
зи. Се мало успіх. На кораблі постягано вітрила, скорість єго
меньшала, і небавом човно з матросами стало прорізувати мор-
ські флі. Ми знов з нашої сторони не жалували також весла і за
годињу до них доплили.

Молодий чоловік, проводир човна, став нас розпитувати по іспанськи і португальськи, та я, несвідомий язика, зложив тільки нахрест руки наче до молитви і вказав мовчки на корабель. Моє німе прошене зрозуміли. Два матроси перейшли у наше судно і помогли нам веслувати. На кораблі прийняли нас сердечно, але і капітан не вмів по англійськи, то ніяк було мені з ким порозумітися. Говорив він до мене по французьки, по італійськи, навіть по латині, та я крім матерньої не знав другої мови. Тепер аж відчув я гірко колишне моє лінивство. Отець не раз заохочував мене до науки чужих язиків, але я ледащо попри уха пускав усі его о-стороги і ради.

На щастє найшов ся на кораблі матрос Шкот, котрий вмів по англійськи і португальськи. Він став тепер нашим переводчиком. При его помочи розповів я свої пригоди, яких від виїзду з Англії довелось мені зазнати.

Капітан вислухав усього і заявив через переводчика, що пливе до Бразилії і радо забере нас зі собою. Радіючи, припав я єму до рук і цілючи прохав, щоби за ратунок взяв собі моє судно, з усім, що тамки находиться ся.

Молодий чоловіче! — відрік чесний моряк, і що стане ся з тобою, наколи я твою нерозважну жертву прийму. Не посідаєш нічого, ні гроша ні другів в Бразилії, будеш мусів тамки запродати ся в неволю ще гіршу від мавританської. Най-же мене Бог заступить, щоби я, користаючись твоєю долею, обдирав тебе з посліднього; значило-б се: жите, котре тобі нині вратував, знов запропащати. О ні! хлопче — те, що роблю, роблю яко християнин, бо не знаю, чи і мене самого колись не постигне така судьба.

Сейчас сказав зладити точний спис усіх моїх річий, вчисляючи навіть збани на воду. Відтак поспитав мене, чи не продав би я єму свого судна, котре може в дорозі їм принадобити ся. А коли я не знав, яку ціну поставити, чесний Португалець промовив: “Будоване нарочно коштувало би мене що найменше 200 червінців, буду дуже рад, як пристанеш на половину. За рушниці компас і другі прилади даю тобі 20 червінців.

Я з радісною вдячністю прийняв те користне предложене.

— А що задумаєш з отсим молодим Мавром? Він до тебе приналежить, але хісна з него не багато меш мати, а викормлене коштує. Дам тобі за него 50 червінців, чи годиш ся мені его продати?

Я стрепенувсь на гадку,, що маю моїм ближнім тай ще тварншем недолі як безрозумною худобною торгувати і вняв мої думки капітанови. Сей порозумів чесні понукн мого рішенстиснув мені руку і сказав:

— То поспитай его, чи не хоче вступити до мене на службу. Буду єму платити як вільному чоловікови, але п'яслівем, щостане хрестиянином.

Перевів я се Ксурому по арабски, і він прнстав на плян капітана, але розплакав ся на згадку, що має зі мною розлучити ся. Коли однакж розважнв, що ннакше годі сему бути, заявнв, щоприйме віру Хрнстову.

І я пращав Ксурого з жалем, бо полюбнв щнрого хлопця ябрата, тим то і важко було тепер з нм розстатн ся.

Чотири тижні по стрічн з Португальцями при найкрасшій погоді прнчалнли ми до берегів Бразнлії. Капітан станув у прнстанн Сан Сальвадор*), значнім і торговельнім місті. Тут внасадн мене на беріг, ввплатнв совістно що до пенса умовлену квоту, а за перевіз не взяв нічого. Відтак запізнав мене з одним багатнм Бразнлійцем, котрнй купнв скірн убнтнх зьвірів за 40 червінців і предложив мені свою поміч. Так отже набор мого судна і оно само прннесли 160 червінців, чнмалу суму, з котрою вернувшн до Англії міг я щось почннннн, тнм бнльше, що і у вдовн по капітані в Лондоні мав я ще зложеннй грнш.

Позаяк капітан португальський, оставнвшн часть набору, відправляв ся до Вхсндної Інднї, а нїякнй корабель не відплнвав під ту пору до Європи, прншло ся мені покн-що оставатн в Бразнлії.

---

*) Сан Сальвадор або Багія, місто надморске у вхсндної Бразилії над океаном Атлантийским.

ГЛАВА ІХ.

Купую землю і стаю плянтатором. Торговля Неграми.

Плянтатор*) Бразилієць, з котрим я спізнав ся, мав в доокре-сности Сан Сальвадору плянтацію трости сахарної а крім того ще й цукроварню. Пі іхав я раз з ним туди, а, проживаючи дов-ший час на заводі, мав нагоду придивити ся, які величезні бариші збирають плянтатори і фабриканти. Привчений у Маврів до праці, почав я небавом за нею скучати, тим то сам доброхіть взяв ся до управи майном мого сусіда. Сей став мені раяти завести власну плянтацію. Грунта можна було дешево набути, а робіт-ник не коштував багато. І я дав ся на підмову. Плянтатор-сусід виробив мені у правительства дозвіл осісти в сім краю і посо-бляв у починах мого плянтаторского житя.

Тяжкий се був кусок хліба. Не посідав я невільників, тим то мусів сам працювати з кількома йно наймитами. О, як жалував я тепер, що розстав ся з своїм Ксурим! Часть піль засадив я тро-стию сахарною, а другу половину тютюном. Були, що правда, і бариші, та не так великі, як надіяв ся спершу, а гроша вже не ста-вало. Мав я ще трохи капіталу у вдови в Лондоні, але не було доси нагоди его звідти відобрати. Жите ставало згодом невино-симим, бо чи не було оно таке саме, яке вів дома у родичів в склепі за вагою? Чи-ж треба було за ним аж тисячі миль через океани їхати? Важка праця наскучила вже мені, всьо, що заробив, ішло на сплату довгів за плянтацію, а крім того потягала мене плавба, і з завистю глядів я на тих, що відпливали на море.

Так стояли справи, коли одної днини саме, як ладував я з наймитами тютюн у мішки, ввійшов нечаяно до комнати мій старий друг, капітан португальский. Вертав з Індії, де набор кора-бля задержав его довший час. — Но, як живеш, дорогий Робін-зоне? закликав, хопивши мене у свої обійми. — З щирою радо-стю повитав я чесного моряка а відтак розповів ему усі свої турботи. Вислухавши уважно, сказав він:

*) Плянтації се широкі лани, зарослі тростию сахарною, бавовною, тютюном, ба-вою, рижом. Властители таких плянтацій зовуть ся плянтатори. До управи плянтацій спроваджувано давнійше з Африки чорних Негрів, котрих вважано не за людей а гірш худоби. Певстали навіть купці, що торгували ними і довозили до Америки. Доперна в р. 1865. скасовано сю ганьблячу людство торговлю "живим крамом".

— Знаєш Робінзоне, гроші з Льондону можна би відобрати. За тиждень їду до Лісбонн*). Дай мені листи і повновласть, а постараюся, щоби вислалн гроші з Льондону до Лісбонн на імя особи, котру тобі поручу. Наколн верну щасливо привезу їх зі собою.

Пішов я за радою капітана і сейчас зладив урядову повновласть, а також написав лист до вдови, в котрім розповів їй усі свої пригоди, мою неволю у Маврів побіг, стрічу з португальським капітаном і все, що він вчинив для мене.

Справа пішла гладко. Капітан найшов в Лісбоні англійських купців і через них передав до Льондону мої листи. Небавки прийшов на его руки мій капітал, ще й дарунок від вдови для него за мое вратоване. З порученя капітана англійський купець, що поладжував цілу орудку, прислав мій капітал не в грошах а в англійських товарах, і з Лісбони привіз мені їх капітан до Бразилії. Крім того з власної вже щирости закупив для мене усякі знаряди господарські, необхідимі при оброблюваню плянтацій.

З щирого серця подякував я капітанови за розумне поладжене моїх інтересів і за труд, за котрий нічого не хотів прийняти крім малої пачки тютюну власного мого хову. Відтак пішли ми у пристань, де сейчас найшли ся купці на англійські товари, дуже тут вартісні. Продав я їх добре, бо зі всіх 150 фунтів штерлінгів придбав тепер 400. Ще і тютюн збув у той час за кількасот червінців, тим чином знов забагатів, бо і довг сплатив, і лишила ся ще плянтация і капітал.

І коли-б так забрав ся був тепер цілою душею до праці, зложив би за кілька літ чимале майно. Умів вже я по португальски, совістність моя стала звісною, сусіди мене поважали, збір тютюну був обильний, збірка трости випала гарно. Треба було тільки працювати щиро, а повідомивши родичів про своє жите і упросивши у них благословеня, здати все проче на боже провидіне.

Але жадоба бурлакованя по світі не давала мені спокою. Найлюбійшим предметом моїх розговорів з сусідними плянтаторами були пригоди, яких зазнав я на морн. Нераз розказував я їм про користну торгівлю на побережах Гвінеї: як легко можна тамки за шкляні пацьорки, зеркальця, ножі і сокнири, дістати зо-

---

*) Лісбона, столиця Португалії над океаном Атлантийским.

лото, слоївку, а навіть невільників, котрих нам в Бразилії не ставало.

Мої розкази цікавили усіх вельми. Торговля невільниками не була ще тоді загально розповсюдиена, а ті, що займали ся нею, казали собі платити за Негра в двацять або і трицять раз тільки, як їх самих коштував на місци.

Раз якось зайшло до мене трех заможних плятаторів. З їх лиць поміркував я, що прийшли в важий справі. Просив їх сідати, а тоді один з них промовив в імени товаришів:

Паіе Робізон! знаєте самі, як тяжко тут за робітника, тим то і не можемо розвести плятаций і побирати з них більших доходів. Треба сему докоиче зарадити. Відколи живете між нами, пізнали ми вашу чесність і ретельність. От і порішили вислати до Гвінеї корабель по Негрів і просимо, поїдьте ви за сим, бо знаєте тамті стороин. Дамо вам гроші на дорогу і купию, а корабель з капітаном і службою буде вам безуслівно підчиненній. За тої час ми власнимн грішми справляти-мем ваші ґрунта, а за труд відступаємо вам десятого привезеного невілінка. Так от же без иїякої втрати придбаєте собі робітників і при їх помочи стаєте за кілька літ вельможею.

Предложеіе припало мені до вподоби, і я, не надумуючнсь, прнстав на усі услівя, тм більш, що се підходило і під мою жадобу подорожоваия. Либонь якась лнха судьба попнхала мене у загнбіль. Другий на моім місци, коли-б мав те, що я, сндів би тихо та Бога хвалив — але моя вдача хитка і непостійна і жадна вражінь гнала мене все далі і далі на сьвіжі пригоди, у нові невзгодини.

Відтак списали мн урядовнй акт, в котрім на случай смерти робнв я португальского капітана моім спадкоємцем: плянтацию мав продати, половину грошей відослати роднчам, четверту вдо ві в Лондоні, а решту собі задержати. Словом, обезпечнв я мое добро розумно і розважно і, коли-б стільки обережностн заявив був рішаючи ся на подорож, не довелось би мені її відбувати.

Але прнстрастна жадоба подорожнй здавнла голос розуму — перед роками не слухав я острого родичів, а нині ішов іно за підшептами горячої уявн.

ГЛАВА X.

Нова подорож. Буря на морі. Розбите корабля.

Виряджене корабля пішло борзо. Дня 1. вересня 1659 р. підняли ми якор. Тужливе і зловіще якесь чувство заволоділо мною у той час, бо саме пять літ тому того самого дня і місяця покинув я береги Англії.

Корабель наш двоцголовець мав на помості шість пушок і двацять трое люда. Набор, зложений з дрібиць, призначених до торгівлі з Неграми, не ваготів, тим то і можна було хутко плисти.

Щоби дістати ся на лійю вітрів, постійно в сторону Африки подуваючих, треба було минути 12-ий степень ширини географічної новисше острова Тринідад*) а відти завериути доперва до Гвінеї. Поплили ми отже вздвож берегів полудневої Америки. Поминувши сильні спеки, погода була гарна. Та ось коло рога бразилійського La Roque (Ля Рок) захопив нас нечаяно страшний гураган оборотовий, зваий моряками: торнадо. Вітер завертів судном мов лушиною оріха і поніс его в сторону північно - всхідну. Усі змаганя моряків, щоби задержати первістий напрям, були даремні. Прийшло ся здати на Провидіє. Вітер зміняв ся неспинно: раз заревів з півночи, відтак з заходу, те знов з полудневого всходу. Судно, захоплене круговоротом, стрибало на всі сторони мов трісочка.

Дванаццятого дня буря крихту прилягла. Капітан при помочи приладів запримітив, що корабель наш находить ся на морі Караїбскім**) поза малими Антилями. Найгірше для нас було те, що втратили ми двох матросів — одеи помер на пропасницю, другого сполокали з помосту філі морські. Корабель, подіравлений в кількох місцях, затікав водою. Рада в раду порішили ми плисти до острова св. Лукії***) в тамошій пристани направити корабель і приймити нових моряків у службу.

Але вже слідуячого дня зияла ся лютя бурі в друге і пігнала нас з шаленим розгоном на полудне. Вітер поломав нам реї, по-

*) Тринідад, найбільший острів англійський між малими Антилями на морі Караїбскім при устю ріки Оріноко.

**) Море Караїбске між північною а полудневою Америкою.

***) Santa Lucia, острів англійський між малими Антилями.

дер в лахмате усі вітрила а на остаюку сторощив передню щоглу. Пів дня і цілу ніч жили ми серед тої грози, дожидаючи нехибної смерти. Коли-б навіть і вдало ся нам дістати до якого берега в сих сторонах, то певно повбивали би нас і поїли дикі Караїби. Погибель була неминууча.

В такім страшнім положеню не мав я і часу роздумувати про себе. Досвіта моряк, вартуючий в коши на щоглі, закликав: Земля! Та не встигли ми і повибігати з кают, щоби єї оглянути, коли се судно з такою силою вдарило об піскову лаву,*) що всі

Ратунок корабельних розбитків.

попадали на поміст. В сю мить вали водні з скаженою лютостию грянули на неподвижний корабель, били об его боки і сполокували усе, що тільки на помості найшло ся. Перелякані моряки схопились у трюм**), але і там не нашли захисту, бо вода затікала шпарами до середини і грозила затопленем усеї залози. Ві-

*) Лави суть то підморекі піскові узгір'я, так планткою під водою положені, що корабель може на них зачіпити. Коли такі скелі стремлять понад море, зовуть їх моряки гаками.

**) Трюм = спідна часть корабля.

тер дув з так сердитим розгоном, що вже його сила могла сто- рощити судно. Спускати шалюпу*) на розбурхане море було-б нерозважно, а човно зірвав нам гураган і поїс, Бог вість куди...

На часику, мов чарами заклєте, усе утихло, займіло. Кори- стуючись тим, велів капітан спустити шалюпу, до котрої ми всі повсідали. Відбили від корабля. Положене було справді страше- не. Всі бачили, що шалюпа не вдержить ся на розбурханім оке- аїї, і ми мусимо потонути. Вітрил не мали, та і не могли-б ними хіснуватись, тільки веслами робили з усеї сили, прямуючи до бе- рега з важким серцем, як ті, що ведуть їх на смерть. Ми знали, що скоро іно лодь підступить до суші, розтріскає її філя на дрібні кусії. Оди слабоїька надія оставала нам тільки, а то: на- трапити у який затишний залив або усте річки, де можна-би з човном захиститись. Але всего того не було і сліду, а берег стра- шійший ще чим море наближав ся до нас все ближше і ближше. Нараз чорна темрява покрила весь овид. Гураган заревів з новою силою, а великаньска гора водиа захопила нас неначе у могилу...

Що дальше діяло ся, не тямлю. Пориювши у челюсти мор- скі, попав я в обр'зок. Вода заперала віддих, заливала очи і у- ста. Доперва згодом почув я сильний а болючий удар і прокинув ся немов з глибокого просоя. Узрів, що лежу недалеко від бере- га, де вода не доходила колїи, але височезні вали водні, пливучі від моря, могли зиов пірвати мене у глибинь. Не зважаючи на біль схопив ся я і в приступі нервового жаху гнав що сили на беріг — а море ревіло і гуділо і, зиов дігнавши, високою филею мене укрило. На щастє захопив я якусь сторчачу скелю, і, коли філя відплила, помчав зиов дальше, аж допав близького горбка, де залив не ринув, і там звалив ся без духа на землю.

Довго лежав я так ледви живий по страшій боротьбі з ска- женим живлом. Зиemoжений, скостейїлий з болю і утоми, не міг я і пальцем ворохиути. За той час буря перестала лютувати, мо- ре втихло, філї влягли ся.

Западаюче сонце кровавим жаром осіяло спінеїи води. По- глянув я на море, чи не побачу де хоч кусия нашого корабля, хоч одного з товаришів недолї. Дарма! довкола глухо і пусто як на острові смерти. Я оден, оден тільки на незнаім дикім побережу

---

*) Шалюпа — велика лодь, яка при купецьких суднах служить до комунїкації з берегом.

сто-
ло-б
ди...
рри-
всі
аш-
оке-
ими
бе-
али,
на
на-
би з
тра-
вше.
вою
лу...
пор-
і у-
ннув
ере-
вучі
на
на
лею
оли
бка,

ска-
міг
мо-

По-
хоч
к на
ежу

саці

Робінзон захопив янусь сторчачу скелю.

самітний і безпомічний. Переді мною розбурхані філі необмеженого простору — наді мною тихий небозвід — а там... висше Бог!...

ГЛАВА ХІ.

Незнаний остров. Перша ніч. Голод і спрага. Перший норм. Відирите печери.

Сум і безмежна туга заволоділи мною. Спершу зрадів я вратованем, але згодом, побачивши себе в чужій стороні, попав в бездоину розпуку. Страшний се був справді визвол. Не маю ні одягу, ні поживи, ні мешканя, прийде ся тут на самоті з голоду загнбати. Ащо-ж доперва як живуть в тій країні дикі зьвіри? А в мене крім рук другого оружия проти них не було. І в розпуці кинув ся я на землю і рвав волосє з голови. Коли-б я мав хоч трохи почувань релігійних, був би шукав відради в молитві і здав усе на божу волю, але від пяти літ жив я між матросами, байдужими для релігії, відтак у Маврів, а наконєць серед плянтаторів, котрі дбали іно за гріш, то і позабув я майже про Бога, а его імени звизав в крайній лише біді більш з навички чим зі щирої поможности.

Вгамуваши ся з першого жалю, подумав я про моїх товаришів недолі: може хоч один з них живе, може і більше уратувало ся так, як я. Зійшовши бігцем з горбка, блукав я здовж берегів, глядячи за иещасливими — гукав і звав по імени, але на мій голос тільки луна лісів відкликувалась. Нараз страшна гадка шибнула мною: ану-ж моїм криком місто товаришів принаджу к собі хищних зьвірів або Караїбів! Чув я колись, що деякі острови в сих сторонах заселені дикими людоїдами, і дрожачи подумав тепер, чи і я не опинив ся на однім з таких островів. З жаху не посьмів і кроком ступити. Кров застигла в жилах, голос урвав ся, і мертвий зі страху став я обережно смотріти довкола. Глубока тишина царила на побережи, і я, успокоївшись, спроможен був розважити своє положене.

Місце, де мене море викинуло, було просторим лугом, густою травою буйно заростаючим. Довкола півкругом замикав его величезний ліс. Тисячі ростин, п'ялунів плутало ся вітками

з дерева на дерево, звисало з пнів, перекидало ся по гілях і тво-
рило гай-би живий пліт, непобориму захорону ліса. Та й ще
несчислні мяжні (кактуси) своїми кільцями вельми спиняли на
кождім кроці прохід.

Трібував я зразу запустити ся в бір, бо думав, що там най-
ду може кого з товаришів, але прийшло ся відложити виправу
поки-що до завтра, а самому про себе перш всього подумати.

Невеселе було і те думане. Перемоклий до сорочки, тремтя-
чи від зимна, не мав я навіть де загітн ся. Мій одяг складав ся
іно: з полотняного кабата, сорочки, штанів, вовняного пояса і
панчіх; капелюх зірвалн філі, черевики погубив в борбі з розгу-
каним морем.

Нараз почув я сильну спрагу. Оглядаю ся за річкою чи пото-
ком і на щасте подибую недалеко прегарне хрустальне жерело,
котрого свіжа вода скріпила мене і підбадьорила. Але і голод
почав вже доскулювати. Присівши під деревом взяв ся
я перешукувати свої кишені, чи не найду там хоч кусника хліба.
В кабаті надібав малий мішочок з ячменем, котрим живив на
кораблі освоєні голуби. В першу мить відкинув я торбину і роз-
сипав зерно, яко непригоже, але сейчас таки прийшло ся каяти
своєї нерозважн: той ячмінь міг прецінь мене пожити! Накло-
нив ся я до землі, і почав пильно вибирувати зерна, та дарма!
пропали у вохкім ґрунті.

Сягнув у друге до кишені і витягнув мошонку з золотом.
На сей вид гірко засьміяв ся: Що мені по тобі, дорогий метале?
закликав я сердито, ізза тебе то став я нині таким нещасливим.
— І вже хотів я і золото від себе проч кинути, коли, згадавши
вернята збіжа, инакше надумав ся; Га! хто зна, може не судило
ся мені на сім острові погибати, і те золото стає колись у при-
годі і заховав его назад в кишеню.

Сягнув у третє, і ось несказана радість заворушила душею:
в кишені найшов я великий складаний ніж. В моім положеню був
він для мене справдішним скарбом; колиб-б ще так мав я рушни-
цю або шаблюку або якенебудь оружє, то-б міг безпечно запу-
стити ся в ліс і відшукати може товаришів.

За той час сонішний круг пориував у море, треба було гляді-
ти якого місця на нічліг, заки темрява укріє землю. Кілька іні-
цяють кроків від мене росло великаєське розлоге дерево, там без-
печний від звірів порішив я перебути ніч. Спинаячи ся по суч-

ках і чіпаючи-сь лїянів, виліз я 2 метри заввижки, примістив ся між двома кременними галузями, прив'язав ся до них поясом, щоби не впасти, і небавком заснув.

Недогідне се було ложе — тверді віти давили так болючо, що усю ніч раз-у-раз я поворочав ся. Найменший шорох будив мене зі сну і прошибав дрожію.) Хоч сильно втомлений денними пригодами, спав я однакж дуже чутко і неспокійно, а коли сонце зійшло, зірвав ся на рівні ноги, радіючи що прикра ніч проминула.

Громади пташенят веселим щebetом повитали рожевий ра-

Робінзон дякує Провидію за ратунок.

нок; гомінний гамір залунав по цілім лісі — з кущів, з лугів проіесли ся цьвірінькаая, свистїя, голосїя, — але мене все те ні радувало, ні цікавило. Що мені з погоди і сьпіву птичок, коли не маю чим тіла поживити Радше-б тепер кусок хліба, чим ляскіт усіх соловіїв!

Добре вам дерти ся прокляті птахи, наївши ся до сита — кликав я сердитий — мені голодиому і опущеному і слухати вас не любо. О Боже! за які гріхи так тяжко Ти мене караєш? Чи то

я злодій, чи палій, чи душегубець, що мучу ся так жорстоко? За що знущаш ся наді мною? За віщо мучиш бідну людину-хробака і топтаеш її у нищеті? Красше було мені з другими потонути в глибинах морських, чим жити таким житем - копанем...

Нераз опісля кавав ся я з отсих богохульних слів в розпуці висказаних, — але тепер позабув я про свої блуди, не розважив, що то я сам з власної волі найшов ся на отсім місци, тим то нарікав на Провидіне і в усіх нещастях своїх обжаловував Всемогучого Творця.

Та голод не дав довго заводити, треба було глядати за живою. На лузі не було нічого пригожого, проте зважив ся я запустити у ліс. Може там найду оріхи, ягоди, хоч-би жолудь або які їдомі коріці, щонебудь, чим би тільки жолудок задури-ти.

І став я пробирати ся крізь гущу, перескакувати колюче теріе, розривати руками і ножем попутані пляуни. Ішов з великою обережністю, бо побоював ся все ще диких людей та хищних звірюк.

Найменший шелест вітру в галузях гущавини проймав мене дрожию, і я хапав за ніж, готов бороити ся. Але на щасте мої страханя показали ся пустими — гірше було те, що хоч зробив я вже чимало дороги, нічого ще з'ідомого не подибав. Одна трава і безовочні дерева кампешові! Кори і листя ніяк було їсти, не надавали ся до сего і на причуд гарі цвіти, котрих сам вид міг ситого одушевити. Тисячі папуг то жовтих, то червоно-синих, то білоперих викрикували проймаючими голосами, глузуючи з моєї біди. Став я у них метати камінем, та невправна рука не зуміла влучити. О як радо гриз би я хоч-би сире мясо! як радо впивав би ся кровю отсих поганих крикунів!

Маеш, братку, тоті прегарі тропікові ліси, ізза котрих виїхав ти з родинного дому, покинув щасливе, безжуріе жите. Глянь! які хороші папуги, колібри, пречудові цвіти, яка пишиа ростиність! Наїдж ся їх красою, бо нічим другим не напхаеш тут пустого черева.

Так глузував я сам зі себе, переходячи через лісову лощину (поляну), коли се зачіпив о грубе било і упав як довгий. Роздратований голодом, хопив я за гичку, щоби на кусні її розшматувати за те, що посьміла у дорозі мені вирости, та ось рвучи, почув щось важкого. Велике, широким листем оповите колосе

Робинзон переглядает внутрь острова.

виростало на билі. Розповиваю лист і бачу шульку, вкриту блідо - жовтавими зернятами, завбільшки гороху. Милою вонею понесло від них — трібую: вкус чудовий, солодкаво - мучистий. Була се, як пізнійше дізнав ся, кукурудза.

Вмить обгриз я кілька шульок, майже не пережуваючи зерен, так дуже хотіло ся їсти. Усмиривши голод, став я з жахом роздивляти ся по лісі, чи не одинока се тут їдома ростина. Слава Богу! ростє їх тут безліч, буде чим похарчуватись. В красшім вже настрою ішов я дальше, а коли ще напив ся в недалекім жерелі води, сьвіт немов другим мені показав ся. Папуги се справді чудові птахи і весельчаки!

За левадою видніла висока гора. Хиба вдерти ся туди — хто зна', чи не побачу якого корабля, а може і європейскої оселі... за тим я найдужше банував.

І йду дальше без віддиху, драпаю ся по стрімкім узбочу, щоби як найскорше захопити шпиля. Ось вже я на нїм — та тут новий дожидає мене обман!

Гора, на котрій я найшов ся, була найвисшою точкою на острові бо на жаль! се був остров, де мене море викинуло. В обемі мав він кілька миль географічних, багато заливів врізувало ся в береги, а цілу гористу середину поростали густі, темні бори. Десь далеко на океані щось сіріло, та ніяк було розізнати, чи се суха земля. Як широко займив оком не побачив я ані кусочка нашого корабля. Імовірно поглотили его водні філі.

І так я на острові сам оден! без даху над головою, без жижи, без оружя. Осторонь від людий, засуджений на смерть, або ще гірше від смерти жите.

По сих словах, роздирааний болем, пустив ся я збігати з гори. Як несамовитий гнав просто перед себе без думки, без тямю, не зважаючи на нічо довкола. І знов гірка розпука розвинула надімною свої чорні крила — грижа така, що нікуди від неї заховати ся.

Аж ось темна якась тїнь майнула мені перед очима. Піднимаю голову і бачу високу на кілька метрів скалисту кручу, що майже прямовисно з землі виростала. Обводила она гейби муром часть гарної долини; праворуч темнів ліс, з котрого я вибіг, ліворуч розкривав ся широкий вид на море.

Втомлений до крайности, хотів я спочати в тїні скелі, але єї замітний вигляд вразив мої очі. Одна часть виступала вперед

і творила рід муру. Обглянув я его довкола і найшов в скелі наче печеру, 6 м. заглибшки, високу і широку. Була се якби комнатка камінна, трохи над землею піднесена. Вистаюча в горі часть скелі ніби прічілок, хорошила від дошу і могла служити мені прегарним захистом.

ГЛАВА XII.

Нове житло. Захист від напасти непевних гостей. Построєне замку.

Роздививши ся в доохрестности, признав я, що годі було найти догідійше пристаювище над мою печеру. Гарна левада, заростаюча густо травою, ні трохи не була моклавою. Неподалеки під горою дзюркотіло чисте як хрусталь жерело, тутже в лісі росла кукурудза, а чверть милі від печери вадувало море. Прегарний вид розкривав ся в тій стороні: кождісеєньке судно міг я бачити, не потрібував і вдирати ся на шпиль скелі. Найкрасше припала мені до вподоби печера. В ній я і порішив замешкати, докіль судьба не визволить мене з сего острова.

Серед утіхи з печери позабув я на часинку про всі другі недогоди. Мав вже прецінь хату, харч і питво. Тільки страх перед дикими зьвірами не давав мені спокою. З правої сторони боронила вправді печери скалиста круча, але ліворуч і з переду не було ніякого захисту, і непрошений гість мав туди легкий доступ. Коли розважив одначе, що деінде либонь чи було-б безпечійше, волів я полишитись в печері, де міг бодай догідно спочати, ніж як кіт між галузями по деревах глядіти нічлігу. На що-ж впрочім в чоловіка розум? Місто журити ся заздалегідь, красше подумати тепер, як би лиху зарадити.

Поміркувавши таке, забрав ся я сейчас до переселеня. Для такого вельможі як я, не було оно нічим важким. Мав прецінь усе майно при собі; не потребував ані носильчиків, ні возів, ні коний і за часинку розгостив ся я в своїх теремах, і не питаючи за комірие. Відтак осмотрів новосіле. Коли-б так вдало ся лобудувати мур від залому скелі до противної стінки, була би справжня кріпость, захищена від вітрів, зьвірюк та других ворогів! Та ба! як тут брати ся до мурованя без цегли, без вапна, без кельні і всіх прочих необхідних причандалів.

Мулярі, то раз пани! гей, гей! бубонів я сердитий — без приладів нічого не зроблять тай ще кажуть собі за все добре платити, — а я, сарак, не маю і крихти вапна, а тут мурувати треба. Що мені діяти? Всього не стає, та бодай часу в мене доволі, заки яка добра гадка надпливе, буду стягати поки-що материял.

Біля східної стіни скелі находило ся чимало більшого і меньшого каменя. Знать, мусів колись провалити ся вершок і розсипав. Став взбирувати плоскі кусії, пригожі до укладаня муру. Робота забрала мені весь час до вечера, але коли зрнув я на зроблене, пізнав, що і за тиждень не упораю ся з усім.

Другої днини взяв ся знов за роботу: укладав камені в купи, два метри одна від другої, щоби при будові недалеко по них ходити. Декотрі камені були так важкі, що ледви при помочи здорового дручка з великим усилом можна було їх підважити і перекотити на місце. Трудив ся я без відгалю, припочивав іно в полудне, щоби спожити щоденний свій стравунок: кукурудзу. Найгірша спека трівала дві години, і ту пору саме призначив я на обід і віддих.

Серед такої роботи проминуло мені кілька днів. Двигаючи камені на мур, запримітив я, що ті, котрі поростали мохом, сильнійше держали ся на скелі. От і задумав я набирати моху, перемішати з землею і таким цементом переложити камені. Слідуючих днів збирав мох і витинав иожем мураву — се було мое вапно.

Полодивши отсі вступні роботи, взяв ся я до мурованя. Перший метр муру стояв мене чимало труду, та вже з другим пішло красше. День за дием набирав я більше вправи в своїй роботі, але доперва по тижневи єї укінчив. Висота муру мала звиш 2 м., на самім шпиль повкладав я острі, кіньчасті каменюки, котрі єго чинили ще неприступнійшим. По конець тої стіни полишив я на споді величезний плоскавий камінь. Під ним був в мурі вузкий прохід, що вів до печери — а з середини другий такий самий камінь, котрим запирав я на ніч брами моєї палати. Обі каменюки були так важкі, що саме прикочене одної з них на просторони десяти кроків забрала мені пів днини.

Покінчивши роботу, сів я проти муру і з гордостю глядів на довершене діло. Шіснайцять днів трудив ся над тим, а нераз натрапляв на такі перепони, що тратив охоту і зарікав ся усього.

Та довго не міг спочивати. Треба ще було, заки ніч настане,

Робінзон працює при виїмченні своєї печери.

приладити собі постіль. З будови полишило ся доволі моху, з него встелив я собі в куті печери догідні ложе, бо мох був м'який і пружистий. А коли вечером скупав ся в мори і повернув скріплений до дому, з якимже радісним чувством простягнув я свої утомлені члени на пухкій постелі. Зрозуміє се хиба той, хто, як я, довгі ночі проводив скулений на твердій гияці.

Вкладаючись на сон, закликав я: Ось маю тепер королівську палату і княже ліжко. Тільки одяг на мені, що правда, жебрацький і страви некоице вибагливі, та може згодом і оно поправить ся. Добра ніч вам, мої тереми! дасть Біг, не буду я у вас довго проживати!

І за сими словами заснув я сном блаженних...

ГЛАВА XIII.

**Трібую розжегти огонь. Дощева купіль. Банани. Стаю теслею.
Календар. Компас.**

Сонце викотило ся вже високо, коли я прокинув ся. Не дивиця! по важкій праці і на догідній постелі спало ся прегарно, впрочім не мав зза чого до роботи квапити ся і не було кому мене будити. Перший сей нічим незаколючений сон покріпив мої сили, і я неіначе на світ народив ся.

Туга пігнала мене знов до скелі над печерою, відкіля міг слідити судна на мори. Та даром спозирав я пильно на всі сторони — скрізь було пусто і глухо. Нараз шибнула мною гадка, яким чином дати про себе звістку кораблеви, коли-б справді який туди припливав. Зворушений сею гадкою, став я зносити хворост, відирати кору з дерев і складати усе в велику купину на скелі, щоб на случай проїзду якого корабля огнем і димом звернути увагу моряків на остров. Та ось, коли вже назносив чималий костир, пізнав своє безголове. — “Який з тебе дурак, Робінзон — картав я сам себе. Наложив купину — дуже гарно — та чим її підпалити, коли кремея і губки Біг дасть! Треба бути зовсім безглуздом, щоби таку дурницю стрілити”.

Сердитий повертав я домів, роздумуючи, яким би чином зажегти огонь. Було-б се для мене справдіше щастє, бо коли згадав довгі безпросвітні вечери, які дожждали мене в знімі, — сум і страх налітали на душу.

Зразу трібував викресати огонь своїм ножем, та кремея годі було найти, а прочі всі камені за мягкі не принадоблювалися; прийшло ся отже сей спосіб залишити. Відтак згадав я, що Негри зажегають огонь в той спосіб, що потирають два сухі кусні дерева так довго, аж загоріють. Стрібував я сего: витяг два грубі поліця і тер їх без уговку трохи не цілісеньку годину. Дерево розігріло ся, та саме тогди не ставало мені снли — а коли по часови знов забрав ся до потираня, усе засигло і я мусів на ново починати*). Коли-б так якнй товариш до помочи, а то сам не справлюсь! Як важко відчував я тепер свою безпомічну самоту! По кількох ще даремних пробах, не видивши нічого, а втопивши ся несказано, закннув я усе і пішов в д'є назбирати прнпасів кукурудзи, бо заноснло ся на дощ, а в слогу ніяк було мені виходити.

В ночн вчув я якнйсь шорох. За весь час мого проживаня на острові не подибав ще ні одного зьвіра, а таки дрозд грозн прошнбла тепер цілого. Чув я гомінний а невгавачий шелест, котрий ішов ні то здалека, ні зблизька. Аж коли вибіг я з печери, густі каплі дощу пояснили мені его причнну. Вспокоений повернув я на постіль, та небавом друга ще прикрійша обставина врвала мене з просоня. Наслідком зливи вода назбирала ся в печері і підійшла аж під ліжку. Почувши немилу холодежу, скочнв я на рівні ноги, шукаючи на помацки сухійшого місця — але рівнісенька долівка печери усюди однаково промокала. Наостанок подибав я кусок вистаючої стіни і тут примістив свою особу справді дуже невгавливо і, прнкучнувшн, дожидав динни.

Ледви стало займати ся на сьвіт, і дощ трохи попустнв, почав я глядіти за причиною нічної купели. Зразу думав, що скалнстою стелею не може вода затікати, а з надвору хйба такой не заходила. Та ось на превелику журу побачив я в стелн печери широку закалу, крізь котру вода цюрком переливала ся до салі моєї палати.

Треба сему доконче зарадити — та як? Найперше промів я воду з мешканя, вжнваючи на ту ціль мітли, котру зробнв з віток

*) Дикі знають і без помочи другого самі зажегти огонь. Правда, що они много думші від Европейців і зміють до сего брати ся. Взявши два кусні неоднакового дерева, якше і твердше, потирають сесе з великою силою по першім, аж огонь займеть ся. — Або роблять в однім поліні отвір, встемлюють в него друге поліно і крутять ним обома руками дуже скоро невгавачи, доки не стане горячим до жару.

дерев. Відтак вдер ся на шпиль скелі, щоби розсмотріти краще ушкоджене. Вздовж муру рисувала ся широка на 15 см. щілина, 2 м. завдовжки — туди скапувала вода до середини. Прийшло ся її заправити або яку кришу ладнати.

Добродію, Робінзоне! сказав я сам до себе — минувшого тижня був ти майстром мулярским, стрібуй тепер ще і теслею побути. Не чванячись довершив ти без клевця і кельні не-аби-якого діла, побачимо, як собі починати-меш без сокири і пилки.

Перш усего треба було придбати яких драниць чи дахівок. Бачив я в лісі рослину, котрої широке листе як раз пригоже було на дах. Скоро дощ устав, пустив ся я у бір і незабаром подибав її. Мала она грубе било 6—7 м. заввишки, насторошене прочками вже зсохлих листів. Чіпаючись за них, вдер ся я в гору листатої корони, розбрілої наче пальмовий віер на всі сторони. Обхопив я ногами било і став рукою нахиляти листе, коли се побачив між ними жовтаві овочі за довгі до 30 см., а з виду похожі на огірки. Понатинав я листя, наздирав і овочів і поскидав на землю. Зійшовши в низ, стрібував я тих дивовижних огірків і зрадів чимало: мали прегарний солодкавий вкус, запашний і холодячий. Втіха моя була тим більша, що кукурудза мені вже навкучилась. Овоч сей находив ся бивно на острові, міг проте я доволі ним кормитись. Був се, як опісля дізнав ся, райский пізанг*).

Покріпивши сили їдою, взяв ся сейчас до заправи щілини в стели. Не було оно так легко, як думав зразу — закала пукла в горі доволі широко і ніяк було її самим листем закрити. Здалоб ся вперед уложити якісь підпори, а на них доперва листе. Нарізав я на ту ціль кільканайцять прутів, та в недостачи цьвяхів немав їх чим до щілини прикріпити.

Аж ось згадав на ліяни, ростучі густо в лісі. Натяв їх чимало, а опісля, урізавши дві довгі прості гильки, привязав до них ліянами ті підпори так, що вийшла з того доволі довга, міцна драбина. Ту драбину положив я вздовж закали, а на ній всте-

* Пізанги належать до семейства бананів. Суть між зворотниками побіч пальм головними живителями людей. Подають на пальми: мають стріжке било, листи цілокраї, яйцеваті, нерас звиш 2 м. довгі а 0.5 м. широкі. В дійсности те, що зовуть билом, є лише сувося піхов листних, котрі виходять з підземно: бульви. Било гона виходить з бульви доперва під пору зацвиту і видає в горі великанське гроано цвітів, з котрих повстають овочі. Овочі їдять ся сирі або уварені на припу — суть дуже родючі так, що насажені дають на 100 м. кв. — 300 кг. поживи.

лив кілька верств листя банану, притискаючи їх зверху каменем, щоби вітер не зірвав даху — боки драбини тяготіли до землі кулями з галузя.

Ся на вид легка робота забрала мені цілий день і втомила так, що, покінчивши єї, трохи живий пав я на постіль. Проснувши ся другої днини згадав поперед усього на пізанги і метнув ся за ними, щоби зладити собі сніданок. Вчера їв трохи з страхом, побоюючись, чи не мають отруї, але коли ніч проминула здорово, впевнив ся я, що можу їх безпечно поживати.

Відкрите пізангів навело мене на гадку роздивити ся точнійше по острові. Хто зна', кілько ще пригожих ростин і иньших річий можна тут найти, а я мов той слимак живу вже так давно зашкаралуплений іно в моїй долині. Порішив я отже невідмінно вибрати ся на обзорини острова, але вперед задумав ще зробити собі календар, бо вже дни починали мені в памяти затирати ся; нині ледви пригадав, що була субота. І наконєць придумав я спосіб записуваня часу.

Г'далеко від печери росли чотири дерева з гладенькою корою. На них взяв ся я значити дні і місяці. Мине день, наріжу на однім дереві карб — як мине сім день, тоді вирізую на другім дереві, значить ся тиждень. А як трийцять день мине, тоді ріжу уже на третім — значить ся: минув місяць. Як, не дай Боже, прийде ся тут довше полишити, то на четвертім дереві значити-му роки. Поки-що вирив я на корі острым твердим камінцем дату крушеня корабля: вівторок 23. вересня 1659. р. Нині була субота 18. жовтня, двацять шестий день мого проживаня на острові. Мав я отже таким побитом календар і не страхав ся тепер затратити рахуби часу на будучність.

Незабаром якось опісля побачив я на відломку скелі біля печери великий плоский камінь з отвором в середині. На его вид прийшло мені на думку зробити собі компас, себ-то сонішний годинник. Знав я добре, що в полудне тїнь предметів буває найкоротша. Вистругавши кусок дерева ніби дощинку, стяв єї у клин ширшим кінцем заосмотрив в отвір каміня, тоньший звернув прямовисно в гору. Коли сонце підняло ся найвисше і тїнь патичка була найкоротша, зарізав я вздовж тїни ножиком черту. Перед заходом сонця вибіг знов на скелю і зробив карб на точці, на котру впали послідні лучі сонця. Другої днини назначив я таким чином місце всходу сонця, а позаяк в краях тропічних

день майже рівний іочи, поділив я круг каменя між восходом а полуднем, відтак між полуднем а заходом на шість рівних частин, вирізав ножем карби і позазначував числами години. Так змайстрував я собі годинник не зовсім то може і точний, але для мене пригожий і вартійший невідь якого.

ГЛАВА XIV.

Виряджене в подорож по острові. Зладнане найважніших потреб. Мотузе і чоботи. Капелюх і списа.

Мое самітне жите не видавало ся вже мені теперички так скучним, як у починках. Згодом став я звикати, а попри то втішала мене все ще надія, що може надпливе який корабель і визволить нещасного з отсеї тюрми. Одно тільки прикро доскулювало, імению: одиомаїтність корму. Кукурудза була, що правда, добра і ситна, багани прегарні, але і найліпші ласощі з часом переїдять ся. На згадку хліба і мяса попадав я в поганий настрій.

І що-ж, папичу — говорив тоді сам до себе — з'їв би так кусок печені або курку жарену, а до того пайку білого хліба з свіжеїм маслом — що небоже? Не красше то було слухати батька і сидіти дома, де раював ти в добрі як пампук у маслі. Ах пампухи! прегарна річ! такі горячі просто з бляхи з конфітурами і цукром, які мама смажила бувало на пущене! Сердешна мама! бідолашний батько! Кілько то журби завдав ти їм, ледащо, а тепер ще роптаєш на свою долю. Добре тобі так, негіднику, не варт ти навіть тих пізагів і кукурудзи, на котру вередуєш. Захотіло ся бурлакувати по світі, так папуй тепер на кукурудзових зєриях.

Вичитавши сам собі таку проповідь, з лекшим вже серцем сїдав я відтак до їди, але по часови прокидала ся знов в мені жадоба красшої поживи і на останок порішив я невідмінно пустити ся на вандрівку в дальші ліси, де може найду иньші поживні плоди.

Та до подорожи не ставало чимало річий: повози, коний, прислуги, куфрів — словом усього без чого ні один богатий і статочний чоловік не виїздить з дому. Не був я вправді такий ви загливий, але годі було і мені в подертых панчохах продирати

ся крізь густі ліси, з голою головою ітн під пекучим тропіковим сонцем. І хто зна', чи найду де по дорозі поживу — приходило ся отже забирати зі собою банани і кукурудзу, а тут в мене ні торби, ні мішка не було. А як-би ще який зубатий добродій, пард чи кугуар, зайшов мені дорогу, то чим его поздоровити? Усе те розміркувавши, хотів вже я занехати подорож, коли відтак надумав ся инакше.

Робінзоне! зледащів ти нінащо — почав я сам себе картати. Жарені голубці самі в рот не влетять. Хто нічого не важить, той і нічого не придбає. Не маеш капелюха, чобіт, торби, оружя — то зроби! Та-ж первісні люди без нічїєї помочи усякі винаходи поробили, а ти прецінь бачив ріжні ремесла і скорше з'умієш дати собі раду. Не гай даром часу, а бернсь за роботу!

І став я розважати, чого мені потреба.

На торбу найбільш пригоже полотию, але в Англії вндів я дуже мистецкі торби рибалок з мотузка плетені. Полотна в мене не було, але мотузя міг роздобути.

Пригадав я собі, що, заправляючи щілину в печері, чимало набідкав ся, щоби переломити листе банана. Малн они в середині незвичайно сильні нерви, так що калічнли пальці, і доперва можем спроміг я їх перервати. Тепер узбирав я листя, повнскрабував платівки, а нерви поскладав у купу — на коли забрав ся крутити мотузе, показало ся що нерви за грубі і за тугі. Тоді прийшло мені на гадку, що англійські селянки мочать било конопляне в воді, щоби змягїло — сушать відтак, дергають і труть на терлиці. Зробив я оттаке і зі своїми бананамн. Замочив цілний пук нервів у потоці, попритискав каїнем а сам взяв ся до капелюха.

Нерви пізангових листів як-раз пригожі булн до плетеня, красше чим вербове пруте. Трівкійші від соломи, иїжнійші від лозии творили прегарний матернял на кошникарські вироби. З них то задумав я виплести капелюх і сумнівав ся, що вдам его без хиби, тим більше, що бачив нераз, як сусід наш, кошикар, заходив ся з тим ділом. Та не пішло оно так гладко: три дні мучив ся я, аж пітиїв, починав і закидав, псував і дер — аж наконець третьої днии вийшло щось — иїби капелюх. Не був він дуже складний, ні догідний, а все таки зрадів я ним невимовно і не проміняв би его за ніякі скарбн.

Опісля став я шевцювати. І тут прийшло ся поборювати

нечувані перепони. Напсував сила кори на ходаки, бо кора лупала ся повздовж або пукала від країв. Двацять підшов накраяв, а всі потріскали. Щоби сему зарадіти не вертів я дірок в корі, а прикріплював підшови до ніг ліянами, але і сі по часови рвали ся, кора розлазила ся, а я знов сьвітив босими ногами.

У той час пригадав я собі з розказу одного шведского капітана, що селяни з околиць Риги*) плетуть собі постоли з липового лика. Назбирав я отже лика з якогось дерева, виплів подовгасті платівки і намочив на добу в воді, щоби змягчили і через те лекше дали обвинутись довкола ноги.

Є капелюх, є чоботи! — закликав втішию, одного ще іно оружя не стає. І на се треба ийти спосіб! В часі моєї тесельскої роботи запримітив я оди незвичайно трівке дерево**) — вибрав тепер з него просту гиляку 2 м. завдовжки, відотнув від пия, застругав ратище і на коінець в роціль насадив остру каменюку. Ось і мав я спису так тверду, що вістрем її пробивав в пиях дерев глибокі діри. І сокиру придбав собі вельми пригожу. На морскім березі бачив я миого каменюк. Одної днини найшов камінь подобаючий на вістре топора, з иевеличкою діркою на однім кінци. Розсверлив я другою каменюкою сю дірку і иабив на топрище, ще й ужевками з иервів банаиа цупко привязав. Тепер була ось в мене сокира. Стрібував з иею рубати, бачу — що можлиа.

На таких роботах зійшов мені трохи не тиждень. Покінчивши їх, виймив я волокна пізаигові з води, де вже доволі змягчили і висушив на соици. Відтак виток на камени грубою гилякою, аж терміте повідлітало. Чисте волокно дало ся теперечки гаріо крутити. Наробив я мотузя, а по сім взяв ся за плетене торби. До двох дерев, віддалених звиш пів метра від себе, привязував в попереk волокна, як иаигустійше оди під другим. Була се наче ткацка осіова. Опісля вязав так само густо волокна з гори в ииз, завузлюючи їх цупко з каждою з попереkних ииток в квадратні очка. Спершу ішло се мені иескладно, а все таки одержав я щось в роді сітки. Відв'язавши її від дерев, злучив ще боками, поли-

*) Рига, місто в Лівонії над морем Балтійским. Ніякі належить до Росії, передше було шведским.

**) Дерево таке зовуть желізним (metrosideros). Роста на островах Моллюцких в Азії і на сусідних побережах Великого океану. В промірі має нераз і метр, є незвичайно тяжке, туге і трівке. Китайці платять за него дорого і вживають на якори і керми де своїх суден, бо є твердше від желіза, а якуні і комахи зовсіч его не точать.

шаючи іно в горі отвір, де прикріпив широку плетінку до пер-
вішування через плече. Так мав я тепер в що набрати поживи хо-
би і на довший час. По сім нічо вже не спинювало мене пустити
ся в дорогу.

ГЛАВА XV.

**Перша вандрівка на острові. Батати. Пальми носові. Ну-
піль морсна. Парасоль. Устриці. Ананас. Черепахи.
Цитрини. Агуті. Поворот домів.**

Другої днини скоро світ натягнув я капелюх і личаки, пере-
вісив через плече торбу з пізангами і кукурудзою, забрав у руки
спису і так пустив ся на обзорини острова.

Простував в напрямі східнім здовж берегів, щоби не відбити
ся від печери і мати все море на оці.

Зразу дорога була дуже прикра: місцями ліс густів незвичай-
но, а ліяни і другі п'ялуни спиняли в поході так, що приходило
ся витнати їх ножем. Та по часови став ліс рідшатн, і я пішов
на простору леваду, вкриту травами, а сям і там густими куща-
ми. Дивовижне якесь зіле поклато ся по долині. Била його у-
зловаті, повзучі, попутані, сторчали від землі, що трохи на них
не упав. Безліч багрянних цвітів вкривало гнля. Щоби їм краще
придивити ся, сіпнув я ростиику з землі, а ураз з нею вирвав
кілька бульв, завбільшки доброго п'ястука. — Чн не пригожі оин
иа іду! подумав собі. Трібую, бр! скус солодково-нудкий, відра-
зливий — либонь отруя! Гарно угостив би я себе зараз у почину
вандрівки. На щасте поганий скус остеріг мене заздалегідь.

Опісля довідав ся я, як мало вмію з ботайки. Були се бата-
ти, ростиии посвоячені з повійками. Їх бульв срих їсти не мо-
жна, але по уварею чи спеченю визирають як бараболі, суть
жовтаві і солодкаві, пригадують скусом печені каштани.

Відкинувши бульви спішив я дальше. На кінци долини поба-
чив я кілька струиких пальм. Серце застукотіло в мені живійше,
бо се були кокоси, котрих від часу побігу з Сале не доводилось
мені ніде стрічати. Росли доволі високо, але для мене не було се
нічим; звик иа кораблях спинати ся по найвисшнх щоглах і реях.
Вмить був я вже на пальмі і скидав в низ великі кокосові оріхи.

Добуток був гарний, та як дістати ся до середини до молока, заключеного в твердій шкаралупі? В Сале розбивали єї сокирою, але тепер даром сушив я собі голову, чого-б ужити. Ножа жалував, щоби не зломити. Наконєць примістив я кокос на камені і гримиув по нїм другим здоровениим каменюкою. Шкаралупа пукла, але ураз і мязке ядро роздавило ся при ударі і скусний плинний білець розіляв по землі. Тим обережійше взяв ся я відтак до отвирааия другого орїха. Зелену внїшну болонку легко було здоймати, та тяжше пішло з спідною лупиною. Почав я обертати орїхом на всі сторони, чи не найду де пригїдійшого місця. І справді — в горі, де зеленєць не зовсім ще здеревїла, надскребтав я ножем і став вертїти. В сїм місци була шкаралупа мязка і, зробивши отвір, угостив я себе прегарним питвом.

Для самого кокосу вартало тїльки свїта ваидрувати. Кїлькадесять палм росло побїч мого замку, вистарчало проте кокосів на цїлий рік. Та ураз і сумні гадки насунав менї їх вид. Були они прегарними ласощами, але по добрім обїді з мяса — о! коби хоч кусочок якого роздобути.

Пильно роззиравав ся я довкола, чи не побачу де олеия або серии — дарма! На деревах видїв іно папуги та другї птахи, але не вдало ся менї нї одиого виїлїти каменем. Що вартало впрочім сире їх мясо без огию!

На дворі настала тимчасом пекольна жарота, горячі лучї сонця палили голову, що трохи з болю не трїсла. Завериув я тому до берегів морских, щоби скріпитись купелию і припочати в тїни дерев. У водї побачив сила риб, легко можна було їх иаловити, ино чим? От і задумав я, вернувши домів, зробити сїть з волокон пізаигу — і вже наперед радїв, що закоштую бодай рибячого мяса, котре висушу на сонци, як роблять се Негри.

Купіль і промачуване голови не приесли иїякої пільги. Показавши ся під корчем, терпїв я несказаний біль і ледви споможеи був поповзти від часу до часу над беріг, щоби змочити розпалений череп. Наконєць заснув так кріпко, що прокинув ся аж на другий день раио здоров і дужий на силах.

Чудне чувство заволодїло мною, коли побачив сходяче сонце. Не ияв сам собі віри, що спав тягом пів дня і цїлу ніч. Аж похолов на гадку, що заснувши так небачно в корчах, мїг стати добичию лютих звїрюк. Та жах мій скоро промиув — на острові не було знать хищних животиин, бо відкіля тут живу, не чув я

ще ні разу зьвірячнх голосів — до сего часу були бн вже мене чей занюхали.

Навчений вчерашнім досьвідом, не хотів я нині пускати ся в саму спеку. Треба було доконче злаштувати який парасоль. За сим вліз я на кокосову пальму і нарізав споро лнстя, котре лнскуче і тверде як-раз пригоже було до роботи. Відтак витяг грубий прут, привязав до его кінців чотирн довгі вітки навхрест, получив кінці мотузком і таким чином мав вже сам кістяк парасоля. Положене на нїм і кільцями мяжнів пришпилене листе ко-косу заступило ткаинну, якої вживають до покриваня зверхн.

Ся робота забрала мені трохи часу, але зате парасоль був неоціненним добутком. Сонце не доскулювало вже мені тепер так сильно, а легот попід прутя мило продував.

Охрестність представляла ся вельми ріжномаїтною. Тут темїли непроходимі ліси, там знов міили ся зелению просторі рівинни і луги, вкриті запашиим цвїтом, дальше мріли громади високих скель, або в ииьших місцях кругляві горбки з шестистїйних правльниих стовпїїв зложенї*). Декуди шумїлн струї так глибокі, що вода доходила у пояс. Саму середню острова займала високорівня вкрита лісом, з стремлячимн понад нм висши-ми шпилями. З кожного вершка споглядав я баино на океан, чи не побачу якого вітрила — та даром! як оком займитн, простягло ся тїлькн одно гладке, непроглядне море ген — аж у недо-стижиму даль...

Опівдїї пішов я опять скупати ся і при сїй нагодї задумав ще й випратн собі сорочку, бо ношена стїльки ча.у в горячїм підсою нічим не подабала на колись-то біле'полотно. Скинув єї, виправ як вмів, відтак розпостер на сухім камїин до сонця, а сам скочив у воду. Замолоду вчнв ся я плавати, тепер прийшла мейї охота поплисти до вишибку суши., що тонким язиком вибігала далеко в море. Загадав — зробив. Моя плавба не була без успіху: запримїтнв я іменно, що вишнб сей у час прилнву моря стояв під водою, а відтак колн знов відплив настав, полишала ся на нїм сила устриць та других морскнх животии.

Радїючи з сего відкрнтя, вийшов я на берег, де вже сороч-

---

*) Скелї того рода зовуть ся базальтовими. Видвигнула їх вульканїчна сила з нутра землі. Мають они звичайно вид величезних вертовин, инколи і до 300 м. високих. Слїве базальтова печера на островї Стафа на західнім побережю Шкодії. В полудневїй Франції находить ся в однім департаментї цілий гостинець базальтовий.

ка висохла. І не розказати, з яким чувством надягав я знов на себе чисте біле, але ураз і сумні думки напливати стали до голови: була се у мене одинока сорочка, — що діяти-му, коли отся послідня підре ся цілковито? Та покищо годі було над сим довго розважати і я бігцем поспішив на вишиб суші, де бачив безліч устриць, причіплених до скель. Втішно кинув ся на них, а отвираючи одну за другою ножем, проковтував майже не переводячи духа. Сей ніби м'ясний пир скріпив мої сили, і я неначе на світ народив ся.

Узбирав я в торбу припас тих з'їдомих мякунів, відтак припочав ще часочок і пустив ся в дальшу дорогу. В лісі мав я зі

Робінзон збирає черепашки на морськiм побережжю.

своїм парасодем чимало грижі, бо раз у раз зачіпав о дерева. Значевя прегарні пахощі розлили ся воздухом по лісі — ні то яблука, ні грушки, ні полуниці. Гляджу довкола, нічого не бачу, хоч сила цвіток росте усюда, та даром притикаю ніс, жадна не видає отсеї душистої воні. Нараз споміж листя майнув переді мною якийсь золотавий предмет. Продираю ся крізь гущу і бачу кільчасту рослину, ніби мяжень — а на ній великий золотаво-жовтий овоч, гей би з шишок зложений. Від него то несло тоту

чудову вою. Підходжу, зрізую, трібую: скус величавий, з роду ще не їв я так добірного овоча. Був се — як опісля мене повчили — ананас*) З'ївши оден, нарвав я ще кілька, щоби забрати на припас до дому.

Надходячий вечер приневолив мене шукати нічлігу. На сей раз задумав я ночувати на дереві, над морем, де було безпечійше чим у лісі. Глядячи за пригожим на ту ціль, натрапив я на цитринне дерево, під котрим лежало кільканайцять зрілих овочів. Вид сей зрадував мене несказано, бо прийшло мені на думку, що се полудиево - європейске дерево могло тутки лиш через Європейців дістати ся. Імовірно колнсь причалив корабель до сего острова, а моряки споживали на березі обід і розкинули зерията цитрини, з котрих тепер вирросло таке ось гарне дерево. Під напором сих здогадів серце вдарило мені живійше: чи-ж не може небавки знов повторити ся такий случай?

Назбирав я цитрин у торбу і спішив вже дальше, коли ще друга ще гарнійша несподіванка дожидала мене на березі.

На пісковатім вишибку острова виділа невелика купина, дуже правильно немов-то руками людини висипана. Цікавий, що оно таке, встромив я костур в середниу, а добувши его, побачив на кінци жовту теч в суміш з піском. Розгорнув купину і найшов в ній трійцять яєць. Місто скаралупи мали они гейби пергаминову скірку — були се яйця морских черепах або шнльджретів. Хоч вже не голоден, захотів я ще й тих ласощів стрібувати і випив трі яйця.

Кілька кроків подальше натрапив я на живу черепаху. Знав єї добре з образків, які оглядав нераз в великій книжці батька. Убив черепаху каменем, розрубав шкаралупу, мясо виймив, а череп забрав зі собою. — Принадобить ся замість миски до перехованя поживи — подумав.

Третьої днини не щастило ся вже мені тақ, як у починах вандрівки. Не відкрив нічого нового, а зайшовши над море, натрапив на глубокий залив, врізуючий ся далеко в берег, в сім місци дуже скалистий і не легкий до переходу. Щоби дібрати ся

---

*) Ананас є американською рослиною, котру тепер плекають всюди під зворотниками. Має листе густо совокуплене, м'яке, тернисте. Цвіти в густім колосі стоять во круг биля, між горішними а долішними листками суть фіялкові, заглиблені в билю, котре в сім місци мякше і творить овоч. У нас можна вицекати ананас в теплінях — цвіте в маю, дозріває в вересни.

на другу сторону, треба було або переплисти залив, або обходити лісом по скелях. Притомлений дорогою, залишив я гадку їти дальше і завернув до дому.

Сим разом не держався я берегів моря, а навпростець через ліс прямував до своєї печери, котрої шпиль здалека видний служив мені за провідну точку. Дорога вела раз гострим провалом, в котрім шумів, піннівся ревучий потік — то знов густим лісом або зеленими цвітистими долинами. Мій острів був справді прегарним, не ставало ему ні міст, сел і жителів.

З полудня попалося мені на стрічу якесь звірятко. Подавало на заяця, тільки уха і стоячий на хребті волос були у него дещо инакші*). Книув я за ним списою, та схибив і на превелику мою журу звірок стрибував у кущі.

Треба мені dokonче луку і стріл! — закликав я в голос. Не така се либои і штука їх зладнати. Бачив иераз в Сале вельми иескладні луки Негрів, котрими одначе прегарио стріляли они добичу.

Обід попсував трохи мій веселий настрій; всі устриці стухлявіли, кукурудза зісхла, а ківанги привяли — тільки яйця черепак збереглися сьвіжо і кілька цитрин ще остало. Витиснені до води, надавали їй милий, холодячий вкус.

Геть вже з полудня увійшов я в ліс та мусів зробити добру ще милю заки дібрався на другу сторону. Звідти по двох годинах походу і томлячого продирання крізь кущі побачив я наконець свою палату.

---

*) Був се сторох русявий (Aguti) з семейства копитчаків. Задні ноги довші від передніх, короткий хвіст і скок нагадують зайця. Але волос в него грубий і насторожений на хребті в виді гриви, а зуби як у морщака (морської свинки). Лагідне се і трусливе звірятко кормить ся рослинами і хрущами. М'ясо его біле заносить нижном. Живе в полудневій Америці і на Антилах.

ГЛАВА XVI.

Зладнанє луна, стріл і сіти на риби. Перші лови. Печеня.
Пивниця.

В прогульці, котру що іно відбув, осмотрів я східну часть острова, та захід і полудне остали ще для мене чужиною. Задумав я одначе по часови і туди повадрувати, щоби вже в цілій своїй державі як слід роздивити ся.

Першою роботою, до котрої тепер узяв ся, було зладнанє лука і стріл. Аж горів з жаждн, коли подумав, кільки то хісна приніс би мені лук: міг я стріляти ним птахи і зьвірину, а що більш мати оруже проти ворогів, які — не дай Боже чого — найшли би ся на острові.

На сіть намочив я волокон пізанговних а відтак став глядіти за деревом пригожним на лук. Натрапивши на таке, вібрав міцну, гнучку галузь звиш метра завдовжки, обчімхав гарненько і по робив по кінцях зарубн. Тоді зігнув єї мов другу, а кінці звязав конопляним шнурком, яким досі підвязував панчохи. Після того натяв ножником богато трости, ростучої над потоком і вистругав стріли. Тільки не було в мене желіза, щоби насадити на кінці. Чув я колись, що дикуни вживають на сю ціль рибячих кісток або острих каменюк. Та ї ще піря на ставало, з котрим стріли краше влучають.

Коли ішов вчера рано понад морем, бачив я много пер, погубленних через мевн і другі водні птнці. Жаль, що не забрав їх зі собою. — Мандруй тепер, пане Робінзоне — ізза кількох пер дві мнлі від хатн, а на будучність затям собі, що найменьша дрібниця, на вид зайва, може пригодобити ся — тим то збирай пильно усе, де іно що побачиш.

Пізнім вечером повернув я домів з припасом кісток і пер, та не вспів вже докінчити роботу, бо в скорі ніч запала. Зробив се аж другої днини. З одного кінця насадив на стрілн кістки рибячі а до другого попривязував піре. Відтак став стріляти. Перша стріла пущена в гору, пішла незвичайно високо — а спадаючи зарнула ся в землю. Внцілів я у дерево трійцять кроків від мене, але снім разом прошиб іно корч, що ріс побіч него. І з другими стрілами не вдало ся краше.

— Не так се легко знять стріляти з лука, як хто думає — міркував я собі — либонь і тої штуки треба вчити ся.

Нічого робити! взяв ся я до науки і цілими днями управляв в стріляню, щоби побороти первістну непроворність. В три дні з'умів вже влучити пень, а по тижневи трапляв на пятьдесятя кроків мету не більше долоні.

Першою жертвою моєї стрілецької вмілости впала папуга, котрій пострілив я крило. Жила ще коли єї підносив з землі. Зразу хотів я птаха добити, та виявши стрілу з рами, побачив що іно крило прошибиене. А птах так жалко глядів мені в очи, що не мав я серця у друге єго стріляти. Осмотрив зранене крило, обложив вохким мохом і до тижня птах подужав. За той час привязав ся до мене і не опускав печери. А я радів, що маю хоч такого товариша в самоті. Тай ще задумав вивчити папугу говорити, щоби тим чином полюбуватись бодай подобою людскої бесіди. Хто живе заедно поміж людьми, чує день-у-день їх голос, той не в силі поняти, кільки щастя приносили мені такі на вид дрібниці.

Тепер прийшло ся брати до сітій, хоч з роду не бачив я ще, як їх рибалки виплітають. Наконєць придумав увязати до двох простих довгих гияляк кінці шиурків, а другими вільними кінцями вязати зі собою. Робота вдавала ся несогірше, та ось небавом нестало мені мотузя, а зладити нове не мав часу.

Як се? — питає може хто зачудований — а що-ж мав ти другого до роботи, пане Робінзоні? — О! роботи було поверх голови. Надходила зима, мусів отже заздальгідь припасти поживи, заки дощі пічнуть лити цілими днями. Тим то порішив я відложити докінчене неводу на весну, а поки-що за гарної ще погоди вибрати ся на лови.

Уоружений в лук і стріли, з парасолем, списою і торбою пізангів на плечах рушив я в ліси, в надії убити заяця а може і серну, наколи іно ті зьвірята живуть на острові. Ледви поступив кількасот кроків, коли се зза корча стрибнув птах величини індика. Митю відкидую парасоль, випускаю стрілу, та місто птаха поцілив пень дерева, за котрим він заховав ся.

Розсерджений неудачею, лишаю парасоль в гушавині, а сам з напиеним луком посуваю ся крадьком поза дерева, щоби підійти добичу. Нараз таки перед собою бачу: дрожить листе Се зайчик, присівши на задних лапках, обгризав собі спокійнісень-

Перша жертва Робінзонової стрілецької вилости.

ко якусь ростинку. З тьохкаючим серцем натягаю лук, стріла падає і заяць як довгий простирає ся на землю.

І не розказати втіхи, яка огорнула мене на вид вбитої перший раз звірини. Підношу і завертаю мерщій до печери, а по дорозі зриваю ще кілька анаіасів. Дома забрав ся я сейчас стягати шкіру з заяця. Подавав він дещо на морщака, але не було сумніву, що мясо его пригоже на корм. Заяць обтягнений і справлений лежав переді мною — не ставало іно ріжня та огнища, щоби приладити з него печеню.

На вид мяса, котрого стільки часу не мав в губах, задумав я стрібувати ще раз розжегти огонь потираючи дерево, та і сим разом не вдіяв нічого.

Аж ось згадав, як Негр, товариш моєї неволі у Маврів, порадив собі раз в недостатчі кухні. Чи не приміити-б і мені сего способу! Положивши заяця на плоскатім камені, бив я его гиллякою добру годину, аж мясо зовсім скрушіло, прямо розпливало ся. Відтак розтягнув ще на камені розпаленім від сонця і пік так в лучах з півтора години. За той час мясо стало готове до їди, а скроплене цитриним соком смакувало мені як найкращі ласощі. Тільки хліба і соли, а справжній празник! — О ви всі, що вередуете на здорову поживу і вибараиьчаєте собі при їді — закликав я попоївши, коли-б так прийшло ся вам моім житем зажити — хутко закинули би ви усі примхи і вибаги!

Тимчасом почали дощі чим раз частійше падати — бувало цілими днями лило як з ведра і не міг я вийти за поживою. Иноді знов душина спека вялила мої сили, а воздух, пронизаний парою, трохи не задавив. Наслідком дощів повиступали потоки з берегів на дорогу так, що прийшло ся зректи ловів, бо не можна було води перебрести.

Живитись іно кукурудзою і пізангами наскучило вже мені, а мясо і устриці їсували ся так хутко, що другої днини ніяк було їх їсти. Думав зразу поливати їх морскою водою, щоби пересоліли, але і сей спосіб не багато помагав у час великої жары. Треба було доконче придумати холоднійше поміщене на поживу.

В однім куті печери завважив я під піднесеним каменем мягкійшу трохи землю. Встромив костур — бачу, можна копати, але як? ось в чім біда.

Та ось пригадую собі, що на морскім березі є подостатком

мушлевих черепів великих і твердих. Побіг я над море і незабаром вернув з чималим припасом. В одній плоскій мушлі нахопився случайно невеличкий круглавий отвір — там вправив я дручок, а, звязавши цупко мотузкою, мав тим чином заступ. Другими мушлями можна було гребати і вимітати розкопану землю.

Притьмом кинувся я до роботи. Костуром підважував великі кражі землі, розбивав їх відтак моєю мотикою, вибирав мушлями і носив на двір. Була се важка і мозольна робота, забрала

Робінзон думає якби постарати ся о нову одіж.

чимало часу, але нарешті мав я таки пивницю на метр в промір а на 2 м. заглибки. Щоби не допустити до середини горячого воздуха, уложив я зверху стіжок з галузя, котре притрусив ще грубою верствою вохкого моху. Тепер могло там мясо і два дні зберегти ся, не псуючись. Пізанґи і ананаси також держали ся сьвіжо, так само і яйця черепак — з одними лишень устрицями не знав я порадити — другої днини непригожі були до їди.

Нарешті настала зима, а радше безнастанні ливні дощі, прошибаючі раз вохким холодом, то знов припікаючі докучливим

теплом.*) І не розповісти, кільки я за той час витерпів. Нераз голодував довгими днями, бо не міг ізза слоти вийти за живою.) Зима доскулювала мені до живого, а хоч морозів тут не було, сира вохкість проймала кости, і я дзвонив зубами мов у пропасниці, тремтячи від немилої холодежі. Невеселі думки, туга і розпука знов стали огортати мою душу.

Ах! якій ти ледащо, Робінзоне! заклинав я раз, глипнувши принагідно на купу шкір, що лежали в куті печери. Маєш такі припаси шкіри і не зладиш собі з них одягу? Місто фудолити ся і вирікати на судьбу, возьми ся краще до кравцьованя.

Справді, крайній вже був час подумати про одяг. Дреліховий кабат тримав ся ще несогірше, але сорочка задля довгого ношеня, хоч дуже обережно перепирана, подабала на решето, з панчіх остали іно холявки — про остале вже і не згадувати.

ГЛАВА XVII.

Москити. Виправляю шкіри і беру ся за кравцьованє. Розпука. Розважаю своє положенє. Гренляндські нитки. Новий одяг.

Ще ж иньша обставина спонукувала мене до скорого зладнання нової одежі. Саме з початком дощевої пори появили ся цілі громади москитів**). Ранійше не бачив я їх зовсім, хиба в лісі, де нераз нападали на мене в моклавих сторонах і шпигали немилосерно. Тепер, коли луг, примезний моїй печері, перемінив ся ь одно болоте, навкучливі сі комахи внадили ся на добре і гризли залюбки мое тіло немов-то найкрасші свої ласощі.

У день давав я собі з ними ще якое раду, зате в ночі годі було видержати: шпигали по цілім тілі, влітали до губи так, що мусів нераз обкладати ся цілий сьвіжою землею, щоби біль трохи усмирити. Коли-б був у мене огонь, то димом викурив би ту кровожадну комашню. В ночі залазив я під верству кокосового

*) В теплих краях все так буває. Від половини лютого до половини цвітня падають дощі — до половини серпня сухо і дуже пече — до половини жовтня знову дощ, до половини лютого знову посуха.

***) Москити або кумляки зовуть ся в горячих краях всілякі роди насікомців, котрі колять дуже болючо, як наші комарі.

листя, але і крізь нього з'уміли они дібрати ся до шкіри. Мое лице і руки аж попухли з наколюваня — а які терпіня дожидали мене в будучиости, наколи одяг до хтеми підре ся? а час сей вже був недалекий.

Не було иньшої ради, тільки взяти ся до кравцьованя. Нераз бувало дома направляв я собі сам подерту одежиину, щоби мати не побачила, стрібую тепер иову ушити.

Та не пішло се так гладко. Передовсім скірки були за тверді. Убивши заяця і обтягнувши, кидав я шкіру звичайно де небудь, не дбаючи, на щоби придала ся. Через те зсихала она на сонци, а коли прийшло єї простувати, пукала під руками. Треба було вперед змягчити.

Чув я, що кожемяки мочать шкіри в корі дуба, але дубів на моім острозі не було. — Хиба намочу в морській воді, коби ино волося не ушкодити — подумав я — і, користуючись гарією погодою, побіг над беріг. Порозкладав скірки волосом на землі і по черзі став зливати водою. Ино котра змягчила, тер я її в руках як прачка шмате. По кількох година: праці вдало ся мені здебільша їх виправити. Відтак иожем видирав з кожної останки мяса і стега, а присипавши піском, тер зиову, щоби ще красше подали ся. Під вечер мав я таким робом усі чотириайцять скірок виправлених.

Материял вже був — тільки краяти. Стару одіж взяв я на форму, та мій иіж за дві місяці вживаня так притупив ся, що доперва мусів я вперед виострити его трохи, щоби забрати ся до краяня. Ах! з яким трудом приходило се мені, ніхто не ияв би віри! З цілої штуки матерії краяти, се справді дуриця, але прикладати ось так по кускови, мірити, трібувати — від того аж голова завертілась. Наконєць розложив я усі части одягу з окрема на землі і аж таким чином потрапив до ладу.

На жаль! скірок було за мало, ледви на кожушок по коліна статчили, про иогавиці і не згадувати.

Усе вже зладжене, тепер сідай, небоже, і ший! Та ба, а голка де? а иитки? Волокна пізангу не пригожі на се, бо за грубі і за мало гиучкі, а леи і коноплі не росли на моім острові.

А голка? Спершу думав зробити єї з желізного вістря відломка файки яке подибав у кишени — тільки чим зроблю в иім ушко, коли не мав иі огия, иі жадного острого приладу. Прийшло ся отже сю гадку залишити, а про друге гадати. Чи не приміни-

ти-б мені острих рибячих кісток? Море викидало на берег рибу, она здихала і зігнувала, а кістки оставали. Стрібував я в одній гарній кістці провертїти кремінцем дїрку і вжити місто голки до шитя. Але проверчувана кістка ломала ся борзо. — Зажурений не знав вже я, як радити, коли се згадав кільці мяжия сильні, тверді і острі, чого наглядним доказом була моя стара, поздирана на них ноша.

В куцах було їх доволі, і небавом мав я цілий жмуток. Не ставало іно ниток. Найкраще буде спороти панчошу, подумав — і мерщій забрав ся до сего, радіючи мов яким скарбом малим клубочком сірої бавовни. І в голову не клав як коротка моя радість.

Вістря з файки вжив я місто шила до робленя дїрок в шкірі, відтак, привязавши нитку до грубшого кінця голки, переволїкав єї крізь отворці. Та вже за третьою стїбною нитка увірвала ся — звязав в друге, опять те саме. Либоиь панчоха довго вже иошена стрюхла, і нитки послабіли, а я даром іно позбув ся холявки.

Цїла робота иї иащо, без ниток чей-же шити не будеш. Пригноблений невдачею, кинув я усе, і, присївши в куті, став роздумувати над своїм невідрадним положенем. Кільки то лиха зазнав я досїля на сему непривітному острові — деиь-у-деиь нова жура, а иїякої потїхи, иїякої хочби иадїї кінця.

Кораблі европейські не мають за чим в сі сторони пускати ся, хиба буря зажене їх тутечки, щоби розбити о скалисті береги. О моя-ж ти доле щербата! чи є на цілому божому сьвітї другий такий безталанний як я? Га, може й є, хто там знає. А ось розважно тепер по правді, кільки лиха, а кільки добра довелось мені тутки за весь час зажити:

Злі сторони житя:

Живу на пустім, глухим острові без иадїї визволу.

В далинї від людий самітний і безпомічний заточник пожираний тугою, иайменьшу річ мушу з несказаним трудом добувати.

Полишений усіх вигод, не маю чим хребта прикрити, не маю огню, без котрого важко обходити ся людий.

Працюю так гірко для придбаня иайперших средств жите-

внх, коли в Європі мав би усього подостатком і жнв в добрі і вн-годах.

Не маю оружя протн дикунів і хищних зьвірюк і кождої хви-лнни можу марно погнбнутн.

Від трех місяців не доглянув я на морн ні одного судна, не бачнтн мені вже либонь рідної землі, а вмиратн на заслано.

Добрі сторонн жнтя:

Але не потонув з другимн у фнлях океану, і може ще пота-ланнть ся мені красшнх днів діждати.

Але не загибаю з голоду, маю власне захищене житло, а на острові бивно пожнви і скусні овочі.

Але живу в горячій підсоню, де і без одежі можна обійти ся — а що, наколи-б розбите заскочнло мене десь на змній Пів-ночи?

Але працюєш сам на себе вільний і свобідний. Згадай іно не-волю мавританьску, де нагайкою гналн до работн.

Твій страх безосновний, — чи бачив ти тутки хищні зьвірята або Караїбів?

Пять літ не бачили тебе роднчі, три місяці заслання мала за се на тебе кара. Та стрівай, не знаєш ще, якнй конець тебе до-жидає.

Таке зіставленє розважнло мене і скріпило на дусі. Правда, що стан мій невідрадний, але бувають і прикрійші. Не кидай на-дії, не піддавай ся лиху, а подбай радше скількн сил поправнти свій побут на острові. А нитки — невелнка жура — не такі нев-догоди вдалось вже тобі побороти, побореш і отсю!

І справді нагадав я собі, що в часі подорожи до Гвінеї був на кораблі моряк, котрий давнійше плавав до Гренляндії*) на ловлю китів. Сей розказував, що тамошні жителі вживають до шитя струн, вкручених з кишок тюленів**) Порішив я отже на-слідувати Гренляндців і, забравши лук і стріли, пустив ся в ліс на лови.

*) Гренляндия, признавана за найбільший остров на землі, положена на мочи Ледоватім на північ від Америки. Полуднево - західне побереже належить до Данців. Жителі переважно Ескімоси.

**) Тюлені, ссучі морські зьвірята — належать до сімейства плавоножців або чо-гироплавчатих, бо ноги перемінені в них в плавці. Кормлять ся рибами — жнють гро-мадами в північних морях Європи і Америки і суть для тамошних жителів вельми ва-жні, бо достарчають їм трану, скіри, костні і бншок.

Та заяці гей нароком десь заховали ся, прийшло вдоволити ся папугами. Жаль мені було сердешно тих лісних весельчаків, та що-ж, близша сорочка тіла. Убив їх кілька, а спрятавши гарні перця, справив відтак птахи. Вимиті і вимочені кишечки давали ся прегарно скручувати. На другий день мав я вже спорий пучень тонких струн, котрі для більшої гнучкості висмарував ще заячим товщем. Опісля почав шити. За пять днів приодяг торжественно нову ношу.

Скупаний і вичепурений подабав я вельми на льондонського коминяря, коли в неділю прибере ся до церкви. Прожогом метнув ся відтак до потоку і аж засьміяв ся у голос, коли побачив себе у его прозорім зеркалі. Зашитий у волохату шкіру виглядав я справді незвичайно. Одяг мій був цілковитий, не ставало іно камашів. Кожушок зі шкір заячих волосом на верх представляв ся величаво, ногавиць позавидував би і найбільший чепурій споміж Негрів, на голові капелюх з прутя банану сторчав як страхопуд серед збіжа, одна нога в холявці панчохи, друга звинена куском полотна, здертого зі сорочки. Заросле лице, розкудовчене волосе, бо тільки пальцями щоденно причісуване, лук і стріли при боці, торба через плече, в одній руці списа, два рази висша від мене в другій стрепіхатий парасоль — ось як виглядав могучий самодержець самотного острова.

Коли-б так показав ся я тепер на улицах Лондону, гнала би за мною товпа, немов за чудовищем. А штудерний який чоловік взяв би мене возити по ярмарках буцім то дикуна з незнаної країни, котрий живить ся іно сирими рибами і людским мясом.

Але я радів несказано власноручно ушитим одягом і довго ще призирав ся своїй чудацькій стати, відбитій у прозорих водах потоку.

Европейський одяг, вправді лиш трохи цілий але мені дорогий споминами — порішив я убирати лиш инколи в сьвята. Осталий більший кусок сорочки зачіпив відтак як хоругов на дереві, котре росло на побережу, щоби тим чином сповістити плівучі кораблі, що на сім острові живе і взиває ратунку людина.

Робіт зен зацінас хоругву на дереві, щоби звернути увагу кораблів.

ГЛАВА XVIII.

**Різдво. Спомин про дім і родичів. Новий рік. Ячмінь.
Трясенє землі. Гураган і злива.**

Другої днини по зладженю одягу почнєсь я час в моїм календарі і засумував ся вельми. Нинішній деиь був навечерієм Різдва Христового.

Спомини про дім родинний мов стадо журавлів иалітати стали на душу. Згадав усе минуле, дороге. В сей день запирано у нас sklep уже з полудня, батько казав відтак переиосити ся до гостинної комнати. Мати у той час заходила ся коло величезного плямпудінгу*) і начиняла сама іидика. Дві ті стравн мусіли бути доконче. Сей старинний звичай, у нас торжественно захопуваний, водив ся від непамятних часів. Вечером засідали усі довкола великого стола ураз зі службою, а опісля розкривав батько Сьвяте письмо і читав уступ з евангелія св. Луки про народженє Христово, починаючи від слів:

— І стало ся в ті дні, що вийшов приказ від цісаря Августа, щоби списано весь иарод...

Вислухавши уважио сьвятих слів, сьпівали ми пригожі побожні пісні а відтак ішли за родичами до окремої комнати. Там стояв стіл, білою скатертю вкртий, під нею лежалн даруики для дітий, домашиих і слуг. Батько піднимав скатерть і роздавав по черзі, що кому припало. Які-ж там були радощі, крики, втіха! Тяплю добре ті часи, коли ще вся рідия була дома. Старші братя діставали звичайно в даруику щось з одягу — я наймолодший безліч всіляких іграшок, котрі служили мені аж до іменин — тоді заступав їх знов сьвіжими. Були се прегарні для нас сьвята, тому з нетерплячкою дожидали ми діти сьвятого вечера і місяць вже иаперед числили дні до Різдва.

Тепер, коли все те так живо стануло мені на думці, здавилось серце несказаним болем, і я ударив в гіреиький плач. Довго, довго голосив так навзрид, не в силі вгамувати ся — і слези принесли мені пільгу, немов з ними сплила уся гореч, усе важке, що

*) plumpudding — улюблена англійска легуміна з булки, муки, товщу, розиноків і мигдалів, — поливає ся румом, котрий при поданю запаляють.

стільки часу накіпало у грудех. І на души стало лекше, але до праці не був я вже нині спосібен.

Цілу днину просидів так на горбку біля печери, поглядаючи в ту сторону, де находила ся моя дорога Англія. Чудова тропікова країна зі своєю пишиною зелениною і цв'їтами, до котрої оноді так рвав ся, остогидла мені в отсій хвилі. Згадав я білий сніговий пух, що вкриває Різдом широкими просторами мою вітчину, згадав ріки, сковані ледовими кригами, згадав тріскучий мороз — і затужив опять за рідною, коханою зимою.

Саме Різдо ще сумійше прийшло ся мені проводити. Дошлив, не вгавав, і я приневолений був пересидіти весь час в печері. Туга зжирала душу — але доперва під вечер другого дня коли трохи прояснило ся, вийшов я з дому.

Надійшов новий рік 1657. На острові стрітив я его одинокий без родини і друзів і пожелав сам собі скорого визволу звідсіля. З полудня вибрав ся на лови, та іза спеки мусів шукати захисту в тїни дерев. Як вже сонце стало поринати, пустив ся я в глибини острова, ще мені незнакому. Нараз, вийшовши з ліса, побачив стадо кіз. Вразила мене їх поява, бо досі не доводилось тих звіврат стрічати.

Серце вдарило живійше, радісна гадка прошибла мною: хто зна, чи нема де на острові оселі Европейців, до котрих отсі кози приналежать. — Пустив ся я за звівратами, накликуючи їх блянем, але сполошені кози щезли миттю в гущавині. Біг і біг в надії, що заведуть мене може до якої людскої загороди, та дарма! А ту вже й ніч западати стала, а я збив ся з дороги. Прийшло ся в лісі нічліжити. Доперва другої днини під вечер по довгім скитаню повернув я до своєї печери.

Вмісяць по сій прогульці, коли ішов берегом в місци, де мене море викинуло, побачив я зелені колоски ячменю. Зразу очам не няв віри. Европейське збіже на сїм острові? сон се, чи ява? від куди взяло ся оно тутечки?

Доси не згадав я на Бога. Взивав вправді иераз его помочи, але іно в хвилях найбільшої тревоги — а коли гроза проминула, знов позабував про найдобротливішого Вітця. Тепер на вид сих колосків чудово засіяних почув я несказану радість і подумав собі, що, як оноді кормив Бог чудесним способом пророка Ілію на пустини, так мені дає тепер докази свого щедрого Провидія.

Ся гадка зворушшла мене глыбоко. І чым я окаяний грэшнік заслужыў на чудеса божої ласкі? Вже хотів впасти навколэшкі, шчобы подякувати Всемогучому, коли се бачу пад дрэвом малой мішочок від збіжа, котрыі я сам в першыі день мого тут прожываіа пакуіуў був байдужно на зямлю. Мершчій схоплюю ся на рывіі ногі, сердытыі сам на себе, шчо звычайну прыроду подію взяў за провндыіне небес. Позабув я негіднык на ті безконечні ласкі, якімн наділяў мене Бог досі, за котры і не здогадаў ся я еше Ёму подякувати. Так то не покидала мене дава легкодошыісь і маловіре.

Правда, за молодых літ вчыла мене ненька про Бога і Ёго сьвяты дїла, — але відтак серед бурлацкогo жыта ншыі подіі і вражыія прыдавлы сьвяту віру діточогo серця; — колн шчаштыло ся, і не думаў я про всемогучогo Творця, — а як біда доскулювати стала, місто молитов — клятьбы і вшыкаіа спывалы на уста. Не розважыў я ось і тепер, шчо лыш за божою ласкою палы ті зерна у таке місьце, де зашыщены від сонця серед пухкої зямлі вырошы так гарно. Наколыб трапылы на тверду скелю, чы прынеслы бы мені хосен?

В половынї мая зайшла подія, в котрыі трошы не втратыў жыта. Сідів я саме пры вході пещеры і стругав шчось ножыком, коли се зычевя почув якіісь, чудыіі, підземыіі рокіт. Схоплюю ся з місця і позыраю в гору. чы не надтыгае туча. Глыджу — і серце в мені завмерло: вершок гору над пещерою дрожыт, хытае ся страшенно. Наконечь з гуркотом провалюе ся в ныз, загалывышы потык ломамы камыія. Стревоженыі до глыбыны душы, перескакую мур і втыкаю над море, шчобы і самому не пагыбнуты під звалышцамы.

Се трысене зямлі! — зашыкаў я, шыкотычы з оштраху зубамы. І глыдів довыкола, дожыдаючы, колы розштыпыт ся зямля і пагылотыт мене у свое бездоыне ырло.

По часынці повторыло ся трысене ошыаь, та вже слабше від першогo — тылькн чув я якіісь гук в моїй пещеры, а здалекы бачыў, як хыталы ся шыпылі гір, а оден над морем з лоскотом провалыў ся в філі, выкыдуоучы в гору высокыі штывп воды. Глыджу дальше, аж ось в другыі гору, шчо шыаьла недалекo, розшыкло ся узшыче в одныі місцы, і відтыля ішыов дым і огынь. выліталы каменюкы і пыпыл, і шчось текло наче огыныста річка. Нагадаў я собі з розказыў морякыў, шчо буваоуць на зямлі гору, з котрых добувае ся о-

гонь і лля лява, себто розтоплена сірка, салітра та другі земні мінерали. Викидують їх на верх підземні пари, наколи розширяють ся і найдуть собі щілину до виходу. Гори такі звать вульканими. Мав їх тепер перед собою.

Як живу, не бачив я ше трясеня землі, ні вибуху вулькану. За першим рокотом почало мені в голові мішатись, за другим при пав до пня величезного дерева і кликав в божевільнім остраху: Боже мій! Боже! змилуй ся наді мною!

На часинку землетрясене затихло, лява перестала витікати, гудіне змовкло, та я все ще не зважив ся повертати домів. Присівши під деревом ломив руки в розпуці. Подія проияла мене до живого. Так не можу вже я тепер иї хвилини бути безпечним і певним житя: одно таке землетрясене, один вибух вулькану, і вся моя праця, мое житло і я сам спічиємо під горою каменя.

Тимчасом воздух ставав чим раз душнійший, чорні хмари затягнули увесь небосклін. Зняв ся вітер, і в лів години заревіла шалена хуртовина. Море клекотіло неіначе кипень, спієнена площа боввайіла гребенястими філями, водні гори вдаряли скажеіно о береги, вириваючи дерева з корінем. По двох годинах сердитого вітру прорвали ся хмари, хлинув дощ. Не дощ, а цілі струї води летіли в низ одним шипучим потоком.

Мокрий як хлющ сидів я на моклавій землі. Трясеня не поіовляля ся більше, і я порішив вертати в печеру, бо серед такої зливи годі було на дворі оставати. Бредучи по пояс, перейшов я увесь луг під водою. Провалені скелі загатили потік, котрий став причиною повени.

З неіказаним трудом дібрав ся я яіось наіпомаіцки до печери. Дрожав зі страху, чи нове трясене не поіребе мене під розвалинами, та бо знов і під голим небом ніяк було довше сидіти. Найшовши на борзї сухий кут, приіучнув я тямки і задрімав.

Дощ цідив від рана — а коли зважив ся я виглянути з печери, увесь аж поіолов: більша часть моіх теремів лежала привалена і засипана ломами каменя. Як-би се стало ся в ночі, не жити би мені вже нині. Мій ратунок був справді чудовий, бо саме пивниця і місце над постелію були привалені. Відтак побіг я подівити ся на вульканічну гору. Оігня вже не було, тільки лява текла ще, заскорузлюючи ся поволи зверха. І я трохи очунав зі страху.

Опівдні проясніло ся, води сплили до моря. Треба було брати ся до очищення печери. Важка се була робота, бо не мав я ні та

чок, ні візка на вввіз землі, лишень нужденну мотику з мушлі. Та се мене ні раз не лякало — працював цілу днину без уговку, щобн усунути землю знад пивниці і дібрати ся до своїх припасів.

Занятий роботою, і не подумав я за весь час про поживу, те пер аж під вечер взяв ся до їди. Але якось нічо не йшло в смак, пив тільки ціліський день, а спрагн не в силі був вгасити. Раз-у-раз прошибала мене дрож, то знов кров горячнм приливом вдаряла до голови.

Чн се з утомн, чи в наслідок пережитих подій почув я тепер в усім тілі дивну неміч і охлялість у членах. Не в силі дальше працювати, положив ся ще за дня на ліжко з сухого моху, а зверха прикрив ковдрою з заячих шкірок, котру іно-що ушнв недавнім часом. При постелн приладив дві великі мушлі з водою, щоби в ночн не бігатн до жерела.

ГЛАВА ХІХ.

Недуга. Стражду несказано. Розпука. Горячка. Страшні привиди. Два чудові снн.

Що-йно сон стулнв мої вії, колн се прошибло мною незвичайне змнно. Спершу думав, що знов вода підійшла під постіль, але погідне небо і ярко сняючнй місяць перечилн моїм здогадам. В цілім тілі почув я так сильну дрож, що дзвонив зубами гей-би серед найдужшнх морозів. Даром накривав ся поверх голови, нічого не помагало — стужа морознла кров і кости.

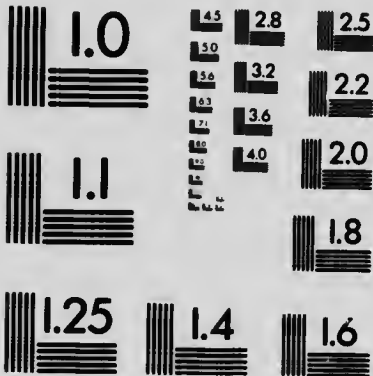
Так страждав я до рана — у той час змнно мене покинуло, та знов горячка палтн стала усї членн. Стягнув нагортку і одіж і ще не спроможен був видержати огня, що так неначе і горів в середині. Спрагн не міг угасити, а голова трохн не тріскала з болю. Наконєць знеможеннй болем, попав я в кріпкнй сон.

Колн прокннув ся, сонце вже стояло з полудня — стужа, горячка і біль голови промннулн, зате почував я таку загальну неміч, що і пальцем не в силі був ворохнутн. Стрібував я злізти з постелн, але ногн захнталн ся піді мною і ні кроку з місця. Про дальшу роботу в печері не було що й думати. Острах обгорнув мою душу і мучнв єї несказано: що стане ся, наколи справді занедужаю? хто обійде мене, подасть води, зварнтть страви?

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

APPLIED IMAGE Inc

1653 East Main Street
Rochester, New York 14609 USA
(716) 482 - 0300 - Phone
(716) 288 - 5989 - Fax

Під вечер почув ся я здоровішим і захотів навіть їсти. — Се либонь хвилева інс недуга, закликав, радіючи — на страху стане! Та моя втіха не трівала довго. На другий день був я вправді ще кріпкішим і забрав ся до роботи, але в ночі знов повернули давнійші прояви слабости. Раз зимна дрож стрясала тілом, то знов горячка палила огнем. Сим разом не приладив я собі на ніч води і трохи не згинув зі спраги. Намагав ся встати, щоби поповзнути до жерела, та сил не нашло ся. Розпука здавнла мою душу, а шалений біль голови доводив до божевільства.

В сім несказанім стражданю станув мені родинний дім перед очима. Згадав я, як бувало сердешна, люба мама обходила мене у найлекшій недузї, як тривожна сиділа при моім ліжочку, як живо сповняла усї мої бажаня. Навіть батько, звичайно строгий, добрійшав у час моєї слабости і радів моім подужанем. А тепер ось нема при мені нікого, може се вже і кінчина наближає ся, може вже їх ніколи, ніколи не побачу.

І гадка про смерть усе частійше налітала на мене, хоч старав ся єї відогнати. Стан мій був безвідрадний: кров кипіла в жилах відднх ставав тяжшим і коротшим.

У ту страшну хвилю вперше згадав я щиро на Бога — згадав слова молитви, які колись ненька проводила дитині, але розпука не давала молити ся. Страх перед смертию так заволодів мною, що не спроможен був я его побороти, а се ще дужше мене мучило.

І умер би може з самої вже тривоги, коли-б не сон, що вколив сав утомлене тіло у глубокий нестям.

Другої днини був я знов здоровіший, але і знеможений більше чим передше. Три дні не їв нічого. Коли-б так тарілка росолу! Та бідному заточникови, котрий доси живив ся іно сирими овочами, не можна було про се і мріти.

Гриз я тільки овочі бананів, висисаючи холодячий сок, а відкидуючи мясівку. Відтак прийшло на думку, чи не дістав пропасниці, і се мене ще дуже пригнобило. Чув я нераз, як та слабість убиває Европейців на бережах Гвінеї, ледви десятій вратує жите. Мене тоді підчас першої моєї подорожи лишень зміна підсоня і поворот до Англії спасли від смерти.

Але нині не втекти мені від тої убійчої хвороби, полишений

помочи лікарської, згнию серед страшних мук, і ніхто і знати не буде, де і коли помер.

На щасте приладив собі з вечера спорий припас води, і она принесла мені троха пільги. Над досвітлом горячка змогла ся, страшні марева колотили раз-у-раз мій сон. То здавало ся мені, що пливу по розбурханім океані і борю ся послідними силами з заливаючими мене філями — то зиов бачив всілякі звірюки: льви, тигри, левпарди, що кидали ся з ревом на мене. І я тікав тікав перед ними, але утомлений падав, а зголоділа череда диких бестий вже розмикала свої пащеки, щоби мене пожерти.

Згодом зиов гамір і вистріли воєнні причували ся мені у воді. Мавританські розбишаки вимахували наді мною шаблями, а якийсь величезний Негр схопив мене в обійми і здавив так кріпко, що віддих в грудях затягнуло. Утомлений, задиханий, спитийлий прокидався я, несвідомий — чи се іно страшні марева, чи ще страшнійша дійсність.

По часови запав я зиов у сон. І ось снить ся мені, ніби то сиджу під тим деревом, де шукав захисту підчас трясея землі. Густі хмари нависли з небосклоу і закрили моім очам цілісенький остров: переді мною одні чорні, непроглядні тумани. Нараз страшиа лискавка роздерла небозвід, а ізза хмар виринув великан, ярким блеском оповитий. Коли вийшов з нідра пурпурових облаків і ногою доторкнув землі, затряс ся остров, а громи загуділи з такою силою, немов цілий світ провалив ся. Великан підійшов до мене, підійс спису в гору і закликав голосом, від котрого кров в жилах стигла:

Окаяний! тільки ласк Провидія не зворушило твого каменілого серця, і дальше триваєш ще у своїй злобі? Пропадай же негіднику!

І замахнув ся списою, щоби мене пробити...

Що дальше стало ся не тямлю. Коли очуив я з того привиду, усе щезло. Я найшов ся знову на якійсь непроглядній, чудово зеленій долині, блакитне небо розпинало горою своє шатро, та не було там ні місяця, ні сонця, ні звезд, тільки якась то дивна ясність — а воздух дишав ніби воюю, чи свіжістю, яких описати я не в силі.

А ясність та спливала з небес, росла, могутніла так, що зір мій долі опустив ся перед нею — а коли зиов підніс я очи, побачив там сияючий лучами хрест.

І пав я на вколїшки, духа притаївши, коли ось голос, солодший над усі земні мельодїї, зазвєив з гори: — “Взивай мене у дні тревоги, а поможу тобі, а хвалити-меш мене во віки.”

Прокинув ся... усе щезло.

Не розказати словами, що діяло ся зі мною. Радість, надїя, жаль, каєне, трївога і довїре, усе те нараз прошибло цілим моїм еством.

О Боже мій! Боже! закликав я, стаючи навколїшки. О Отче предобрий! Грішникови, потапаючому в грязі гріхів, подаеш Ти добротливий свою руку, місто погубити невячною о могучостию своєї справедливости. А я нуждений позабув на Тебе, всемогутний Творче, не дякував Тобі за одержані ласки, а Ти ось даєш мені спроможність пізнати мої провини і за них каяти ся.

О Пане мій! наколи се смертельна недуга, наколи маю вмирати, так даруй мені хоч тільки ще житя, щоби міг за гріхи жалувати і в Тебе опрощєня заслужити. О Боже! кличу до Тебе в день тревоги, ратуй!

Не в силі був я кінчати молитви, струя слїз здавила послїдні слова, підніс іно руки в небо і плакав довго-довго як дитина, хлипаюча навзрид.

Молитва знемогла мене цілковито, чорні пластинки замерехотїли перед очима, зашумїло в ухах і я знов мов неживий повалив ся на землю.

ГЛАВА XX.

Прокидую ся. Неожидані гостї. Наслїдки снів. Розважаю мнувшість і теперїшне своє житє. Жаль і каєне. Храм божий.

Коли очуняв чи радше прокинув ся я з глибокого сну, не тямлю. Як довго спав: ніч, дві чи три, і сего не спроможен збагнути. Та мусїв я чимало часу пролежати в отсїм летаргу чи там сні, бо сил прибуло, але помарнів на тілі, не ївши нічого так довго. Дожидала мене мила втїха: три кози побачив я в моїй хатї. Яким чином найшли ся он тки? Любі ті звїрятка не полохали ся ні трохи, одна навіть идїйшла аж до постели і стала мені цікаво призирати ся.

Згодом доперва витолкував я собі їх гостиину. Либонь вдер-

ли ся з вні на скелю, понад печерою, зіскочивши в низ до загороди, не мали вже як вийти. Мур був стрімкий, майже прямовисний, і лізти по нїм в гору не було легко. З голоду втратили звїрята сили а ураз і похлизисть.

Та тепер друге мене бентежило. Голод став на добре доскулювати. Виповз я якось з печери, а заперши вхід каменем, щоби кози не повтікали, завернув в гущавину. Росли там пізанги, але в мене не було сил драпати ся на дерево. Покинув про них і думати і потяг ся над море по устриці. На щасте подибав ще на дорожї гніздо черепах, котрих яйця поживили мене і скріпили.

Відтак прїсїв я на горбку і взяв ся роздумувати усе те, що мені за час недуги приключило ся. Мої сонні привиди були вправді тільки сном чи грою уяви, але чи не були они заразом осторогою Господа, котрий признавав мене до себе?

Як проводив я доси жите?

Коли у перше висказав я батькови мою охоту до плавби, сказав він мені сі незабутні слова:

— Хто не слухає родичів, такому Бог не благословить, і марно прийде ся єму погібати!

І те віщоване родича звершило ся на мені достоту. Не зважав я на твої остороги, отче, і божа рука спочила важко на мені. При вас, мої найдорожші, жив би я в щастю і добрі, веселячи вашу старість — а так ось сколотив вам спокій послїдних днів втрутив у безодню грижі. Бог ще надто ласкаво карає мене за мої провини.

— А я, чи хочби раз подумав про Тебе, всемогучий Творче, говорив я дальше сам до себе — чи подякував хоч за одно добро, чи відсьвяткував хоч оден день Тобі присвячений? А Ти прецінь сотворив той шмат землі, де найшов я захист, ті жерела, що кріплять мої сили, ті овочі, що не дають мені з голоду погібнути. Ти післав до моєї загороди отсі кози, котрі будуть мене годувати. Ти подав потапаючому помічну руку, в Ярмес здержав шаблюки розбишак над моєю головою, визволчв з неволі Маврів: спровадив щасливо на португальський корабель. Мене одного з двайцяти товаришів хоронив Ти і при житю зберіг, а я заслїпленнї не бачив всего того і місто подяки не раз богохульством зневажав сьвяте Твоє ім'я. Чим мені за мої провини Тебе переблагати, як свій гріх відпокутовати?

О Пане! Мізерна я людина і не в силі нічого Тобі дати, бо

все, що маю, Твоє єсть і Тобі приналежить — тільки каюче ся серце жертвую і любов і щирій жаль і бажане поправи. А як підняв ся я з недуги, так най прокине ся і подужає моя душа з духовної хороби.

Молитва і щирі постанови скріпили мене на душі і веселіше вже повертав я домів. Підійшовши під загороду, почув голося кіз либонь голодних. Назбирав проте для них по дорозі трави, і заніс бідним сотворіням. Брали з моїх рук і заїдали ласо, а коли відходив, бігли за мною, допрошуючись жадібним бляєнем поживи.

Відтак напоїв я їх водою з мушлі, але те все так утомило мої слабі ще сили, що мусів покласти ся у постіль. Припочавши кілька годин, прокинув ся, як почув голод.

Мій Боже! закликав я у голос, чим мені тут поживити ся? кукурудзи ні пізангів не в силі дістати, мяса не маю, а хочби і мав, так сирого не годен їсти.

Знечевя глипнув я на кози і побачив їх повні аж віддуті вимена. Чи не стрібувати їм їх видоїти? подумав, радіючи на саму гадку, що зможу напити ся молока. Сейчас скочив за огорожу назбирати трави. Уложив вязанку на високім камені, а коли коза почала їсти, забрав ся до доєня. Смирне зьвірятко не боронило ся ні трохи, і так надоїв я добру кватирку молока у мушлю.

Не розказати розкоші, з якою пив я тепле молоко. Шість місяців уже не мав в губах ніякого напою крім зимної води і косоногого молока, котрого і не рівняти з козячим.

Випивши, пав я навколїшки і в перший раз подякував Сотворителеви за Єго ласку.

Молоко від другої кози полишив на ніч. Пізно вже вечером удав ся я на спочинок і знов вперше від часу мого тут проживаня закінчив сей день молитвою.

Рано почув ся я ще кріпкішим, навіть пропасниця не мучила так сильно, бо крім легких дрожий других проявів не було. Тільки неміч в цілім тілі не давала брати ся до ніякої роботи: назбирав я іно трави і видоїв кози. Малий козлюк, наївши ся, почав весело вискакувати, а я коли глядів на него, сьміяв ся сердечно, як вже давно-давно не сьміяв ся.

По сніданку, що складав ся з козячого молока, пішов я заглянути до календаря поробити карби, бо в часі недуги ніяк було про се думати. Слабість постигла мене 9. цвітня ві второк.

по моїм численню був нині понеділок 15. цв. ця, вимагав я отже майже тиждень.

Від часу мого подужання рано і вечер молив ся я навколіш-ках і порішив торжественно сьвяткувати неділю, не сповняти ніяких робіт крім доеня кіз, що необхідне було і для їх здо-ровля. Вечером знов мав розважати, чи не прогнівив чим за день Всемогучого.

Таке поведене настроювало мою душу незною доси радо-стю. Давна туга покинула мене, а до іре в боже милосердіє о-горнуло цілого. У всім поклав ся я на Провидіне і порішив добро і недолю приймати щирим серцем і з покорою в нічим не проти-вити ся сьвятим Єго засудам.

З того часу жите моє немов повернуло ся у другий бік: по-бут на острові став коли вже незовсім милим, так бодай не так прикрим як передше.

Маєш захист над головою і деякі вигоди, закликав я раз до себе — а доси ще не подумав вибрати для свого найвисшого до-бродія місце, де в неділі і сьвята хвалив би ти Єго велике ім'я. Правда, Бог не нуждує ся в церквах, бо цілий сьвіт єго храмом — але чим другим покажеш Єму свою вдяку і любов. Вибери мі-сце і назву єго сьвятинею, хай і на тім безлюднім острові возне-се ся дім божий. — Легко се було подумати, та не легко зверши-ти. Будувати справжню сьвятиню і в голову не клав я — зате найшов місце, де підчас трясеня землі шукав захисту, а у сонних привидах бачив духа пімсти — там задумав я поставити хрест між двома пальмами і під ним в сьвята приносити Богу свої моль-би.

З тяжким трудом вдало ся мені зрізати дві гиляки і з них по двох тижнях виробити знамя спасеня. Хрест сей вкопав я на горбку поміж пальмами. На противнім узгір'ю помістив камінну лавочку, де міг в сьвятий день з полудня пересиджувати і в тишині біля хреста роздумувати. Місце те, прегарно над морем положене, було чудове.

І кілька раз туга чи смуток стали на душу налітати, спішив я у той самітний куток і все найшов розраду і потіху тут у стін сьвятого знамени.

На спомин чудового сну, котрий так перемінив мое серце, вирізав я в пни дерева недалеко від хреста отсю надпись: — Взи-

вай мене у день тривоги, а спасу тебе і почнати-меш імя мое во віки.

ГЛАВА ХХІ.

Загорода для кіз. Бамбус. Подія на ловах. Новий парасоль. Огонь. Печеня. Два голоси душі.

Звільна, дуже звільна вертали мені снили так, що доперва по двох тижнях спроможен був я взятн ся до прочнщуваия печери — але робота се була тяжка і томляча, тм то лиш коротко холодним ранком і вечером міг я працювати.

В наслідок трясеня землі відорвала ся часть стїни і скелї, пещера через те побільшала, а шпара — куди вода заходила — зовсім щезла. Дах иавїть, котрий я був зробив, поглотила земля, що і слїду з него не стало.*) Зважнвши все те, побачив я, що оставати дальше в печері небезпечно. Коли-б був в иїї підчас трясеня, не втекти мені з житем. Приходило ся отже будувати собі деинде хату. Але по часови, коли роздумав я, як догідною була для мене дотеперїшня оселя і як гарио захищала від дощів — коли згадав відтак, як важко брати ся мені без ніяких знадобів до будови нового дому, порішив полншити ся такої в печері. Гадку переселеня був би я може і звершив перед чудовимн снами, але нині здав усе на Бога, певний що без Єго сьвятої волі і волос з голови мені не спаде.

Натомість задумував я виставити стайню для своїх кіз, бо разом з ними жити дальше в печері було ніяково.

В тій цілі вибрав ся я в ліс, глядячи за галузем, пригожим на будову. Як звичайно, взяв з собою лук і стріли, а потрапивши на якогось птаха, приліпив ся за ним на незнану долнну. Посеред неї росли високі на кільканайцять метрів деревця рівні і стрункі, а коли до них я підійшов, пізнав, що се бамбусна трость. Вид єї градував мене чнмало, бо мав я ось матернял на будову

*) Трясеня землі сильно змінюють вид околиці: де була рівнина, повстають гори і наваки. Так приміром в Мехіку підчас трясеня в 1756 р. підняє ся на гладкім просторі з під землі вулкан Хорулло (Jorullo) 507 м. високий. В полудневій знову Італії порозпукали ся челюсти величезні, в котрі запади цілі села і охрестности.

легкий а не трудний до зрізаия*). Покинув отже лови і забрався стинати бамбуси, вибираючи деревця 4 — а найбільше 5см. в промірі. Цілий день працював без уговку, а таки вечером мав всего на всего йио 30 бамбусів. Годі було взяти усї нараз; тричі вандував я до печери і назад і доперва третьої динни міг начинати будівлю.

Побіч моєї оселі росли дві пальми звиш 3 м. одна від другої. До них на висоті двох метрів прикріпив я бамбусову жердку: На сю спирав скісио другі бамбусові жердки так, що через те повстала ніби стріха, на землі стояча. Зверхи вкрив я її грубою верствою кокосового листа, в горі звязав бамбуси волокнами пізаигів.

Стріха та чи хатка була з двох боків наскрізь відчинена. З одної сторони загородив я стїнку так, що втикав в землю відповідно довгі бамбуси і переплітав їх хворостом, як се у нас роблять плоти. З другої сторони полишив дверцята, куди-б заганяв і виганяв кози.

Так отже мали вже тепер мої товаришки безпечний захист від спеки і дощів. Згодом звикли до своєї стайї так, що вечером самі підходили під дверцята і блянем просили ся до середини. В день одначе мав я з ними чимало клопоту. На пашу бояв ся їх пускати, щоби не втїкли у ліс, а знов коли ішов на лови і привязав кози до дерева, бідні звірята не мали чим пасти ся і мало давали молока.

Раз якось повертав я з ловів з убитим заяцем і, наступивши на щось острого, пробив собі ногу. Кров полила ся стругою, що ніяк було єї спинити. Тернь мяжня не міг так болючо ноги скалічити — роззираю ся довкола і нааходжу... острый кремїнь. Хоч біль докучав сильно, радо-о дав ся я ще раз так і дужше зранити за такий цїнний добуток. Позабув я на ногу, добув сейчас ожика і став кресати огонь. Дияманти не одушевили либонь нікого ще так, як мене вид отсих прегарних іскорок, котрих вже стільки часу не бачив.

З радісним серцем спішив я домів, не зважаючи на прикрий

*) Бамбуси (*Bambusa vulgaris*) суть то трави, ростучі в тропікових околицях землі. Доходять 6—10 а навіть і більше метрів висоти., а 5 — 7 см. в промірі. Особливі тим, що їх стебла суть розгалужені, здеревнілі, а твердіші від дерева наших дерев. Вони гладкі, внутр дутчасті. Є дуже легкі, тим то і пригажі до будівлі, виробу знарядів і на меблі. Вишукки їх ідемі як вариво.

біль в нозі, але доперва під вечер побачив свою загороду. Та розжегти огня так живо, як сего я бажав, не мож було; не ставало порошна або чирівки, сухого хворосту і гиля, а того всего не мав під рукою.

По ночи ніяк було за тим шукати, прийшло ся відложити роботу до завтра. Як вже від довшого часу і пині пав я до молитви навколішки і став роздумувати над батьківскою добротою Всемогучого Господаря, котрий в так короткім часі дві великі ласки зіслав негідному. Наперед кози заблукали ся тутечки, щоби живити мене своїм смачним молоком, а тепер ось знову наводжу огонь, за котрим стільки часу тужив. Зі слезами вдячності, з радостію переповненим серцем удав ся я на супочинок.

Та сон тікав від мене — щасте не давало заснути, а коли на часочок задрімав, сніло ся мені у одно, що буцім то сиджу перед великим прегарним огнищем. Ніколи ще не зазнавав я так великої радості.

Але знать Всемогучий хотів ще мене випробувати. Вже в ночи терпів я біль в нозі, а коли рано прокинувся, негоден був і кроком поступити: ціла підошов спухла. Чотири дні прийшло ся просидіти дома, на щасте мав доволі поживи, а то був би з голоду загинув.

За той час зладив я собі новий парасоль. Старий з листя кокосів був доброю захороною від сонця, але на дощ не пригожий. Давно вже думав я про иньший, та серед всіляких важнійших робіт не ставало на те часу, відтак ще й недуга спиняла... і не мав потрібних шкірок до роботи.

Тепер зробив его з тонких віток бамбуса, встроїв в середину сильний шпурт, а заячими шкірками зробив зверху. Та ба! як розпинати і замикати? І сеї штуки дока... я по довгім бідканю. Не мав ні дротів, ні пружин, ні взагалі ніяких приладів, зробив я отже лишень ніби дашок, котрий не виглядав надто величаво і не віщував довгої трівкості, але поки-що і сим треба було вдовольати ся.

Коли рана на нозі загоїла ся, пішов я у ліс пошукати чирівки — місто неї надібав іно спорохніле дерево.

Назбирив чиру і висушив на сонци. Відтак беру кремій і крешу огонь — падуть іскри, одна хапає ся чирівки, дую з усіх сил, серце тьохкає в мені молотом — годі! розжегти полонини

не всилі... Милнй Боже! невже-ж усе надаремно? Та ось чирівка жаріє, бухає полум'я, сухі листки палають, горять!

На сей вид дивна якась неміч огорнула цілого, чув — що омліваю. Не розповісти, чим був для мене сей ясний сніп поломіни. Як божевільний бігав я сям і там, зносив цілі оберемки хворосту дерева, трави — рад був увесь ліс підпалити. Великий стовп бе високо в гору, дном стелить ся повисше гір, я скачу, гуляю з радощів довкола огнища, нарешті зі слезами паду на коліна і дякую Богу за отсе несказане добро.

Робінзон резжегас бонь.

Вам, любі діти, що живете безжурно при родичах, вам і не поняти того щастя, яке відчував бідолашний заточник, коли по осьми місяцях прикрого життя узрів нараз горіюче полум'я, коли міг теплою стравою скріпити знеможене тіло.

Сейчас надів я козячого молока у мушлю і вив до огню. Та мушля по часинці трісла, а молоко потекло і згоріло. Сея подія збентежила мене трохи, але не на довго. Зривався як стій, беру кусок дерева, застругаю, встромлюю на него вбитого зайця і печу. Мнла воня печеного мяса понесла ся воздухом і петерплячки не годен був я на місці устояти.

Коли забрав ся уже до їди, уявляв собі, що сиджу на королівським пирі. Який пречудний смак! як міг я доси наче вовк їсти чупів сире мясо? Ах чи є що красшого, вартійшого над огонь?

Печений заяць так мені засмакував, що хотів я ще й свого козлюка на печеню убити. Та відтак стидно стало самому. Як се? бідне сотворіне прийшло до тебе з довірем шукати захисту, а ти настромиш его на рожен? Так негарно, Робінзоне! Не лінує ся! возьми лук і стріли і іди на лови, — кіз в лісі доволі, будеш мати печеню і не станеш ся безсердечним невдячником.

— Та за той час огонь потухне!

— Нанеси грубшого гиля з дерев, що їх гураган поторощить; а хочби полумя і погасло, є в тебе прецінь кремій і кресило, легко можеш новий розжегти.

— А як не вдасть ся?

За чого має не вдати ся, коли раз удало ся. Не крути, а біжи в ліс, будеш мати печеню, а може і росіл.

— Не знати лишень в чім его варити?

Звісна річ — в горшку. Під скелею бачив ти глину, з глини роблять гончарі горшки, маєш тепер огонь, то випалюй. Трібував ти вже мурувати, будувати, шити чоботи і одежу, робив вже і парасолі, стрібуй і гончарства.

— Гарно се сказати, та не легко зділати. А гончарський цар-стат де?

— Не крути, братку! Не сьвяті горшки вигадали, без праці нічо тобі готове до рук не впаде, треба над всім потрудити ся.

Так балакав я сам зі собою. Хто слухав би з боку, сьміяв би ся до розпуку. В моїй душі відзивали ся часто такі два ріжні голоси: оден оправдував мою лїнь і наводив сумніви і злі думки — другий строгий картав усяке зло, найменьшу провину. І перемагали ся оба зі собою, але той другий звичайно брав верх. Се був голос моєї совісти, голос правди — і за его поклик я шов я по корогкій душевній боротьбі.

І тепер не змагав ся я вже довше, забрав лук і стріли і поспішив у ліси. По дорозі роздумував, чи справді не вдасть ся зробити яким чином горшків.

Злишно і згадувати, що на відході наносив я на огонь силу дерева, а кози запер у стайни.

ГЛАВА XXII.

**Сіль. Печеня. Трібую гончарити. Перепони. Гончарсна печ.
Невдала робота. Відкриє поливи. Росіл.**

В лісі запустив ся я в ту сторону, де бачив у перше кози. Ми-
цувши часть гущавини, вийшов на ранину, де котрою сторчали
скалнсті узгір'я; туди навернув я, але хоч ждав уже кілька годни,
ні одна коза не показувала ся. Коли-б мав я пса, усе пішло би
красше, а так самому тра було за ними стежити.

Утомлений довгим ходом і безуспішним шуканем, прсїв я
в тіни скелі випочати. По часови бачу дві кози на шинлю про-
тивного обриву. Боюсь вийти, щоби мене не побачили, тому
почав їх надити бл'яком. Кози почули мій голос, стали роззи-
рати ся, а наконєць стрибнули зі скелі. Притаївшись серед кор-
чів, бляев дальше. І справді не ошибнув ся, кози, поблюючи,
бігли до мене, а коли одна з них наблизила ся на 30 кроків, пу-
стив я в неї стрілу. Дві другі несвідомі, що стало ся з їх товари-
шкою, стали єї обнюхувати а згодом відбігли.

Забрав я добичу і спішив домів. По дорозі завернув ще на
морський беріг наловити устриць. Коли ішов балкою, що вела до
води, побачив я нараз щось лискучого. Наклонюю ся, відриваю
св'ятячий камінь і пізнаю... сіль. Відкриє найбогатшої
копальні золота не в радувало би мене либонь так, як вид отсеї
приправи, без котрої стільки часу мусїв обходити ся. Спершу не
вміг я собі витолкувати, відкуди она тутечки взяла ся — та зго-
дом стало усе ясно. Іменно запримітив я вже давнійше, що під
нів північ місяця приплив моря заходив глубше, чим звичайно,
на берег острова. В сім місци було безліч заглибин і ям, в котрих
по відпливі трохи морської води полишало ся. Та летивіла відтак
до сонця, а сіль осаджувала ся з неї в хрусталях на споді.

Відлупав я кусок соли, а затамивши місце, де находила ся,
вертав з подвійною добичею. І знов почув у душі безмежну вдя-
чність до Всемогучого за те нове добро.

Станувши дома побіг я сейчас до огнища; полум'я вже було
потуло, але жару остало ще стільки, що сейчас роздув огонь.
На вечеру спік козини, котра — приправлена солию — смакувала
мені прегарно.

Тепер, коли мав мясо і сіль, міг я зварити собі росолу; —

Робінзон ловить яссом серну з сернятками.

не ставало іно дрібниці — горшка. Раз в житю був я у гончаря і бачив, як він клав глину на якийсь кружок, що обертав ся на столику, — відтак рухав ногою, а спід пальців формували ся горшки і миски. Та з того не багато я второпав; тільки лишень дізнав ся і затамив тоді, що чим ліпше глина угнетена, тим лекше дає ся формувати начине.

Другої днини взяв ся я гончарити. Накопав глини в шкара-лупу черепахи, налив водою і став місити ногами. По кількох годинах здавало ся, що глина добре вже утоптана, і можна починати ліплене.

Усі ремесла, якими займав ся я доси, нічим були проти гончарства. Хто з боку глядів би на мої вироби, клав би ся від сьміху, але і пожалував мене сердешно.

Відтак уложив я на каміни дно горшка з глини і став ліпити стіни. Не йшло ніраз — спід рук виходили якісь чудовища. То надмір материялу псував готове вже начине — то знов тяжке ухо відривало цілий бік. Не годен був я ніяк дати собі ради. Наконець зліпив щось, подабаюче на горшки. Чув я, що гончарі сунать вперед свої вироби на сонци — тим то і я переніс їх на місце, де мали сохнути. Та по дорозі потовк усе на дрібні кусні; прийшло ся наново починати. Іншим знов разом пукало начине від сонішньої спеки, треба було сушити его в тіни.

Небавки якось по тих перших пробах найшов я пів милі від свого мешканя рід білої глинки, котра лекше давала ся місити і вирабляти. З тої вдало ся мені наконець змайструвати два сосуди — годі їх назвати: ні то горшки були, ні ринки, — але все хоч вельми нескладні, могли таки принадобити ся.

Коли добре просохли на сонци, вставив я їх в огонь і, обложивши довкола палив, через кілька годин. Відтак виняв з жару і налив водою, щоби пересьвідчити ся, чи не перетікають. Аж ось оба разом пукли — на марне пішла уся моя праця.

Зажурило мене се вельми, та не відстрашило від дальших проб. Досьвід навчив мене двох річий; перше, не робити надто великих сосудів, бо такі скорше тріскають — друге: вперед сушити на вітрі, відтак на сонци, а там як вигалювати зразу слабим, опісля поступенно щораз сильнішим огнем, — наконець опять жар зменьшати і полишити в нім начине до цілковитого потухнення огнища.

Робінзон ліпить горшки з глини.

Крім того закріпив я, що сосуди випалюють ся гірше, на-коли вітер розкидає огнем. Проте уложив я собі рід печі під ске-лею. Каміне, попріпиране до стіни, творило півкруг; — з боку малий отвір в долині пропускав воздух. В такій печі задумав я вести дальші проби.

Виробив кільканайцять більших і менших горнят, вставив їх у печ, обложив довкола галузем і підпалив, докладаючи тя-гом дров. Коли горшки стали аж червоними, полишив я їх на кілька годин в жару — виняті і остуджені показали ся зовсім до-брими. Не мали — що правда — гарної форми, але се було мені байдужним.

Робінзон випалює горшки з глини.

Сейчас зварив я собі в однім сосуді козячого молока. З то-го часу мав по всяк день теплий сніданок.

По сій першій удачній роботі заходив ся я ліпити більші горшки, бо тамті ледви поміщали кватирку молока. Тепер вже ішла робота живійше, бо мав я більшу вправу, тільки ще не вмів надати належитої форми сосудам.

Виробивши з бідою два великі горшки, подабаючи на ведра,

випалив я їх як слід і забрав ся варити росіл з козляти. Налив води, посолив добре і приставив до огню; та на жаль глиня перетікала, і ось ціла моя робота пішла на марне. Либоиь не висохли добре — подумав я — і вставив горшки у друге в печ ще на якийсь часок.

Коли виияв, побачив з зачудоваием, що гориець, в котрім була вода, набрав поливи з виї. Яким дивом стало ся се? Роздумуючи, прийшов я иакоиець до висювку, що оно мабуть від соли. Для проби розпустив я пригорщу соли в воді, полив тим розчином неполиваий гориець зверху і зі середини і всунув опять в огонь. Успіх був чудовий. Глечик покрит ся гладкою поливою і не перетікав вже тепер зовсім. Таким чином придбав я собі справжнього знаия гоичарського. — Милий Боже! подумав, глядячи на свої вироби — коли-б так був я в Европі і мав усі причандали, чого-б то не з'умів я сам собі зладити. А то, ледащо, прогайиував тільки часу за-молоду і не иавчив ся нічого путнього!

Варити обід було вже иийі за пізю, відложив я се до завтра. В кипучу посолену воду киував мясо, а місто ярии та коріия насипав для приправи вилущених зерен кукурудзи.

Щоби піднести торжество сего першого вареного обіду, застелив я великий камінь листем кокоса, поставив на нїм глиняну мищину, яку вчера зробив, поклав поруч вилки вистругані з дерева, ніж і ложку, зроблену з мушлі, застромленої на патичок. По одиї бік розлупаий кокос, по другий аианас творили закуску. Так зладивши усе, відмовив я молитву і взяв ся їсти.

Та ледви проковтиував дві-три ложки страви, нестерпний біль здавив серце і затягиував у горлі. Ах! закликав я зі сльезами — коби так який товариш був при мені, иайиужденийший жебрак, з котрим ділити би мені отсей пир. Хочби яке звір'я домашне: пещи кіт почували для мене вдяку і розважили мою самоту! І згадав я, як бувало дома спорив я з товаришами за иайменьшу дрібицю. — Як жалко стало тепер за минувшість. Коли-б змога повернути у ті давні часи, як привітиим і сердешним став би я для кожного, як цінити умів би товаришів!

Серед таких споминів споживав я одинокий свій обід. Та росіл не був таким, як я собі єго заздалегідь уявляв. Скус мав воднистий і млавий. Зате варені зерна кукурудзи смакували краще

чим сирі, а мясо було прегарне. Згодом аж навчив мене досвід, що на добрий росіл наставляє ся мясо змиюю водою, се запримітнв я аж пізійше случайно*).

Так то нераз принагідно попадав я на ріжні винаходи. Одної днини якось шукав я хворосту в лісі і забрав також геть з бататами, бо думав, що грубе і бульвисте їх коріє буде гарно горіти. По часови, коли огнище потухло, узрів я, що батати іно зверху припалили ся. Віддираю лущинну і находжу в середині жовту, мяску мучку гарної воні. Трібую — скус дуже мнлий, похожий на бараболі — котрі пізнав я аж опісля, бо як-раз за мого пробування на острові стали їх в Англії управляти.

З того часу, коли роздобув я огоиь, моє жите перемінило ся на красше. Тепер вже не живив ся я, як передше, сирними стравами, а мав що день на сїдаюк глечик теплого молока, а за булку варену кукурудзу. На обід росіл або кусок печені козячої чи заячої, ниоді печено з папуги або другого птаха — на закуску кокоси, ананаси і банани. Прикрасою щодениих моїх страв були: устриці, яйця черепах або птиць, часом морські раки, котрі ловив я на березі по відпливі моря.

Такий поживний корм дуже гарно поділав на моє здоровле, знеможене довгою иедугою. Тепер виглядав я кріпко, і давнійші сили повернули.

ГЛАВА XXIII.

Сїйба. Невдале жниво. Кіш і чоботи. Прогулька по острові.

Чудова долина. Літна палатна. Мельони. Бавовна.

Ненадійний приріст майна.

За весь час тих моїх робіт заглядав я пильно до ячменю на березі моря і не міг діждати ся, коли дозріє. Може подумаете, що бажав зладити з него яку страву — о ні! хотів іно засїяти на острові се пожиточисе біже. А коли колосе зажовтіло, зжав я їх ножиком і зайіс до д... Вилускавши в руках, намірив півтора

*) Причиною твердості мяса, кипеного відраз у горячу воду, є зьвіриний білок, котрий в м'ясі в кинни стинає ся, так як білок в яйці і не допускає поживним мясним частям розпустити си в воді і надати їй скусу.

кварти зерна. Відтак скопав кусок землі біля печери, половиину збіжа засіяв, а другу зберіг на случай неврожаю.

І ся моя обережність не була пустою — яко иовак - господар не знав я, що сійбу в тім підсою треба начинати доперва по дощах, а тут вже літо миало. Засіяний ячмінь спалило сонце, та й вирости не мав навіть коли — і тим чином уся моя праця пішла нінащо.

Тепер аж нагадав я собі, що і в Бразилії не сіють тютюну, ані не садять сахарної трости в літі. Затямив я усе те на будучність і ждав з осталим ячменем, поки не проміне пора дощів.

Тимчасом, користуючись кінцем літа, порішив я оглянути остров, щоби раз зі своїм царством як слід запізнати ся. Кілька днів перед подорожю забрало мені плетене кошля, котрий мав служити до переходу ріжних, по дорозі подибуваних, предметів. Кіш вийшов незвичайно складний і гарний та й доволі широкий; — на плетіці з волоки баиану перевішував я его через плече.

Опісля прийшла черга на обув. Мої личаки давно вже подерли ся, на нові треба було ужити трівкішого материялу. Козячі скірки, здебільша виправлені, надавали ся найкраще. Викроїв я з них пришви з високими холявами, а підшву зробив подвійну так що межі дві зложені скірки засував ще пластику грубого лика, щоби терне і каміне не калічили ніг. Місто дратви послужили струни, скручені з козячих кишок. Тим чином вдало ся мені кінець кінцем зліпити чоботи. Нескладні були, що правда, але я радів ними, як малий хлопець, що у перше взуває черевики.

Прибралий і уоружений ладив ся я вже у дорогу, коли прийшли на гадку кози. За час моєї несприятности поздыхають з голоду, або лишені на волі втечуть до ліса. Нова жура і проволока в виправі. Два тижні безмалъ збирав я цілими днями сіно і сушив для моєї худібки. Накоиць накопичив два великі стіжки посеред каміної загороди і там примістив кози. Води мали подостатком в недалечкім жерелі. Тепер нічо вже не спиняло мене пустити ся у дорогу.

Зразу ішов я берегом в гору поточка, що перерізував мою долину. Плив він досить далеко в глибину острова, вючи ся крізь ліси, луги і гарні долини. Тут гуав з сердитим розгоном, деінде знав вільнійшим деінде знав вільнійшим плесом розли-

вав ся в ріжної величині озера. По оба его береги росла буйна рослинність, подибав я там і дикий тютюн, але тутечки ся рослина не мала для мене ніякої вартости. До куреня здавна не був я охочий. Знеможений дорогою — зробив трохи не дві милі за день — провів я першу ніч на дереві.

Прокинуув ся скоро сьвіт і справив у ліси, що темніли довкола. Великанські дерева сплїтали ся в горі так густо, що закривали зовсім небо. Тиша царила довкола, немов усі животини повтікали з тої пониурої, глухої пущі. Бояв ся іно їдовитих вужів, що звичайно виводять ся в таких місцях, та на щасте не подибав їх ні раз.

Жвавим ходом спішив я крізь гушу, щоби скорійше дібрати ся на чисте поле. Поза лісом яростягала ся гарна долина, від півночи о лїс причперта — зі сходу і заходу окружили єї скалисті узгір'я, з полудня сторожили доволі високі гори. Довга була з на милю, широка трохи не пів милі англійскої*).

Пишна зелень трави немов смарагдовим килимом застелювала долину. Сям і там росли гайки кокосових пальм, осторонь вила ся срібна стяжка чистої як хрусталь річки. Усе те складало ся на прегарний, милий затишок. Гори, стремлячі від полудня смиряли спеку, здержуючи на своїх узбічах горячі полудневі вітри.

Пів дня провів я в тїм місци; у всіх напрямх обзиравав чудову долину. Уявляв собі, що ходжу по якімсь то величавім городі. Жаль тільки стало, чому не поселив ся я тутечки перед двома роками, чому в тій прегарній стороні не викинуло мене море.

Мое одушевлене для сего принадного місця ще зросло, коли найшов я на нїм безліч диких мельонів. Були трохи поквасні, але пересаджені і старанно плекані, могли набрати питомого собі милого вкусу. Урвав я їх кілька і кинув до коша.

Ніч провів на стрімкій скелі безпечній від напасти диких звїрюк, хоч по правді не мав чого страхати ся, бо доси не подибав ще ні одного хижака.

Ранним ранком прокинуув ся я, та місто йти дальше, став розважати, чи не переселити би ся мені тутки з усім добром. Але відтак надумав ся инакше; таки краще полишити ся в своїм у-

*) Милья англійська — 1,523 м. отже майже пять миль англійських іде на геог. одну.

кріпленім замку. Звідси моря не видно, то й за кільканайцять літ не побачити мені ніякого корабля, за котрим так баную.

Одначе прийшло мені на гадку зробити собі тут літне мешканце, де гарною порою буду час проводити. Мають царі літні резиденції, а вельможі вілі, чом би тобі, пане Робінзоне, одинокий володарю сего острова, не побудувати для себе літньої палатки.

Загадав, зробив. Настинав я бамбусів, а нагромадивши доволі матернялу, листавив хатку, подабаючу вельми на козячу стаю. В землю, вбиті бамбусні жердки, дециметр одна під другою, переплів я хворостом, а дах уквив листем бамбуса. Щоби кози та другі зьвірі не дістали ся в серединну, загородив я усе густим частоколом. Ся робота стояла мене добрих два тижні часу.

Крайна вже була пора вертати домів. Бог вість, що діє ся тамки з козами, може не стало їм сіна, і з голоду позгнбалн. На сю гадку дроз прошибла цілого... але, хоч з жалем, покинув я чудову долину і пустив ся мерщій до печери. Перед відходом уложив на недалечкім горбку високу купу каменя, щоби місце те здалека відшукати.

Та ледви увійшов я в ліс, коли ось небо затягло ся хмарами, і дощ почав падати. Прийшло ся в дуплі порохиавого дерева шукати захисту перед невгодою. За той час відлупував я порошок, щоби мати дома чим розжегати огонь.

Іно дощ надстав, вийшов я з дупла, та ось найшов ся нараз в прикрім положеню. Соице заховало ся за хмари, а я геть позабув куди мені іти, а не тямив, відкіля надійшов. Пустив ся отже навмання, але блудив кілька години даремно по лісі, а ту вже і ніч запала. Довелось знов на дереві шукати пристановища.

Ся подія стрівожила мене сильно: в тих гущах можу і тиждень блукати, а за той час дома усе змаріє. Наконєць згадав я, як хтось перед роками моєї розказував, що дерева в лісі звичайно від півночи поростають мохом. Призираю ся пиям і справді! по одну сторону вкриті они густійше. Позаяк моя печера лежала на полудни, справив ся я в противнім напрямі.

Та минув цілий день, заки наконєць перейшов я ліс. Не дивуйте ся, що моя бандрівка трівала так довго, і не думайте, що бір був так просторий. Ні ціла дорога не взяла і пять миль, але хто не бачив тропікових лісів, тому годі поняти, як томлячим є похід через їх непробиті гущі. Тим то поволи лиш і з трудом

промощував я собі дорогу крізь листе ліянів та других пнучих рослин, що заростають густо ліси.

Місце, на котре я вийшов з бору, було морським побережжям, досі мені ще незнакомим. І знов станув я безрадний, не знав куди ударити, щоби до дому дібрати ся.

Думав спершу іти на захід, та позаяк давнійше оглянувши вже східну часть острова, а до сего місця не трапив, то наглядно, що моя оселя лежить по другий бік.

Іду в тім напрямі — аж ось подібно в однім місці широко розлогі кущі, неначе білим пірем вкриті. Підходжу ближше і бачу кільчасті, зелені, попукані овочі, з котрих добувала ся біла мохначка. Се певно бавовна*), подумав я, хоч не бачив ще її на кущі, але чув, як про ню розказували. Добуті клочки подобались вельми на вату, тільки містилися в собі безліч насіння. Назбирав я їх чимало у кіш, а відтак справив ся в дальшу дорогу.

Раз еще заночував на дереві і наокиєць, утомлений через край, доволі ся до дому. Покинувши кіш з мільонами і бавовною, прожогом перескочив я мур загороди побачити, що діють кози. Бідні сотворіня стали на мій вид жалко бляти, немов дорікали, чого стільки часу на них позабув. З сіна майже нічого не остало, ще трохи, а були би з голоду погинули.

Та як зачудовав ся я, коли місто трьох кіз найшов аж п'ять. За час моєї вадрівки вродили ся два козлюки, котрі тепер на привіт стали потішило стрибати. Збільшене стадо трібувало і щирійшою опікою. Митю приїс я їм свіжої трави, на котру старі кози жадібно кинули ся, а старий козлюк парнув мене з вдяки рогами, за що витріпав я добродія прутиком. Позаяк задля кіз не міг я залишити вадрівки, порішив проте зробити для них ширшу загороду, де моглиби пасти ся і не втікати до ліса. Загорода мусіла обіймати кусок луга, вкритого травою і кущами. Луг був — тільки ба! — з чого зладити огорожу?

Та сю роботу відложив я до завтра, а покищо став думати про свій голодний жолудок. Сейчас взяв ся розкладати огонь, і за часок палахкотіло веселе полум'я, а при нім тріщав на рожні

*) Бавовна заполочник (*Gossypium*) буває зелена і кущевата. Росте в Америці і Азії. Містить в собі насіння, вкриті мохначкою, котру вибрану і очищену прядуть і переробляють на ткани. До нас дістали ся ткани заполочків з Німеччини під назвою бавовни (*Baumwolle*.) Бавовна посвячена з нашим слизом.

заяць, котрого устріли на по дорозі. Печеня смакувала мені непомірно, бо від двох тижнів не їв я нічого теплого, живлячись за весь час кукурудзою іно і овочамн.

ГЛАВА XXIV.

**ОГОРОЖА для кіз. Опунції. Сьвятною роковини мого проми-
вання на острові. Гадки над минушостою. Моли...**

Другої днини довго розчажав я зраня, що найкраще пригоже на загороду для кіз. Бамбус добрий, але ріс далеко, та й стннати его моім ножником було вельмн важко. При будові літньої палатки аж скіру пообднрав я собі на долонях і кілька день терпів ізза того несказано.

Зразу приходило на думку зробити огорожу з каменя, але гадка ся показала ся згодом крайно безглуздою. Огорожа мусить обійматн значнійшнй простір, що найменьш кілька моргів, отже і паркан з каменя буде з на 1800 м. завдовжки, а само знесенє матернялу на такнй мур стоятнме певно зо два рокн праці.

Наконець найшов я гарний спосіб. Поруч моєї печери росла снла опунцій*), кільчастнх ростннннколн і 2 м. високнх. Ростнна ся похожа на мяжень, розростала ся вельми хутко: довгі острі кільці не дають утечн козам. Місто одначе ставити огорожу на чнстім полн, порішнв я завести єї півкругом побіч камінної стінн так, що по два боки припирала до скель.

Сейчас визначнв я каміньчнкамн круг, забрав ся копати землю і засаджувати опунції. Грунт в сїм місци був доволі пухкий, то й робота ішла живо, іно колюче терне калічнло невпинно руки і плечі. Щобн від сего зберегтнсь, зладнв я рід санчат з гнля, накладав на них вкопані ростннн, а відтак волік на місце огорожі. Тнм чинєм засаджував я денно 10 — 15 м. круга живнм плотом і до місяця ладен був з роботою.

Але кози все ще були зачннені в оборі, де зноснв я їм пожн-

*) *Opuntia vulgaris* або індійска фіга належить до мажнів. Рсте вже в південній Італії. Задля кільчастого листя вживають єї в Америці на живоплоти. Цвіти єї гарні, великі — овочі їдомі.

ву. Скучно там жило ся бідняткам, та я ждав, щоби опунції прийняли ся. Злишне і згадувати, що стайня була в середній огорожі.

В часі робіт с. лека доскулювала мені страшенно — прийшло ся зняти заячий кожушок, а натягнути стару одежу. Таї нова так вже пообдирала ся, що крайний був час подумати про иньшу.

Раз якось пересмотрював я заруби в моїм календарі і начислив їх 365, а позаяк був се рік переступний, то завтра припадали як-раз роковини мого загощеня на остров, себ-то день 23. вересня 1657 року.

Порішив я їх торжественно відсвяткувати а залишивши усі роботи, молити ся тільки і думати. Тим то заздалегідь приладив трави для кіз, щоби завтра і такою дрібницею не відривати ся від споминів.

З яким чувством прокинув ся я другої днини, зрозуміє тільки, хто в далній від відного краю, від дорогих серцю осіб самоті і смутку коротас свої дні.

Від досьвіда і не торкнув я поживи, а постив весь день і спомин страшних хвиль розбитя корабля і з вдячності Всемогучому за чудесне вратоване.

Опісля поспішив до моеї сьятині, а припавши під хрестом, молив ся довго і горько. На згадку усіх пережитих пригод і давного грішного жнтя і тої безлічи ласк, якими так щедро наділяв мене Бог в моїм засланю, струї сліз потекли по моїм обличі.

Відтак усів я на камінній лавці і став перебирати думкою по черзі все, що постигло мене від утечі з родинного дому.

В неволю в Сале попав я 23. вересня і саме тої днини виникнуло мене море на сей остров. Був се отже для мене якийсь злощасний день чи там, як кажуть старі люди, феральний. Неначе через зіслане усіх нещастя як-раз в сім дні, дні утечі від родичів — хотів Бог наглядно вказати, що карає мій непослух.

У починнах мого заслання часто бувало вирікав я на Бога і хулив сьвяте Єго імя, а коли довело ся добра зазнати, і не подумав подякувати Провдїню. Жив як худобина, що дбає іно про тілесні свої потребн — і ніколи до землі прикована думка не злинула там в гору до Господа небес.

Та ось знеможеному тяжкою недугою зіслав наймилосернійший Отець чудовий сон, котрий мене навернув і учинив другою людиною. Нині спокійно гляджу я в минувшість і будучність,

нині в кожій події шукаю зерна добра і в покорі мирю ся з усім ласками, що Бог на мене зсїлає. Не жаю ся на недостачу внгід, котрі солодять жите, а дякую за ті, ікним Провидіне надїлило мене ласкаво.

Всяк день рано і вечер молю Господа о силу і постійність в невзгоднах і поборюваню усяких перепон. Нераз думая над тм, кїлько то люднї іза дрібної іно невдачі вїраюють з плачем: О Боже! чн є хто бїльш нещасний від мене! А прецінь, наколи порівналн бн свою долю з нещастямн тїсячки своїх братів, коли вжнли бн ся в положене других — инакше певно цїннли бн свое жите і замовклн з наріканем і невдоволенем.

Мое жите, коли его добре я розважив, не було і так чорне, як на вид подабало. Чи впрочім заслужнв я на краще? Вихованнїй дома в релїгїї і чеснотї, привченнїй страха Божого і повннностнїй хрїстиянина — як жив я, пустнвшн ся у сьвіт? Чи яко моряк звернув хоч раз думкою до Бога? Чи ставши плянтатором, дякував я Творцевн за врожай, чн проснв о благославлене начатїй праці, чи вкорнв ся коли перед справедлнвнм Суднєю і бладав опрощеня за грїхи?

А одначе кїлько то чудовнх справдї ласк зазнав я від Господа! Він допомїг менї утечи з маврнтанської неволї, Він пїслав португальскїй корабель менї на стрїчу. Він вратував при розбнту мене одного, коли всї товаришї мої затонули, Він благословнл першу мою подорож до Гвінеї а відтак мої плянтації в Бразнлї. Чи за ті нечнслнмї доказн Его доброти прошепотїли мої грїшнї уста хочбн коротке: “Дякую Тобї, Боже! Згадував я Твое сьвяте імя, але іно в тревозї, коли стояв на березї смертн і клнвав: О Господн! ратуй мене! — А промннула хвнля грозн, я і не подумав, що се Тн мене спас сзоею ласкою.

Від часу мого сонного привнду давне жите тяготїло менї важкнм тягаром, і нераз дрожав я на гадку, що Бог ще стане каратн мене. Але коли розважив, як Всемогучнїй з безмежною добротою пособляв менї на кождїм кроці, як мїсто каратн щораз новнмн надїляв ласкамн, тодї солодка вїра вступала у душу, надїя — що може умолю справедлнвого Суднєю, що може протнсть внн грїшнмому і за щнре каянє не відкаже ему сьвятого свого милосердя.

О Боже! закнлав я, роздумуючн усе — якнїй тн добрнїй, що не губнш мене нужденного, а вратувавшн від смертн, кормнш

чудово, як иноді живив через крука пророка І.ю на пустині. Чудеса Твоєї ласки удержують мене при житті. Я певний, що ніяка земля на цілім світі не заосмотрена так обильно, як мій с-стров. Правда, живу тут саодикий без товариства людий, але зате ні дикі звірі, ні їдовиті гадюки не виводять ся в отсій, блаженній країні — ніяка отруйна рослина не попала ще мені у губи, не стрінув я тутечки ні раз диких людий, котрі могли би жорстоко мене убити. Все те доказом Твоєї доброти і опіки наді мною. Як зможу я Тобі віддячити ся, я нужденне сотворіне? О найдобротлівійший Паче! прийми хіба мої слези — хай они змиють давні провини, і не випускай мене з під Твоєї вітцівської руки, а спомагай своєю ласкою, щоби я в добрі витривав і Твого милосердія став достойним.

Молитва наповнила мою душу несказаною радістю і сил додала до борби з противностями. І хочби тепер прийшло ся мені і до смерти тут позістати, без жалю підчиню ся засудам Провидія.

Коли вечером опускав я хрест, прикрашений в найгарійші цвітн, туга огорнула душу, иначе полишав дорогу яку істоту. Завернув ще раз до него, а припавши навролішки, молив ся довго і широко не за себе вже, а за здоровле, довге жите і потішене моїх осиротілих родичів.

Що они там діють, сердешні? — говорив я, проливаючи слези. Наколи біль не зламав їх, як суми проводять они там дії, як побивають ся за своєю послідньою дитиною, що так жорстоко покинула дім без прашаия!

О найдорожшій тату! о моя сердешна нецько! простіть своему блудному синові. А Ти, небесний Отче, саодикий мій заступник, зішли усе добро, усі радости, яких я став ся негідним — на моїх бідолашних родичів. Радо терпіти-му усе, що Твоя свята воля мені присудить, коби йно мої найдорожші доживали там у спокою свої дні.

Довго ще клячав я під хрестом з думкою про дім родинний. Відтак встав і повертаючи домів, вирізав на однім дереві імена батька і матери, а під ними слова: Простіть вашому блудному синові!

Так провів я роковни мого заслання.

ГЛАВА XXV.

**Зима. Уладженє оселї. Два одяги. Розширенє печери. Лямпа.
Вата. Кокосовий олій. Стіл і крісла.**

В половинї жовтня почали ся знов дощі, а з ними дуже прикри для мене хвилї. О як поволи минав тепер час! Бути самїтним і не могли працювати — як важко оно, не зрозумїти тому, хто сам сего не зазнав. О коли-б так була в мене книжка або кусок паперу і чорнило, щоби свої гадки таким чином висказати — чого-б не дав я за такі скарби! І згадало ся менї, як бувало за молоду тїкаю від книжки і пера немов-то від зарази. А нинї? Рвав ся думкою за ними гей за найлїпшими товаришами...

Ще одно стало менї знов доскулювати під ту пору. Як минувшого року, появили ся і тепер хмари москитів. Довгий час не знав я їм дати ради, аж раз якось принагідно запримїтив, що тїкають від диму. Радїючи сим спостереженєм, перенїс я кухню до печери, що впрочїм було і конечно, бо на дворї заливав єї чашто дощ.

Стрївайте, непрошенї гостї! закликав я, розкладаючи огонь, навчу вас пхати ся там, де вам не радї. — Вмить дим уквив печеру, а чесна громада винесла ся як-стїй за дверї. З тої пори горів огонь цїлими довгими вечерами, а хоч дим болючо нераз гриз очи, все таки лекше було се стерпїти, чим острї шпиганя крилатих кусїк.

Хоч по неволї приходило ся менї весь день сидїти дома, мав я доста роботи і не скучав ніколи. Інодї, як дощ устане, вибїгав я устрілити заяця чи якого птаха, бо про кози, живучї подальше від печери, годї було і думати. То знов збирав батати і кукурудзу, а на одній прогульцї подибав нову пригожу рослину, т. зв. снідовець*), котрий смакував менї вельми.

Тільки недостача сухого дерева прикро доскулювала. За лїта не придбав я значнїйшого припасу, а тепер було на се уже за пізно. Вправдї часом у день сонце і засвїтило, та лїс так перей-

*) Снідовець (*Discorea*) або (*yams*) пше ся високо, як паш хміль. Має великий, подовгастїй, бульвистїй корїнь, нераз і 15 кг. ваги, мучистїй, котрий по увареню пригадує смаком бараболю. Назва ямс повстала з муриньского слова ям — їсти. Росто з Азїї, Африцї і Америцї.

шов цілий вохкостію, що, коли-б огонь погас, ледви чи була-б змога наново его розжарити. Тому старанно піддержував я батате, докладаючи на ніч галузя, а рано з усіх сил роздував позістале вугле.

Користуючись зимою, порішив я упоратись тепер з деякими роботами, щоби у літі мати більше часу на прогульки і лови. Задумав я іменно ушити новий одяг, привести до ладу мешкане і поробити сіти.

Мав я ще здавна кілька скір козячих і кільканайцять заячих, як-раз доволі на два одяги. Двох потребував доконечно: лекшого на літо і теплішого на дощеву пору.

Гей! гей! розпановив ся ти, Робінзоне! — глузував я сам із себе, нема і року, як ходив ти наче дід, а нині ось забагло ся аж двох костюмів. Тільки жди, як станеш гадати про повозку і коні! Та, не чванячись, на одяг заробив ти собі, небоже, у літі.

Покраїв я одержу на подобу давнійшої, а з окравців зробив поперед усього високу кіньчасту шапку, волосом на верх, щоби хоронила від дощу. Відтак ушив короткий кафтан, штани по коліна і камаші; все те було широке, бо тут в горячій підсоню пітнів я страшенно.

Покінчивши перший одяг, зладив ще й другий лекший, волосом також в гору, а вшитий з самих заячих шкірок. Оба виглядали чудасливо, та про те були вельми догідні, бо коли вибіг я в козячій кожушку на дощ, ні капля не замочила тіла.

Опісля прийшла черга на печеру, котру задумав я розширити. Ратище і мотика були одинокими моїми знарядями при сій роботі. Небавки придбав я ще і третє: над морем найшов велику, широку, плоску мушлю і зробив собі з неї рід лопати до вибирання землі. Виносив єї в кошіли і висипував вздовж муру від середини.

Ся робота була вельми томляча, — тим то іно з рана за сьвіжих ще сил брав ся я до копаня, полудневий час обертав знов на вязане сітий. Волокна були вже приладжені від весни, та робота ішла чогось дуже пиняво: волокна раз враз путали ся, а се мене так дратувало, що іноді брав ся закинути цілу роботу.

Знеохочуеш ся такою дрібницею, — говорив мені внутрішній голос — а де витривалість і терпеливість?

Та бо й ся робота невиносимо прикра, — відповідав я сам собі.

А рибоньки смачні?

Безперечно, але можна без них обійти ся.

Се правда, але не гарно иачати якусь роботу і не покінчити ізза лїнивства.

— Годї казати про лїнивство, коли кому що не складає ся.

Оправдуєш свою иерадивість — тільки труднїйших річий умів ти довершити — приложи ся іно, а побачиш, що й отся робота піде складно.

Перемовивши так сам себе, брав ся я опять за роботу, але за короткий день не богато міг уплести, а при огнищу не годен був працювати, бо темне полумя мерехкотїло.

Ей, Робізоніе! — закликав я раз, прошиблений чудесиою гадкою. Дурак з тебе тай тільки! Маєш глину, огонь і товщ, а не подумав доси про лямбу. Знаєш старієш ся небоже, коли дотепу тобі не стає.

Скочив я по глину, замісив мерщій і нуже формувати лямбу. Та ба! який тут надати їй вид, як і де помістити киїт, щоби добре горів? Накоиєць зрозив я мисчину обему кватирки, на оден бік улїпив писочок на киїт, по другій ушко. Випалив добре, а відтак помазав густою сировицею і зиов всадив в огоиь. Полива вдала ся на пречуд і ціла лямпочка доволі вийшла складна.

Ще коби киїт! Зразу думав я єго зробити з куска старої сорочки, але полотно не давало ся скручувати, а могло принадобити ся на що другого. Шукав я по печері за чим пригожим, коли ось заздрів у кутї міх бавовии, зібраної на послїдній прогульці. Прегарий материял! Треба тільки вперед очистити єго від зерият. Положив я бавовиу на плоскім камени, а опісля, потовкуючи зверху гилякою, відлучив зерно від мохиачки. Та ще таки не давала ся скручувати — га! нічого діяти! треба єї гремплювати — подумав я — і сейчас взяв ся за діло.

Може хто цікавий, де привчив ся я гремплювати? Ось як, послухайте:: Коли ще був дитиною, жила у нас на подвірю стара Ганиа, гремплярка. До неї забігав я частенько, коли тільки захопив вільний часок — і бувало так задивлю ся на роботу старенької, що отець за ухо тягне до книжки.

Ганиа мала прилад, похожий на арфу, іно вузший о одній грубій струї. Помістивши єго на столі, накладала зверху сирій бавовии, а відтак вдаряла пальцем по струнї, котра дрожала і розтріпувала густу бавовиу. З неї опісля укладала Ганна арку-

ші, смарувала по оба боки білком з яйця і так одержувала вату.

Чи подумав я тоді, що знане сеї роботи придасть ся мені колось в житю? Не мав я вправді арфи, але були вітки і струни і легко було зладити потрібний знаряд. За часочок стояв готовий. В недостачі стола розложив я бавовну на широкім камени і став ударяти по струні...

Та ледви торкнув зо два рази, коли се єї звук пригадав мені так живо щасливі хвилі дитинства. І я, старий хлоп, розридався на голос. Довго, довго не міг вгамувати ся: родинний дім став перед очима, родичі, свояки, рідня. О Боже! милий Боже! як хутко ті безжурні літа проминули!...

Поборовши зворушення, вернув я відтак до лямпи. З вати скрутив кніт; не ставало ще товщу. І не думав я передше, чи буде мені коли на що пригожим, тим то і відкидував куски козячого лою задля їх противної в їді воні. Тепер мали они в моїх очах ціну золота. Найшов я вправді біля давньої кухні трохи окравців, але були несвіжі — приходило ся вперед їх перетоплювати.

Новий захід! мусів зробити плоску риночку на лій, полити, а опісля доперва заняти ся товщем. Цілий день випалював я — дві ринки пукли, заки третя вийшла як слід.

Злишне і казати, з яким вдоволенем засїв я вечером при лямпі і вязав до пізна сіти. Та моя втіха не трівала довго, бо по чотирьох днях товщ випалив ся. Так іно короткий час мав я світло. Дарма! треба втішати ся тим, що є. Зате на рік, коли, не дай Боже, прийде ся тут ще одну зиму зимувати, мушу заздальгідь запасти ся в дерево і товщ, щоби як в сім році не бідити.

По часови порішив я при першій гарній погоді: вибрати ся нароком на кокосові оріхи і стрібувати, чи не можна з них витиснути олію. І в тиждень опісля взяв я кіш і справив ся в сторону, де росли найбивнійше; щоби одначе не тащити скаруп зі собою, розб'язав я їх таки на місци, а солодке кокосове молоко випивав. Коли повернув домів, дістав я дрож і сильний біль голови. Налякав ся зразу, бо думав, чи знов пропасниця не вертає ся, розпалив огонь, зварив росолу, а відтак ляг у постіль і накрив ся тепло, щоби спітніти. На щасте, на страху іно стало — либонь, надмір випитого молока кокосу а може і вохкість в лісі навели на мене сю недугу; на будучність порішив я бути більш обережним.

Другої динни взяв ся я витискати олій: на гладкім камені утовк зерна кокосу на масло, стопив опісля в рициї на огни, мішаючи, щоби не пригоріли, — наконєць всипав усе до мішочка, звязав ціпко мотузком між двома розгрітими каменями.

Тим чином одержав я пів кварта товщу, трохи ввійшло в торбину, а проче розілляло ся по землі. І зиову чотири дні радував ся я сьвітлом лямпи.

При кожній такій роботі недостача стола і крісла прикро мені доскулювала, а сиджене на долівці вельми томило. Та не вмів я лиху зарадити. Ноги до стола можна зробити з галуззя, але відкуда роздобути дощок?

Аж ось прийшло на гадку уплести плити на стіл і крісло з прутя кошикарскою роботою. Стрібуймо! Сейчас понатинав я гнучких віток з дерева на вербу подабаючого і по часови справді вдало ся мені скрутити щось неначе плиту. Відтак вкопав я в землю чотири гиялки рівно високі, помістив на них плити, а зі споду прикріпив волокном пізаугу. Стіл вже є! тепер коби ще злаштувати як движиме крісло! Натрудив ся я чимало, заки потрапив на спомі. Наконєць вибрав чотири гладкі стовпики, повязав їх поперечницями в горі і долині, а на таким руштованю положив плиту.

І не розповісти, з яким вдоволенем засїв я вперве по європейски до вечері на кріслі при столі і лямпі. Александер Македонський*) не чув либоиь більшої радости, коли опанував престол Дарія.

---

*) Александер великий (336—323) р. перед Хр.) король македонський, побідитель перської держави і її монарха Дарія.

ГЛАВА XXVI.

**Весна. Прогуляна до літньої палати. Справленє рілі. Яма на
нози. Страх. Утеча. Нічліг на дереві. Поворот домів.**

З першим днем весни прибрав мій остров сьвіжу ризу прегарної зелени, ліси вкрили ся новим листем, луги травами і цвѣтом; воздух дѣшав чудовою вонию, кипучі струї повернули опять в свое русло, а громади пташенят защебетали знов в борі веселим гамором. І мене покинула туга, а на вид прокидуючої ся весни дуча немов віджила і надія заграла у серци радісну пісню воскресенія.

Газда, хлїбороб, пан таких просторів землі не міг я сидіти бездільно. Треба було подумати про сійбу... трьох кватирок ячменю. Не дрібниця, як бачите, грунт на се справити. Забрав я отже мотику, лопату, лук і стріли, перевісив кошіль через плечі, а захищений парасолем від спеки у легкім літнім одязі пустив ся у дорогу до літньої палатки. Розміркувавши добре її положенє, справив ся я иавпростоць через ліс.

Мушу згадати, що під koniecь зими не стало мені уже мяса. Заяці кудись заховали ся, кіз иї слїду, птахи перелетіли в другі сторони — одиим словом, постив я за весь час дуже строго, тому і подавав тепер на медведя, що спускає з весною свою гавру. Послїдними днями жив иио кукурудзою і молоком. Кози мало єго давали, а і тою крихтою прийшло ся ще козенята обдїлювати. Тим то і порішив я запасти ся на другу зиму значнїйшою скількостію соленого мяса, придбати бильше худібки, щоби часом і з неї вибрати яку штуку на заріз, а наконєць заосмотрити ся в товщ.

По трех годиниах станув я у мети. Нічо не змінило ся за час послїднього мого тут побуту, тільки листє на хатці зігнуло, тож заслупив я єго сейчас сьвіжим і мав так прегарну літню палатку.

Цїле пообїде гайнував. — Завтра, подумав, возьму ся я за роботу, а иині треба втїшати ся весною. І як малий хлопець стрибав я за метеликами, зривав цвѣти, плїв вінці, а наконєць скулав ся в чистій як хрусталь річці. Відсьвіжена по зимі скіра стала гнучкою, а усї члени незвичайно легкими.

Провівши гарну ніч в палатці, забрав ся я скоро сьвіт до

справлення рілі. Ой! прийшло ся над нею добре напріти! Треба було наперед стяти траву, вириваючи єї з корінем, щоби хопта не придавила засіву, а відтак доперва рити землю. Так працюючи, очистив я за два дні кілька акрів гарного чорнозему, засїв — а радше засадив ячмінь, бо робив ямки, вкладав у них зерна а посім зарівнував усе землею, притоптуючи зверхи.

На осталим вільнім ще куску землі засадив я кільканайцять мельонів в ямках дещо глубше копаних для удержаня вожкости і захорони від вітрів. Коли покінчив отсі роботи, загородив я поле плотом з бамбусів, щоби кози і заяці не нищили засіву.

Під вечер ладив ся іти до недиких скалистих узгірїй, де зробив знак перед зимою, коли ось друга річ притягла мою увагу. Поміж скелями а яром вела гейби витоптана стежка. Призираю ся їй близше і бачу численні сліди кіз — мабуть переходили туди на примезну долину. Сей вид навів мене на думку зробити тут на кози засідку. Мав я вправді дома чотири кози і козлюка, але в зимі придало би ся і більше на заріз. Полохливі ті звїрі не легко було підійти — нераз, коли хотів я їх устрілити, мусїв повзати на череві і ховати ся поза куці під вітер, бо занюхали мене здалека і прожогом утікали. Зловити живих і не трібував доси. Раз іно пустив ся за одною, та не зважаючи на усї зусилля, не спрможен був єї наздігнати. Давно роздумував, як би їх приманити, та не находив способу.

Аж ось нині, коли побачив я ту вузку стежину поміж скали-стими стїнами, засвітала мені в голові добра гадка. Треба лишень викопати глибоку яму, притрусити зверхи галузем і так ловити кози. Та не пішло оно так легко, як-би на вид здавало ся: грунт був твердий і камінистий, а я не мав ніяких знарядів. Сила разів починав і закидав копане — наостанку по пяти днях несказаних трудів удало ся мені вирити діл 2 м. завглубшки, а звиш метра в промірі. В долині був він ширший, в горі вузшав, щоби кози не могли вискочити. Поверх наклав я навхрест тонкі вітки бамбуса тільки іно, як під найлекшу вєрству трави.

Чотири дні ждав я даром, аж пятої ночі найшов в ямі молоду козу. Спустив ся сейчас у діл, звязав їй ноги і з трудом ви-карабкав ся відтак з добичию на беріг. Козонька була дуже по-лохлива, так і дрожала ціліська мені в руках. Занїс я єї до хатки і впустив за огорожу. Через два дні не дістала нічого, третього помирніла з голоду і стала така ласкава, що їла з рук.

Тим чином зловив я за тиждень дві кози і козеня. а опісля впав ще в засідку старий великий козлюк. Страшно було злазити до него, бо рив землю ратнцямн і люто потрясав рогами, поглядаючи на мене. Радо пустив би я его на волю — та не знав як до сего брати ся. Тоді прийшло мені на думку присмирити добродія постом. Три дні голодував в ямі, а четвертого лежав посоловілий і смиренський на землі. Дав ся, не протнвлячись звязати, але був так тяжкий, що на силу затягнув я его до огорожі поміж другі козн.

Так мав я тепер череду з десяти кіз, вчисляючи вже і давнійші — треба було іно перевести їх до мого замку, куди й вибрав ся другої днини.

Посчіплював я козн за роги і з мотузком в руках гнав худібку перед собою. Перейшов долнну, але довга дорога так мене втомила, що порішив стати кінець ліса на відднх і ніч тут перебутн. Припняв козн до дерева, а сам став глядіти за поживою.

Росли недалеко банани, але мені забагло ся попоїсти кусок мяса або устриць, за снм і справив ся я через горби над берег моря. Дорога не була блнзька — море виділо в далнні трех четвертий милі, але мене мангла ще й давно вживана морска купіль. І справді найшов я над берегом доволі устриць, зате ні птаха, ні заяця по дорозі не подибав.

По купілн належало вертати домів, та жадоба мяса взяла верх, і я задумав підождати тут до вечера, поки черепахн не вийдуть на сушу. Козн мають обильно травн довкола і воду в потоці, днких зьвірів нема на острові, тнм то і не може їм нічого злого приключити ся, хочби там і переночували.

Вечер був прегарний. — Сейчас по заході сонця засняло небо міліонами зір. Хто не був в тропікових краях, той і не в силі зобразити собі величи тамошнього небокруга. Немов лискучі дияманти вкривають зорі чудовий, темний блакит — а в прозорім воздуху багато більш добачити можна зьвїзд, чим на нашім блідім, сумнім небозводі.

Лежу горілиць, вдивляю ся в небо і жду на черепахн — коли се якесь червоне с'яєво закрасило західну сторону неба. Як-стій схоплюю ся на рівні ноги. Чи се місяць зійшов? Ні — се луна. Чи може який горіючий корабель загнали вітри на західний беріг острова? І се ні, бо луна була надто широка як на палаюче

судно. Чи може ліси заняли ся на острові і горять? але з чого? Бурі не було, а тільки один грім міг счиинити пожежу. Чи може які люди підпалили? Тисячі суперечних здогадів палило мозок і трівожило мене несказано. Стрілою помчав ся я на місци, де полишив кози, та згодом і про них позабув. На віщо мені усе те, ще дрожачими губами, наколи який ворог наїхав остров і зайняв ліси! Треба мерщій спішити домів.

І гнав я дальше, поки втома не звалила зівсім з ніг. Зиможений пав на землю — серце вдаряло молотом, а горячий віддих грудь розсаджував. По дорозі розбивав ся в темряві о дерева, а раз упав навіть по пояс в воду, натрапивши неіадійно на глибокий потік. Згодом, отямив ся я з жахом. Луни закритої лісом, не було видно. Спокійнійше вже став я тепер усе розважати. Божевільний! — закликав сам до себе — куди женеш? чи хто тебе здоганяє? чи бачив ти ворога? чи позабув вже, що Провидіне береже тебе, і без Его волі і волос з голови тобі не спаде. Чому не здаш ся з усім на Бога і не вертаеш домів? Страх се лихий порадиик, стрівожений ум не може розумио обдумати способів ратунку, а жене навмаия, несьвідомий того, що чинить. Поміркуй іно, таж огоиь сей міг спалахинути в травах в наслідок сильних спек, одна іскорка може тоді звести пожежу.

— Се правда — відрик я собі у відповідь — але відкіля саме взяла ся та іскорка?

А таки покинувши на мить трівожі думки, пав я навколїшки до молитви. Се мене скріпило і підбадьорило на дусі. Відтак вдрапав ся я на дерево і провів на нім страшну сю ніч.

Коли прокинув ся, побачив я, що находити ся в зовсім чужій мені стороні. Даром намагав ся пригадати собі яке примітне дерево — памятав іно, що вчора біг на захід, з поворотом випадало отже прямувати на всхід. Але доперва у три години узрів я вчорашній горбок — в ночі зробив ту саму просторонь за годину; так страх припинав крила!

Та хоч з найвисшого шпиля глядів я нині за слідом вечірньої пожежі, нічого не доглянув. Стежити дальше за причиною побоював ся, прийшло ся вертати до кіз. Найшов я їх на давнім місци, тільки козлюк вирвав ся і втік у ліси, мабуть і его стрівожила вчорашня пожежа.

Зібравши осталу череду, рушив я крізь гущу до свого замку і станув тамки, ще заки ніч настигла.

ГЛАВА ХХVII.

Заосмотренє на зиму. Ріжні припаси. Масло і сир. Другі ровини. Клімат острова. Роблю деякі помічення.

Два тижні безмалъ не був я дома, але застав усе як слід: козенята підросли, а кози давали молока до схочу. Дуже скоро побратали ся з новими товаришами, а я не чув ся з радощів, коли глядів на свою худібку.

Перш усього взяв ся я тепер розширювати і прочистити часть печери, що єї трясене землі засипало. В однім місци, де замість твердої скелі був м'який підклад, легко прийшло ся відривати великі кусні каменя, і так промощував я собі дорогу, що творила гейби підземний прохід. Тамки задумав я переховувати неначе в магазині свої всілякі знаряди. Тим то не вгавав в роботі, а копав землю аж до самої скелі, коли ось — вдаривши сильніше ратищем — пробив єї наскрізь: ясне сьвітло впало з-надвору.

Се немудро зробив ти, небоже! — сказав я сам до себе невдоволений — краще було мати печеру з усіх сторін захищену, а то тепер той другий вихід як-раз пригожий для ворогів.

— Сих хиба нема чого страхати ся, ніяких людей я доси на острові не бачив. — Та ось згадав луну. Давно уже не давала мені она супокійно заснути. А так був я передше щасливий і безпечний! нині дрожав за найменьшим шорохом і жив тягом в тревозі перед чимсь-то ненадійним а страшним...

І хоч поклав ся увесь на Бога і Єму поручив опіку над собою, все таки, тямлячи пословицю: Стереженого Бог стереже! — заложив я пробитий отвір каменем.

Позаяк олунці дуже поволи росли, а кози в неволі на припоні чогось марніли, задумав я зробити для них поки-що огорожу з бамбуса. Тим то вибрав ся за ним до моєї літної палати. По дорозі побачив з радістю, що ячмінь вже зеленів, а мел'ю-

ни прозябали з землі. З поворотом назбирав я у кошіль багато кукурудзи і порішив громадити поволи її припаси на зиму.

Тільки не мав я в чім заховати їх на пору дощів, в печері було вохко і зерно могло стухнути. Виліпив я отже кілька великих глиняних посудів і доробив до них зверху ще й покришки. Хоч на вид нескладні, були они трівкі і для мене пригожі.

Зібрану кукурудзу вилущив я з шульок, висушив добре на сонці а відтак зсипав в глечики і заховав в підземнім проході. Серед тих робіт виходив я часто на лови, щоби придбати якої м'ясної страви і заосмотрити ся в мясо, шкіру і товщ на зиму. Найбільше стріляв я птахів, менше заяців, а вже кіз дуже мало, бо на них треба було цілий день нераз ждати, а й то зчаста-згуста вертав з порожніми руками. Убивши козу, вибирав я обережно найменший кусок лою, топив, а відтак зливав у глечик. З заяців не було його багато. На що другого не дав ся сей товщ ужити, бо заносив дуже немилою, противною вонію.

Раз якось прийшло мені на гадку стрібувати зробити масло. Кози давали стільки молока, що бувало аж kwasніє. Масничку уліпив я з глини, бо з дереване мав чим вистругати. Товчок в недостатчі дощинки зробив з кори твердого дерева, повирізував ножиком дірки а в середині прикріпив бамбусовий прут. Відтак через кілька день збирав я сметанку, а коли вже мав добре горня, взяв ся за роботу. Успіх був чудовий і приніс чималу грудку масла. Спершу заносило оно трохи козами, але перетоплене не розрізнити було від коров'ячого.

З того часу робив я часто масло, полокав его старанно, солив,, а опісля перетоплював до кухонного вжитку. З осталого kwasного молока перевареного творив ся сир, та не було его в чім витиснути, так і пропадав даром.

Дуже прикро відчував я на кождім кроці брак полотна, але відки его взяти? Наконєць зладив я рід тканин з волокон пізангу — малесенький шматок стояв мене три дні важкої праці. Не мав я ткацкого варстату, то й перекидав іно поодинокі нитки основи в поперек мотузем. Путає і сіпав, а все таки вийшов платок, в котрім я витискав сир. Хоч як брала бувало охота з'їсти кусничок, перемагав я себе, а прятав весь припас на зиму.

Крім того чи мало часу зійшло мені на приспособленню дерева на топливо, котрого брак минувшого року так важко до-

скулював. Осінні гурагани наломали в лісі сила галузи, і коли-б так у мене сокира, не було би чого й журити ся — але я ніяких знарядів не мав, прийшло ся отже власними руками при помочи пужденного ножика виломлювати гиле. Все таки назбирав я доволі хворосту, зніс его на плечех і копичив під стелею печери у стінку, що могла заступити від вітрів.

Зайве козяче мясо солив я знову в великих горшках і переховував в пивниці, та мусів її ще о метр поглибшити, бо горячо і крізь зверхню верству листя доходило аж там, і раз кільканийцять кільограмів мяса змарнувало ся нінащо.

Робінзон ловить рибу у зладжену сіть.

Серед такої роботи злетіло мені літо, — надходив час жнив. Вибрав ся я на свій хутір, як прозвав літню оселю. Збіже достигло вже зовсім і видало сим разом пять снопів ячменю. Мельонів було звиш сто, та небавом показало ся нерозумом плекати їх в тім місци, бо переноснене тількиий сьвіт до печери стояло за много часу.

На рік, як доживу, устрою собі городчик біля оселі, а поки що, треба обходити ся без них. — І так решту роздзьобали птахи, бо я забрав лишень десять в двох прогульках з хутору до замку.

Коли звів я вже весь свій добуток, счипив два бучки в цін і став молотити. Та много зерна полишало ся ще в колосю. Позаяк полон не був великий, вилуцив я остале збіжа в руках. По моім обчисленю могло бути зерна так з девять кварт і сі зберіг я на будучий засів.

Між тим наближала ся пора дощів, котрі вже і сгали перепадувати. Треба було загоді заосмотрити житло. Часть печери від поля загородив я бамбусною тростию — а на ній порозвішував гейби опони листя кокосу; відтак злаштував неначе руштовання з вязаних прутів бамбуса, подавав кільканайцять поперечниця а на них наложив соломи, а поверх мягесенького моху. Усе вкрив позшиваними шкірками заяця. Зо шкірок кіз зробив ще і ковдру і подушку, вишпану мохом — і так ось придбав я собі королівську постіль і в перше провів ніч на справжнім ліжку.

Наспіли і другі роковини мого проживання на острові. Відсвяткував я їх у пості, роздумуваню і молитві. Сумний се був день для мене... Весь рік в ярмі роботи прихапцем тільки згадав я ніколи на своє положеніе — але в сю днину ціла моя минішн доля і минувшість живими красками стаюли мені перед очима. Милій Боже! два роки уже не чув я людської бесіди, а сім літ як не бачив я дорогих родичів. Чи живуть они, чи може грижа загнала їх у могилу?

Незабавки заревли скажені гурагани, настала пора для мене несказано прикра. Дощі плюскотіли цілими днями мов з кади. Грми биля так сильно і густо, що наші європейські хуртовини проти них се справжня іграшка природи. За кождим розгоном вітру згадував я трясене землі і нераз в ночі тікав до стайни, щоби не погібнути під звалищами печери.

Не описати лютої сердитости гураганів — виривали дерева з корінем, а раз сторожили дах на моїй шіпці, і тільки з бідою вдало ся его направити.

Жовтень і падолист доскулювали мені найгірше. В половині грудня починало прояснювати ся, а під новий рік знов прегарна погода царила на острові. Коли я тут проживав перший рік, затягла ся слота аж геть у січень. В маю перепадували ще через кілька тижнів густі дощі — впрочім цілий рік ні хмаринки на небі.

Через зиму плів я кошелі, до чого прутя придбав ще в осени.

В них задумав переховувати нове збіже. Крім того трудився я ще і над глиняними сосудами і набрав згодом такої вмілості в гончарстві, що тепер вироби мої мали вже много кращу і складнішу форму ніж первісні. Сосуди ті призначив я на припаси поживи.

Милій Боже! коли було розважив я усе, що вдалося досі зробити мені самому, пізнав я аж тепер, яким добром є суспільність і поділ праці. В просьвічених краях усі сполом працюють. Селяни доставляють поживи, ремісники споладжують одягу, знаряди і сосуди, иньші ставлять доми, будують мости і дороги — а я сам оден мусів дати собі раду. Через те тратив сила часу так, що річна праця не статчила на удержане життя. Ціліський рік думав я іно, в що приодягти ся, чим прокормити, а прецінь лінтяем не був і даром часу не гайнував. В самоті доперва і в тяжкім труді прийшли мені такі думки, передше й не гадав про се та не вмів як слід оцінити хісна, яке приносить спільне пожитє людий.

ГЛАВА XXVIII.

Сійба. Комин до вудження. Пільні шкідники і як я їх покарав. Невдалий полон. Збережене збіжа. Треті роковини. Зима.

Зараз у перших днях весни взяв ся я справляти землю під сійбу. Минувшого року було се легко, бо засівав малий іно шмат землі, але тепер прийшло ся шість раз тільки грунту прочистити і скопати. Рілю справив я як передше, та страх мене знимав, коли подумав, яка праця дожидала мене на рік. Два тижні копав я землю, а лопатою був би се і за чотири дні покінчив.

З сійбою мусів трохи подождати, бо дощі падали доперва в половині мая. Коли-б так раньше приладити грунт під зерно, можна би і два рази мати полон. Раз сіяти в грудни а збирати по конець цвітня, другий раз сіяти з початком мая, а кіичити жнива в вересии. Та тепер припізнивши управу рілі, прийшло ся вдоволяти лиш одиим полоном.

Приладжене під сійбу поле загородив я плотом з бамбуса, на що втратив кілька тижнів часу, але не жалував сего, бо був тепер безпечий від кіз і заяців.

Наконець коли надійшла пригожа пора засіяв я ячмінь, а маєві дощі так гарно єму пособили, що незабавки вкрила ся нива чудовою рунию.

Крім того засадив я невеличкий кусок землі біля печери кукурудзою, щоби за нею у ліс не ходити.

Мій пане газдо! — сказав я до себе, як покінчив пільні роботи — тепер став млин — чей-же ячменю гризти не будеш, а що тобі з него за хосен, наколи не з'умієш муку зробити. Не легка се справа, бо почин кождей трудний, але при божій помочи даш собі з сям якось раду.

Про жорна а тим більш про млинок і думкою я не заходив, бо чим їх зладити? прийшло ся ужити ступи, в якій Негри опихають просо. Ранійше ще запримітив я на прогульках пень грубого дерева, зломаного бурею; з него сокирою дала би ся зробити прегарна ступа, та в недостатчі усяких знарядів як єї зладити? чим вирізати грубе коріне з землі? чим наконець вивертїти середину?

Та ось по часови придумав я випалювати нутро дерева огнем. Митю взяв ся до роботи: поперед усього випалив я коріне, відтак з тяжкою бідою прикотив пень до загороди, а опісля почав єго смалити, Нутро було доволі глибоке, але так рапаве і чорне, що не мав я надії колинебудь одержати з него білу муку. З товчком пішло краще; на дні потока найшов я подовгастий камінь, вигладжений водою. Встромив я єго в розщіль гильки, прикріпив цїпко личком, а по сїм стрібубав, чи дасть ся збіже розтирати.

Добре висушену кукурудзу кинув я в ступу і почав товчити з усеї сили. Та зерна тверді і круглаві розскакували ся за кождїським ударом. Щоби сему зарадити, вирізав я широкий лист банану, пробив в самїй серединї дїрку і через неї переложив товчок. Тепер вже зерна не могли розлїтати ся, але коли по годинї невпинної роботи вибрав я муку, розсміяв ся у голос: була чорна як сажа.

Треба якось і єї прочистити! вуголь, що правда, не отруя, та немила се річ їсти кашу чи хлїб з такою чорною приправою. Мерщїй забрав ся до вискребтування ножем звуглених стїн ступи і по трех днях вигладив єї здебільша. Сям разом дала кукурудза кашу доволі чисту, хоч ще в суміщї з мукою і отрубамі. Успав

я єї в горнець, зварив, помастив перетопленим козячим маслом і уплітав з великим вдоволенєм мов не знать які- то ласощі.

До жнив було ще кілька місяців часу — користуючись ним, загадав я вибрати ся на лови, щоби придбати мяса на зиму. Та поперед усього треба придумати спосіб, як і де єго переховувати, бо насолюване не берегло достаточо від псованя.

Найкраще сушити на сонци, як се роблять Негри — але я не знав добре сего способу — на вудженю розумів ся прегарно, та знов не було в мене комина. Глядячи за пригожим місцем на вударню, найшов я доволі глибоку а майже прямовісну щілину в скелі, що стреміла над печерою — треба було іно заставити отвір з боку, щоби дим не розходив ся. І з сим справив ся хутко. З драбинки, повязаної з галузя, зробив рід руштованя, відтак заложив щілину деревляними поперечницями, а по сїм загор одив гейби плотом. Опісля дїбрав ся я до середини і закинув стїнку глиною, зоби зберегти єї від огню.

Убиті кози обдирав я зо скіри і краяв в тонесенькі пластинки: м'якїйші части мочив в соли, тоньші ішли в комин, як тільки обісхли на сонци. Мясо так приладжене подабало на сьвіже, а було скуснїйше від насолюваного. Перед варенєм мочив я єго ще звичайно в воді, щоби набрало сочности.

Та ось вже і жнива надходили. Одної днини справив ся я на хутір посмотріти, чи скоро можна брати ся до збіжа. Безнечний від заяців і кіз ішов я до моїх скарбів — коли се, хто онише мою розпуку! бачу з далеки хмару пташні, що піднімає ся з мого ячменю.

О, ви погані прожери! — закликав я сердито — чи то для вас я сїяв? чи так богато в мене того зерна, щоби ним ще й вас, дармоїди, годувати?

Птахи відлетіли, але, присївши недалеко на деревах, іно ждали, коли відїйду, щоби знов могли повернути. Та я і не думав бути таким чемним, навпаки: насадив стрілу на лук і найблизший шкідник повалив ся неживий на землю. Але і се не відстрашило прочої громади; ледви відступив я кільканаїцять кроків з поля, злетіла знов ціла ватага на ниву.

Убив я ще кілька тих злодіїв і для постраху других порозвішував на високих тичках кругом поля. І се справді помогло! Ні один не зважив ся більше нападати моїх ланів, а навіть на все покинули ту часть острова. Колосе уже доспівало, за тиждень можна було починати жнива.

Поки-що повернув я домів, щоби покінчити з кукурудзою. Легка се була робота, бо шульки давали ся без труда ломати. Било доходило звиш 2 м. в гору, а кожде мало по кілька шульок а на одній шульці золотіло поверх 200 зернят. Зібрав я їх щасливо, але луцнене відложив на пізнійше, бо спішив ся тепер до ячменю.

Ой, потрудив ся я над жнивом, справді в поті чола потрудив! Не то що англійські рільники! Кождий з них вельможа проти мене — має серп і косу, а я ножиком мусів зжинати збіже, захапуючи нараз ледви по кілька стебелін. І хоч працював я без уговку,, ціла збірка стояла мене безмалъ ціліський тиждень часу.

Звіз я збіже домів, а коли вимолотив, мав всего на всего добрий корець. Майже в друге тільки з'їли мені тоті птахи. Щоби надолжити собі отсю шкоду, порішив я на рік засїяти три чверти збіжа, а поки що обходити ся без хліба, а вдоволяти кукурудзою.

Сеї було в мене подостатком. З виспелених шульок насипав я пять повних кошелів зерна, і ще покладемо трохи до вжитку. Листе і кукурудзяне било а також і лінна солома придобили ся на зимову корму для кіз.

Заки дощі наспіли, скопав я поле по кукурудзі, щоби на нїм в грудни засїяти ячмінь, бо бажав чим скорше попоїсти хліба, тим то задумував на рік два рази сїяти. Пора дощів наближала ся скорим ходом. Покінчивши збірку збіжа, покористував ся я ще гарними днями і приладив топлива на зиму.

Час летів мені стрілою, ані оглянув ... я, як наспіли треті роковини, розбитя нашого корабля. Відсвяткував я їх постом і молитвою як переднійші, а незабавки опісля заревів сердитий гураган, і, шаліючи без уговку кільканайцять годин, звїстив початок зими, а з нею для мене девятьтижневу скуку-муку.

ГЛАВА ХХІХ.

Виправа на західну часть острова. Чужа сторона. Острах. Утеча. Всіляні здогади. Почеханє газдівства. Розлуна.

Коли покінчив я грудневу сійбу, задумав вибрати ся на довшу прогульку по острові. З тої ночі, в котрій непояснена луча так мене перестрашила, минуло вже півтора року, а за весь той час не виходив я нікуди, хиба до мого хутору. Безліч праці придержувала мене дома, а також — сказати правду — страх огорнув такий, що бояв ся я запускати в дальші сторони острова.

Забравши тепер, як звичайно, усе пригоже зі собою, співав ся я в дорогу, що йшла в противнім напрямі як досі. Передніщі мої походи обіймали іно всхідно - полудневий кінець острова, та північ і захід були ще мені зовсім чужі, — раз докиче треба розслідити усю країну вшир і здовж.

Перейшов я спорий шмат ліса, що окружає мою долину з замком, і дібрав ся на чисту площу. Лаиц невисоких горбків сірів по її кінець. Вдрапав ся я на найвисший шпиль, що гей-би рогом заходив у море. У його підніжжя котила ся доволі глибока річка і ту саме впливала в океан. Приплив моря збільшав її глибини і творив немов залив — прийшло ся одначе подождати, аж вода спаде, щоби перейти на другий бік. Поки-що сів я на березі і призивав ся рибкам, що плили в гору ріки, а по відпливі моря у низ повертали. Прегарие се було місце до ловлі, тим то і порішив я зайти сюди колись з сіткою і стрібувати рибарити.

Коли вода трохи спала, скинув я одєжу, скрутив в клубок, помістив на голові і пустив ся в брід. Небавом стаиув щасливо на березі і одягнувши ся, рушив дальше.

Околиця сих сторіи була неврожайна, місцями гориста, деінде знов палиста. Між тим стало вже смеркати, бо сонце перед хвилююю запало в море; прийшло ся глядіти нічлїгу як звичайно на найблизшій дереві. Подибав я доволі догідне ложе між двома розлогими гіляками і там засиув виедовзі, здоровим, кріпким сном.

Прокинув ся скоро сьвіт жвавий і веселий, попоїв дещо і пустив у дальшу дорогу. Опівдїи вдало ся мені устрілити якогось великого птаха з семейства тетерюків, котрий упечений мав дуже скусне мясо. Кілька пригорщ води, а на закуску золотий аїаїас

довершили мій обід. Найгірше горячо продрімав я, а відтак вперед! Не вільно тобі, пане Робінзоне, спочивати, доки не зміриш усього свого царства і не дійдеш до камінного горбка, що накопив ти его перед двома роками у послідній прогульці.

Під вечер вийшов я на простору долину під лісом, з котрого щойно вибрав ся: була она сям і там заросла травою, але над самим берегом простягнув ся шмат землі, вкритий дрібним, вохким піском. Здалеки добачив я гніздо черепахи, а що голод став уже доскулювати, порішив я тамки шукати поживи.

Спішу вперед жвавим ходом, коли се нараз подибую на піску... витиснений слід чоловічої ноги. Чи думаєте може, що по трех літах самоти врадував ся я отсим доказом людского життя на острові? Де там! навпаки — несамовитий страх огорнув мою душу. Знав я, що на островах Караїбського моря живуть дикі люди. Мов громом прибитий станув і споглядав я на сей зловіщий слід і дрожав з тривоги і обзиравав ся довкола, чи не побачу де у кущах громади лютих дикунів. Але могильна тиша царила довкола. Зібравши на відвагу, поповз я обережно на недалекий горбок, відкуди можна було займити оком далекий простір. Та і тут не доглянув я нічого. Бігцем пустив ся знов над море і шукав за новими слідами, але не подибав їх більше.

Мушу ще раз обзирнути той слід — шепотів я до себе нишком — може се іно гра моєї уяви або таки моя власна нога, і я лиш тривожу ся даром. — І побіг знов на те саме місце — та ні! відтиск як найточніший! пята, підошов, кождіський палець в пісок врізаний, — а я прецінь маю чоботи з козячої шкіри. Милій Боже! від чого сей слід? не в силі я сеї загадки розв'язати.

І ось несамовита, непоборима тривога огорнула нараз усе мое єство, затрусив ся я на цілім тілі і як божевільний почав з усіх сил тікати. Кожде дерево, кождіський кущ приймав в моїх очех стать людску, найлекший шорох тривожив мене несказано; розвага, зимна кров, спокій покинули мене у сю хвилю, не знав я де і куда біжу. Що зі мною тоді діяло ся, сего ні розповісти, ні описати — гнав як шалений, потикав ся і вдаряв раз-по-раз. Наконєць утомлений до крайности, пав я на землю в гущавині і тут провів ніч серед мук і здогадів.

Ледви сон стулив мої вії, коли се знов прокинув ся я зі страху, щоби дикуни не заскочили мене нечаяно. Усякі суперечні страшні гадки прошибали мою голову. Згадав я торічну луну:

нічо другого, тільки Караїби мусіли зажегти тоді сухі трави*). Се наглядно! Сама пожежа не счинила ся без причини, а як уже я згадував, царнула у той час як найкраща погода, отже і перунів не було.

Другої днини о півдні був я вже дома. Мерщій кинув ся на постіль і не думаючи про їду, хоч від вчорашнього обіду крім води нічого не кушав. Тривога відбрала охоту до всього, найчудачнійші гадки палали голову.

Се прямо неімовірно! мешкати три роки на острові і не доглянути його жителів. Ні! Ні! я кріпко пересвідчений, що крім мене ніхто другий не живе тутечки. Але хто-ж се полишив слід погн на піску? як дістав ся він на остров без судна? чому я его не бачив? Слід сей прецінь не мрія, не сонний привид, я видів его, доторкав вчора рукамн. А може тих дикунів загнала буря з тої далекої землі, яку доглянув я раз перед двома роками зі шпиля найвисшої гори? А може, причаливши до неврожайної частини острова, закинули думку про поселене?

Коли-б так прибули в більшій громаді і мене случайно стрітили, тоді жде мене немнуча смерть: убють і з'їдять. А хоч і зможу загоді заховати ся в яким кутку, так знищать безсумнівно мою оселю, повбивають кози, понівечать поля.

Такі гадки мучили нестерпно мою душу. Три дні не посьмів я вийти з пещери, бояв ся навіть видоїти кози, хоч треба було се зробити, бо бідні звірята могли втратити молоко.

Справивши ся з тим ділом, зібрав я на відвагу і побіг на ту високу гору пересвідчитися, чи не побачу часом якого судна білизь острова. Але надія чини острах — бо годі почування мої назвати — не оправдували ся. Площа моря сияла у сонці мов гладке зеркало, найменьшого човника ні слід. Трохи спокійніший повернув я домів.

Небавом якось вибрав ся я на свій хутір. Взяв нову спису, лук і повний сагайдак стріл. — Та що pomoже мені те все проти чередн диких Караїбів, безперечно ліпше від мене уоружених! подумав я. А все таки поборов тривогу і ввійшов в ліс, роззираючи ся обережно довкола.

---

*) В горячих краях буйні і високі трави висихають у літі, і найменьша іскорка переминая їх в одно пламенне море. В американських степах підпалюють трави парокм, щоб справити землю.

В долині найшов я усе, як передше: ячмінь ріс прегарно і заповідав добрий полон!

Ах! що мені з него! закликав я в розпуї — коли не знаю, чи буду его поживати. Скорше чи пізнійше ватага диких Караїбів може наїхати мій остров і зівечити усю мою працю. О ні! не повірять уже щасливі хвилі давної свободи і безжурности, ніколи не бути вже мені щасливим, ніколи! ніколи!

Замість вертати домів пішов я наново оглянути той зловіщий слід чоловічої иоги. Думав, може в сумерках не розібрав его добре — і таки все щось тягне людину розслідити у сотиїї раз своє нещасте, немов то в роздираню залюбки власної душі находить відряду і потіху.

Місце те лежало доволі далеко, цілий день проминув, заки я тамки дібрав ся. Соице вже почало западати, коли стаиув у ціли. Задля сумерків прийшло ся відложити розсліди до завтра, а покищо глядіти за нічлігом.

Та де тут спати? ану-ж надпливуть дикуни і доглянуть мене! Стривожений такими думками помчав я стрілою на недалекій горбок — але на мори пусто — глухо.

Успокоєний вишукав я дерево, вдрапав ся високо, прикріпив поясом до гіляки і заснув.

Прокинув ся раниим ранком і як-стій побіг над беріг шукати страшиого сліду. Подибав я его незабаром. Був він много більший від моєї стопи і очевидно приналежав до чоловіка, що ніколи не носив чобіт — отже до якогось Караїба.

Дрож тривоги стрясла моїм тілом, не знав я зразу, що діяти. жах відбирав мені розвагу, а суперечні дикі гадки прошибали голову. В першій приступі розпуки хотів я розвалити мур довкола печери, знищити ціле житло, стайню і палатку на хуторі, спалити огорожу і засів, розігнати кози, бо думав, що коли затру усі сліди мого проживаня на острові, буду тоді аж безпечий, і дикуни мене не доглянуть.

Не було що діяти! озираюв ся я кругом і побачив за лісом споміж дерев остру кінчату скелю, що сторчала майже при самій печері. — Се буде моя вартівня! подумав я — з неї усе догляну, що діє ся в отсімі місци. Стежачи оком за тою скелею, дібрав ся я в півтори години до замку, але ся обставина місто мене розважити, затривожила ще дужче, бо запримітив я, що дикі причалили до берега зовсім близько моєї оселі і лиш Провидіє встере-

гло мене перед ними. Мучений усякими здогадами, хоч і втомлений, не годен був я заснути.

Другої днини прокинув ся вже много спокійніший. Прийшло мені до голови, що остров такий плодючий і великий, а положений — на мою думку — недалеко від суші, не може бути чужий сусідним жителям. Хто зна' чи за три роки, від коли тут проживаю, нераз вже буря не загнала диких на мій остров — та знать не припав їм до вподоби, бо инакше давно вже построїли би на нїм свої оселі.

Чув я колись від моряків, котрі бували в сих сторонах, що Караїби не мають вітрил, а кермують свої човна веслами, користуючись припливом і відпливом моря. Наглядна річ, що загнані філею на остров, не зважать ся на нїм нічліжити, щоби не втратити догідної пори відпливу. Одного тільки бояв ся я, а іменно нечаяного нападу дикунів.

При оебрежности можна би й сего устеречись а наколи більша ватага висадить ся на беріг, можу скрити ся в якій печері і там переждати, поки не відчалять.

З соромом приходить ся сказати, що страх, тривога і журба так заволоділи мною, що зовсім позабув я шукати відроди в молитві, котра передше усе мене кріпила в таких хвилях. Сум і пригноблене такою мракою сповили душу, що і не згадав я на слова:

— Взивай мене у дні тривоги, а споможу Тебе, і хвалити-меш імя мое во віки.

А прецінь, коли-б послухав я був того голосу і в своїх турботах прибіг до Господа і Єму найліпшому Вітцеві віддав ся з усіми моїми смутками, то безперечно набрав би серця і, скріплений довірем в Господа на небесах, поборов тривогу і сумніви, які так важко давили мою душу.

ГЛАВА ХХХ.

**Штучний гай. Обильне жниво. Четверті роковини. Молитва.
Печу хліб. Сито. Зима. Прогульна по острові. Привід.
Новий захист.**

Коли очунав тоюхи з першого остраху, став я думати, як-би сильнійше укріпити моє житло. Зразу найдужче турбувало мене те, що перебив скелю наскрізь — та згодом по розвазі показалося, що другий сей вихід міг стати мені навіть дуже пригодижним. На случай, коли дикуни оточать замок і переступлять мур з переду, що вдіяв би я без другого вихода — а так оставала бодай надія утечи в ліс, де все таки можна було найти захист.

Поперед усього загадав я засадити значний простор довкола печери густим гайком. На ту ціль нарізав безліч віток з якогось дерева, подабаючого на вербу, але садив їх не правильними рядками, а нарочком всуміш, щоби цілість виглядала на природну, відвічну гущу. Робота ся потривала безмалъ два місяці. Денно засаджував я поверх 100 віток і таким чином утворив непроходиму гущавину. Крім того підніс я ще і мур на метр в гору, полишаючи в нїм іно діри до пусканя стріл на случай нападу дикунів.

Серед тої праці позабув я на вік про збіже і доперва раз я-кось на прогульці завважав, що колосе ячменю починає вже сипцати ся, і крайній час приступити до жнив. В три тижні був я готов і сим разом зібрав так гарний полон, що зложив два величезні стїжки снопів.

Такої скількості збіжа ніяк було в руках лущити, прийшло ся робити тік і молотити. Вибрав я пригоже місце біля печери, виложив его грубо глиною, насипав зверху каміньчиків і піску, а відтак утоптав усе як слїд. В кілька день висхло оно до сонця і ствердло, і можна було начати молотьбу.

Коли покінчив я сю роботу, одержав по моїм обчисленню щось 7 кірців ячменю — як-раз достаточний припас на зиму. Небавом по сім спали маєві дощі і так чудово скропили мій молодий гайок, що деревця зазеленіли прегарною зеленію і майже всі з малим виїмком прийняли ся.

Але серед отсих заходів позабув я на нову сїйбу, і так прийшло ся відложити єї знов аж на рік, бо пригожа пора вже минула.

По жнивах і молотьбі збіжа взяв ся я наново садити дерева, бо гайок не був ще на мою думку — доволі густий. Трудив ся я над сим аж геть у пізну осінь і через те не встиг приладити мяса і товщу на зиму. Збирати дерево на топливо також вже було за пізно, і тим то лиш небогацько вдало ся мені его запасти.

Так то, коли тривога огорне чоловіка, а він не з'уміє в пору єї побороти, усї діла ідуть мов на перекир: нічого не робить ся по обдуманому плянови, і згодом зчинить ся з того такий заколот, що ради єму ніяк вже дати. Мені самому прийшло ся сего захити і то зі шкодою власною, бо не придбавши припасів на зиму, бідував я гірко, иноді по цілих тижнях живив ся тільки кукурудзяною лемішкою і козячим молоком.

Наспіли четверті роковини мого загощеня на остров, се-б то день 23. вересня 1663. р. В сїм дни постив я як звичайно і пересидів у моїй сьвятини. Ніхто й не повірить, що за ціле літо не був я там ні разу. Увесь зайнятий думкою, як би захитити ся перед ворогом, навіть у неділі і сьвята працював я над укріпленем моєї оселі, а позабув, що Бог одиноке моє прибіжище і сильнійше забороло від усїх земних кріпостей.

О! з яким жалем пав я тепер навколїшки, слезами поливав землю і жалував за свою байдужність і кляв ся поправити. Саме в сїй хвилі сніп ясних лучів продер грубі занавіси хмар і озарив мою голову. Се взяв я за добре віщоване і повний віри і потїхи підняв ся з землі. — О! Предобрий Господи! так отже ласка Твоя все наді мною, хоч я, невдячний негідник, позабув віддати Тобі приналежну честь. Ах! ті лучі сонця, наглядний доказ Твоєї доброти, скріпили мою душу бодростію і довірєм і прогнали з неї тривогу і всякий сумнів. З нинішним днем Тобі, всемогучий, віддаю я всі свої терпіня і підчиняю ся безусловно Твоім засудам. Хай буде зі мною, що прикажеш — я все однаково хвалити-му Твоє імя, хочби і найгірші злидні дожидали мене в будучности.

З радістю і спокоем в душі повернув я домів. Мої цілорічні побоюваня видали ся мені тепер прямо безглуздими, тим більше що з остраху перед Караїбами позабув я приладити припаси на зиму.

Завили вітри і метелиці, полили дощі, ріки виступили з берегів. Прикра пора хоч з одної сторони берегла мене від нападу диких, так з другої минала дуже поволи. Не було чим сьвітити дов-

гимн вечерами, не придбав я в осени ні прутя на кошелі, ні струни до зшивання шкір.

Одежа аж просила ся до направи, а і нової дуже а дуже не ставало. Матернял був, але з чого крутити нитки? Найбільше доскулював мені брак мяса. Про пашу для кіз не потребував я журити ся, солома ячмінна і кукурудзяника статчили на цілу зиму.

Та ось згадав я, що можу убити на печеню одио козеня, котрих вже було в мене 18 штук. І справді вибрав я одио з товстійших, зайіс остороиь і убив стрілою, бо різати не мав серця. Справив відтак его старанно, відложив кишки на струни до шитя, з лопатки зварив прегариного росолу з кукурудзяною лемішкою, а чвертка лишла ся на печеню. Злишио і казати, як уплітав я обід по тільки днях нуждениого прокормлюваия.

По сім прийшла черга на хліб. Повні коші ячменю стояли нетикані, бо в дни тревоги і се вилетіло мені з голови. Тепер наспинав я збіжа у ступу і став бити товчком, а коли добре розтерло ся, пересинав грубу муку у глиняний посуд. Таким робом за кілька дня приладив я стільки, що можна було брати ся за печиво.

Ба! та як, мій ти мудрагелю? а де печ? де дріжджі? а ячмінні такий остистий, що не знають який з него буде хліб!

Вишукав я між старими лахами хустину з грубого мусліну, виправ і висушив. Відтак здер кусок твердого лика і зробив з него широкий обруч на котрім розіниув платок. Так мав я сито, але що було трохи за густе, більша часть збіжа оставала на ній. Прийшло ся в друге сипати зерно до ступи і товчи з усіх сил, аж піт каплями спливав на чоло; та коиець кінцем витривалостию поборов я таки усі перепони.

Опісля викопав в земли яму на 5 м. широку і глибоку — дно і боки виложив плоскими каміями. Цілісеиькі три дні стояла мене та робота, аж четвертого можна можна було розвести огонь у ямі. Заки він вигорів, замів я муку водою, додав соли і поробив з тіста паланиці. Відтак вигорнув вуголь і попіл, уложив тісто на розжаренім камію і ждав, що з сего вийде.

За дві години паланиці спекли ся, видобув я їх з ями і витер з попелу. Правда, мало подабали они на справжний хліб, тяжкі були і тверді і не смакували би певно ні одному вибагливому Європейцеві, але я — що вже чотири роки не мав хліба в устах —

теребив їх немов-то незнатъ які присмаки. Кусок печеної козини і чарка води доповнили мій засланницький пир.

Хоч пора року була вельми вітриста, все такн трівожила мене ще думка про напад Караїбів. Кілько раз сонце продерло занавіси хмар, і настала на часочок погода, вибігав я на мою вартивію і глядів за людьми — але море було заєдно пусте і розбурхає, нічо не оправдувало моїх побоювань.)

Рік минув вже з того часу, як подибав я слід людської стони; перші страшні вражіння проминули... і з весною забрав ся я справляти рілю так безжурно, неіаче диких і на сьвітї не було.

Раз якось, ідучи з хутора, догляиув я в скалистім провалї гарні анаіаси. Завернув з дороги, щоби їх нарвати. Коли у підніжа стрімкої гори відгниав я гиля, узрів нечаяно поза розлогим кущем чорну заглибину в скелї.

На силу дібрав ся я крізь гущу і, наклонивши ся, вивознув у низький отвір печери. Та хто опише мій острах, коли се лараз у темряві засьвітила переді мною пара зелених огием лискучих очий. Живо подав ся я в зад і доперва на свободї очуиав трохи з першого переполоху. Чи се ягуар*) чи оцельот**), зьвірі так люті і дикі як тигр або левпард? Чудно, вже півпята року живу на острові, а досї ще не подибав ніяких хижаків. Наколи справді тут виводять ся, чи оставили би мене і мої кози в спокою? Треба мати трохи більш розваги і сьміливости і не страхати ся зза чо гонебудь, як дитина.

Скартавши так сам себе, наломав я сухого гиля, викресав огню і увійшов зі сьвітлом в печеру. Та ледви поступив ся кілька кроків в перед, як ось зимий піт укрив мені чоло, а волосе горі дубом стануло. З кутка темряви пронесли ся ніби людські стони, відтак немов-то шепїт чи зойки, страшні, проймаючі.

А таки перемиг я себе; згадавши що Бог усуди і Єго сьвяте Провидїне береже мене на кождім кроці, посунув ся я в третє у нуτρο печери. І ось на сором мені та мара чи потвора, котра стільки страху завдала, було нічо друге як старий козлюк, що прийшов тутки здихати. Намагав ся я поставити єго на ноги і вивести на воздух, але він, либонь зиеможений, валив ся кождий

*) Ягуар (*felis onca*) живе в полудневїй Америці, трохи меньший від тигра, нерівнешає зягостню усі дикі зьвірі нового сьвіта.

**) Оцельот (*felis pardalis*) далеко меньший від ягуара, гарними плямами окритий. Приналежить також до семейства котів.

раз на землю. Тим то і полишив я его смерти, і сам став розширяться по печері. Була она 7 м. широка, 11 м. глибока, а 3 м. заввишки. Не мала ніякого примітного виду, ні то кругла, ні гранчаста, закручувала в право, знижуючи ся поступово. В однім куті побачив я заглибину так низьку, що хіба на руках лиш можна було туди просунути ся. Поки-що порішив я аж завтра усе краще розсмотріти, бо нині на потемки бояв ся дальше запускати.

Другої днини повернув я в печеру зі свічками, які усукан був з лою. Старий козлюк вже не жив; вирізав я з него товщ, а стерво закопав в землю, щоби не занечнищувало воздуха. Отвір в заглибині скелі простягав ся на кілька метрів, а відтак ширшав нараз в прегарну печеру. Безліч лискухнх хрусталів вкривало єї стіни і стелю, а сотні іскорок ломали ся від світла в каміню мов в діамантах.

Не знав я мінералогії, то і годі було мені назвати рід копални, що складали внутр печери. Дно єї, сухе і встелене дрібним кременем, не вказувало ніде ні сліду вохкості, ні їдовитих гадюк — а воздух дишав милою свіжістю, хоч продуву в печері не було.

Вузкий прохід і темрява, що сповивала усе кругом, зменьшали по трохи чарівну красу місця, але для мене саме та обставина була вельми пригожа. Мав я ось прегарний захист, де на случай напасти Караїбів найду безпечне приміщенє. Порішив я отже заховати тутечки усі вартівніші предмети, без котрих дома можу обійти ся.

Безпроволочно зніс я в печеру часть солоного мяса, бо краще давало ся в ній переховати чим в пивниці, відтак увесь припас товщу, більшу часть ячменю і кукурудзи і трохи соли і сира. Накопичив я також сухого хворосту, щоби як випадє довше в темряві проживати не виходити за ним у ліс. І в воду придумав я заосмотрити сей заховок. Від потока, що плив недалеко печери, провів я доволі глибокий ровець аж ген під скелю, вкрив его зверху прутєм, а се приложив ще для непознаки дерниною. По оба бокн провода засадив я рід вербини, що вже цілком закривала ровець своїми вітками.

Тепер був я певний, що хоч дикі і вислідять мій замок і завозьмуть ся мене спіймати, не спроможні вистежити сеї криївки — а як і відкриють, не посміють либонь запусити ся крізь вузкий прохід, де легко прийде ся мені всіх до ноги встріляти.

ГЛАВА XXXI.

**Ненадійна буря. Вистріл з пушки. Корабель. Ніч на вартівні.
Даю про себе звістку. Виправа на судно. Похорон
потоплеників. Пес. Великанські скарби. Да-
раба. Щасливий поворот.**

Не стану торочити в друге про жнива, полон, припаси на зиму, ні про п'яті роковини мого проживання на острові, усе те ішло незмінним ходом, як передше. За два слідуєчі роки нічого примітнішого не скоїло ся в моім житю, а хоч гірко було мені проводити найкращий молодий свій вік у самоті, вже-ж таки мирив ся я з моєю судьбою, а будучність здав на Бога.

За той час лісок довкола печери розріс ся незвичайно гарно, ліяни засіяні вітрами посплітали ся довкола кущів в таку непроходиму гущавину, що крім крутої стежини, про котру я іно знав, не спосіб було без сокири промостити собі крізь них дорогу. Так був я знаменито захищений від нападу диких, не згадуючи вже про хрустальну печеру, де в крайнім случаю міг я також пайти захорону.

Та ось небавом склала ся незвичайно важна подія.

В иочи з дня 30. на 31. липня 1667. р. серед найгарнійшої пори зияла ся нечаяно сердита буря. Лискавки раз по раз розсвічували небо, громи не вгавали. Цілий день і ніч гуділа гроза без уговку. Прийшло мені до голови, що без сумніву слідує по сім трясеє землі і з остраху, щоби не погинути під звалищами печери, переніс ся я у стайню поміж кози, котрі також палякані гориули ся до мене. З півночи дощ надстав, тільки вітер лютив ся дальше зі скаженою сердитостию.

Задля проймаючого реву бурі не годен був я цілу ніч заснути, коли ось нараз почув гук, подабаючий на вистріл з пушки. Як стій схопив ся на рівні ноги: не був се перуи, бо лоскіт прорвав ся митю. Чи то підземний гуркіт, вістуи трясеє землі, чи може, о Господи! вистріл корабельний?

Суперечні чувства прошибли усе мое єство. Мерщій вискочив я зі стайні і, не зважаючи на темряву і вітер, вдер ся з тьокуючим серцем на шпиль моєї вартівні і поглянув на море. Ледви вспів стати на горбку, як ось червоне світло пронизало пітьму і вдруге залунав гук по прибережних скелях.

Ясно бачив я тепер блеск на морі, недалеко того місця, де наш корабель потонув. Не було сумніву: се моряки кликали ратунку.

Корабель! Корабель!

Милнй Боже! по семи літах самоти корабель так близько. Та хоч зворушеннй до глубини душі, не втратив я такн духа і порішнв нещасним морякам якнебудь помочи. До корабля плнсти мені не спосіб, зате можна їм дати вістку про острів, розжегаючи огонь. Вправді вітер дув сказано, а все такн вдало ся мені кінець кінцем розвести полумя. З печери прніс я цілнй оберемок сухого хворосту і кинув на огнище. Либонь помітнли его корабельннкн, бо знову кілька встрілів залунало раз по раз від моря. Цілу ніч провів я на вартівнн, докладаючи дров. Ще два-три встріли і відтак усе замовкло.

Засвітав ранок ясний, погідний, вітер приляг, усе стнхло. А я невпинно поглядав на море, відкіля вночі гремів голос пушок. Далеко на океані сірів якнсь чорний, неозначеннй предмет — чи се корабель, чи іно туловище его? Кілька годин тягом глядів я в ту сторону, але предмет не ворухив ся — мабуть осів на мілннй або на підводних скелях, а може стояв на якорі.

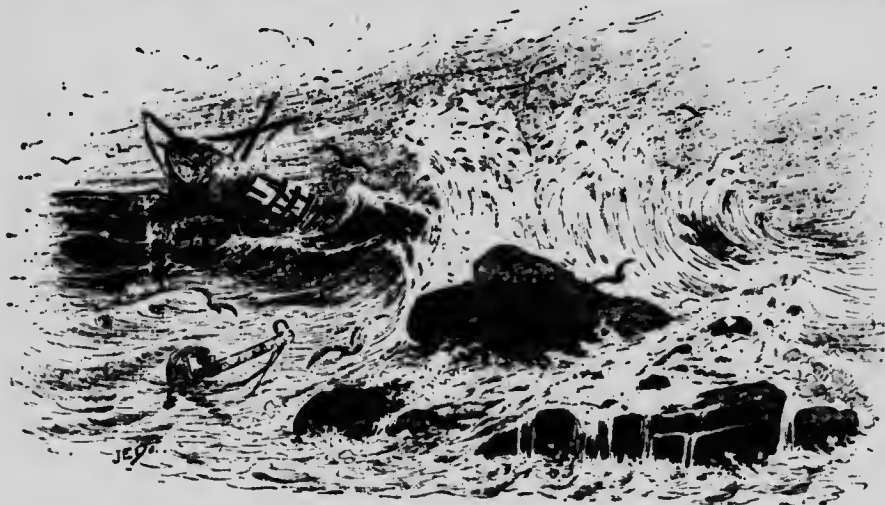
Коли вже зовсім розвидніло, узяв я лук, стріли і спису і помчав ся бігцем до полудневого рога, споза котрого слідне було судно. Станувши на березі, побачив я дійсно туловище розбитого корабля — знать вчерашнй вітер загнав его на скелі майже у тім самім місці, де перед роками опинив ся наш корабель. І сей на тих самих нещасних рафах покінчив.

Судно отсе навело мене на всілякі здогади, бо на помості ні живої душі не було видно. Мабуть, моряки, хоч і бачили мій огонь на шпилью, не спромоглись серед темряви і скель причалити до берега, а натрапивши на сильнйшнй гон води, попали на повне море. В такім случаю погнбель їх була немннуча і безсумнівнво море поглотило їх човна так, як перед семи роками наші. Та може котрнй з моряків вратував ся на острів і блудить і шукає захисту. О! яким радісним серцем поділю я з ним мое добро! Але могло і таке скласти ся, що другнй якнй корабель почув тривожні встріли потапаючих, підплив під судно і забрав їх на свій поміст. Одного був я певний, що на сім кораблі нема вже нікого.

Якнебудь оно скоїло ся з его осадою, бідні ті люди вартали

пожаловав. О як-же вдячим повинен я бути Всемогучому, що він так чудово, мене виратував, коли ось з обох розбитих кораблів її одна людина не остала при життю. Годі і розповісти, які чувства ворушили мною на вид потапаючого судна!

За весь час мого проживання на острові ще ніколи так важко не відчував я туги, як ось в сій хвилі — здавало ся, що довше так жити в самоті не годен, не видержу. Налітають иноді на людину чудні якісь-то мрії — давио позабуті бажання прокидають ся по закутинах душі, найменший, на вид дрібний предмет розпалює думку, і здає ся на той час, що не спосіб жити без того, за чим так горячо рветь ся серце. Чи Бог хоче, щоби я жив тутечки сам

Робінзон побачив туловище розбитого корабля.

одии аж до смерти, тільки сам один! кликав я в одно і ломав руки в розпуці і закусував губи до крови.

Нараз прийшло мені на гадку доплести яким чином до корабля. Так зможу не лишень вратувати кого з осади, як находить ся ще на судії, але і привезти собі з него сила предметів для мене вельми придатних. Немов сам Бог піддав мені сю прегарну думку, і заврлоділа мною така горяча жадова дістати ся на корабель, що порішив вдоволити єї безпроволочию.

Було се саме з полудня — море так далеко відплило від берега, що спорий кусок перейшов я в брід, а коли вже втратив ґрунт під ногами, пустив ся плисти і небавки був під кораблем.

Двічі окружив його довкола, та ніде не подибав нічого такого, за що можна би захопити і на поміст вдрапати ся. Аж ось доглянув я кінець линви, котрої спершу не бачив. Висіла так низько з переду корабля над водою, що легко зачіпнув я за неї руками і поліз гори мов по драбні. Аж скрикнув з радости, коли опинився на кораблі. Було се гарне судно купецьке о двох щоглах, котрі лежали тепер сторожені. Будова вказувала на корабель португальський. Вержений на піскову лаву, перекинув ся так сильно вперед, що штаба*) ледви два метри торчала з води, а руфа**) звиш 4 м. підняла ся в гору.

Серце вдаряло в мейі мов молотом, трохи не цілував я стін корабельних, так дорогими були вони мені через те іно, що з Європи приплили, що Європейці їх складали. Ах! але на жаль тих Європейців на помості не було — либонь поглотило їх море, як колось наших. І ся гадка сіпала мою душу несказаним болем.

Від вчорашнього вечера увесь зайнятий кораблем, і не подумав я про їду, аж тепер став голод доскулювати і я таки місто шукати людній побіг перш всього до складів поживи. Який прегарний вид! Тут бочки сухарів, там солонина, шинки, дальше — кава, какао, цукор, мука, суш, риж, саго, масло, сир повила, горох, усяке коріне — в ньшій переділі: вино, горівка, рум оцет, риби, оселедці, вуджений лосос, — побіч: жито пшениця, ячмінь.

Милій Боже! Чого там не було!

Оголомшений видом усіх тих ласощів, котрих сім літ вже не кушав, присів я на лавці і зразу немов позабув на їду, та по часови став жолудок такн домагати ся свого. Кусок сухара і спорий шмат шиикн враз з чаркою вина пішли в горло, як у пропасть. Покріпивши силн прегариною закускою, з'їв я ще трохи голяндского сира, а відтак справив ся на дальші обзорини.

Перше, що стрінув по дорозі, були два утоплені матроси, котрі знать пняі упали на спід корабля, де вже доволі води набрало ся. Не тяжко було відгадати причину їх смертн, бо лежали передом тіла в воді, тверезі могли вратувати ся.

Заки пічнеш грабежу, сказав я сам до себе, треба вперед сповнити християнську заповідь і поховати отсих нещасних. Сповнив я їх в полотни з вітрил, оперезав ужевкою, прикріпив

---

*) Штаба зове ся перед, руфа — зад корабля.

до ніг кулі арматні і спустив в море. Опісля клякнув на колінах і змовив "Отче наш" за душу бідних потопленників.

Тепер глядім що нам може принадобити ся!

— А чи є в тебе право забирати чуже добро — почув я голос совісти.

Очевидно що є — відказав я сам собі — та-ж море і так розібе при першій грозі судно. Вже краще, що я его заберу, ніж мають ті скарби потонути в морських хвилях.

Так до роботи! не гай даром часу, бо не знаєш, як довго ще сприяти-ме погода, треба нею поки-що покористуватись.

Поперед усього справив ся я до каюти капітана, та ледви торкнув двері, коли се почув відти жалібне скавуліне пса. О! найгарнійша музика не врадувала би мене так, як голос того вірного звіряти. Відчиняю двері і ось великий, чорний псиско прискакує втішно до мене і ласить ся, покручуючи хвостом. Погладив я пса і кинув ему кусок сухара, котрий він став заїдати з великим вкусом.

Даром глядів я за паперами і дневником корабельним — нічого не найшов, либонь ратуючи ся забрали їх зі собою. В каюті капітана висіла прегарна збура: дві стрільби, пара пістолів, ніж, порошниця, торбина з кулями. Сей вид прямо очарував мене, бо від семи літ обходив ся я тільки нужденним луком. Схопив я пістолю, відчинив вікно і вистрілив, щоб нагадати собі гук і примінене оружа.

Го! го! панове Караіби! тепер вже я вас не бою ся, зась від мене, бо жартувати не знаю і при першій нагоді навчу вас розуму.

Відтак побіг я до місця, де корабельний тесля звик ховати свої причандали. О Боже! чого тут нема! сокири, пили молоти, гвізде, долота, кліщі. Які непомірні скарби!

— Але мій любий! — закликав я по часови — зваж іно, як станеш усе обзирати, то і ніч наспіє, налетить буря і ти як скупар зі скарбами підеш рекінам на пожину. Ну-же до праці! живо а розсудливо! Пригожих річий тут безліч але чей під паху їх не заховаєш і не попливеш з таким тягаром. Гадумай, як усе те перевести на остров.

Хтось глядячи на усе з боку, взяв би мене за божевільного, бо тягом балакав я на голос сам зі собою, але радість так пере-

повняла мою душу, що мусів виговорити ся і хоч таким чинном влекшннн серцю.

Ні човна, ні шалюпи нема в мене, яким тут сьвітом дати усему раду ?

Збудуй дарабу, — а обійдеш ся без човна!

Гарна гадка, тільки коби пригожий материял під рукою. — Суть двері, лави столи і безліч других деревляних з'арядів, за чим тут роздумувати!

Митю кинув ся я до роботи, збив дві довгі лавки поперечною латою, відтак доложив ще й реї які найшов на складі і причіпив до сего кілька дощок. Але в борзі пізнав я свій нерозум: дараба стояла готова, та не під силу було мені рушити єї з місця, про спускаєє на море нічого і казати. О ти бараняча голово! даром втратив ціліську годину — розбирай тепер усе, та-ж бачнш, що дарабу треба збнвати на воді.

На щасте море було супокійне. Спустив я наперед дві лавки, звязані поперечними латами, а відтак другі кусні дерева. Опісла зліз сам по драбині шиуровій на той поміст, прибав великими цвяхами жердки, повкладав на них дошки і по двох годинах праці злаштував накоєць доволі кріпку дарабу. Поки-що примотузив єї до куска керми, щоби вода не забрала.

Дараба могла удержати мене і кілька сотнарів тягару, прийшло ся вибирати що найбільш пригожі річи. Передовсім узяв я топір, дві сокири, великий ніж, молот, пилу і скринку з гвіздем і сверлик — відтак дві рушниці з каюти капітана, ловецький ніж дві шаблюки, пістолі, бочівку пороху так на 25 кг., торбину куль, три голяндські сири, мішок сухарів, кусок вуджеини, солонину, трохи рнжу, горох, котел і дві риикн. Більше годі було на оден раз забирати, бо дараба могла затонути. За мною скочив і пес весело побріхуючи.

Візвавши помочи Всевишиього, відчалив я від корабля, а що саме морський приплив гнав філії ід берегови, за короткий часок були ми на суші. До заходу сонця оставало ще кілька годни, та я не зважив ся вже у друге плисти до судна.

ГЛАВА XXXII.

Мій двір. Нова виправа на корабель. Біле. Всілякі знаряди. Шатро. Гроші. Сьвяте письмо. Добра ворожба. Пушка.

Що діяло ся зі мною за поворотом, годї розповісти. З тьохаючим серцем приглядав ся я добутим скарбам, брав кождісеньку річ у руки і не міг нарадувати ся, не міг повірити, що все те мені приналежить.

Ще тої самої дини переніс я усе в печеру та ось иова жура: де то примістити? де заховати? чи не краще зберегти усі річи перед Караїбами в хрустальній печері? Та за чим? чи-ж нема в мене доволі збруї на усіх ворогів!

Вечера після виправи відбула ся вельми торжествеино. Як моиарх, окружений численним двором, засїв я на своїм кріслі. Горохова зупа на вудженині курила ся на столі, воздух заиосив єї милою вонию. На рамени сіла мені папуга і заїдала куски цукру, які я їй подавав, — з одної стороии служив амиго*) (так прозвав я пса), з другої коза смикала мене за рукав, допрошуючись і собі їди.

Тисячі радощів мав я зі своїм двором: пес почав зразу бійку з козою, але згодом порозумів, що краще жити в мирі. Папуга верещала з зависти проймаючими голосами за кожним куском, який подавав я псови. Та вже по тижневи иастав між моєю службою цілковитий супокій, а хто глянув би з боку на мене і мої зьвірята, не в силі був би здержати ся від сьміху.

В приливі радості обіймав і цілував я попеременно то пса то козу. Серце чоловіка потребує доконче до чогось привязати ся і без сего жити не може. Передше мало зважав я на те, але иині під подихом першої потїхи по тільки літах самоти — душа моя в лучах радості топїла і розпливала ся. Слезі засиували очи, і я не міг перемогти себе, щоб не висказати своїх почувань хоч перед иїними сотворінями.

Ще заки уклав ся на супочинок, пав я навколїшки і горячо подякував Богу за все добро, яке так иенадійно спало иині на мене.

*) amigo — по іспаньски: друг.

Ніч провів я вельми неспокійно, прокидував ся раз по раз і не міг діджати ся ранка. Наконєць зійшло величаве сонце, погода заповідала ся прегарною, можна було безпечно пускати ся знов на корабель.

На морскім березі застав я дарабу, увязану до дерева. Корн-студчись відпливом моря, прибув я щасливо на судно. Сим разом узяв зі скрині пачку гвіздя і гаків, десятку сокир, дві кельї, великий сверлик, три топорн, кілька гіблів і великий камінь до острея желіза. Відтак перешукав я склад оружа і добув відтн десять рушниць, кілька шаблюк і спис, дві бочівки куль і бочівку пороху і кілька метрів льонту, себ-то мотузя, вивареного в розчині салітрн, котрого вживають до запалюваня пушок. Меїї міг віи прнадобити ся місто губки кресати огонь. По сім справив ся я до каюти капітана. Там в скринях і куфрах найшов річ несказаної для мене вартостн, іменно біле.

Як-стїй роздягнув ся я зі своєї чудацкої одежі, скочив в море викупавсь, а відтак прнбрал в чисте шмате. Хто, як я, не носив єго сім літ, той зможе іно зрозуміти радість, якої я тепер зазнавав. Опісля вишукав я ще в скринях кілька десятк сорочок, про стррала, гамак*), подушку, сїнник, ковдру — зробив з усього клубок і спустив на дарабу. Кілька клубків мотузя і сотнар мнла до повинли набору, з яким дібрав ся я щасливо на беріг.

Щоби ще ь друге могли нинї на қорабель повернути не зносив я річий до дому, а полншив їх на березі, де розіпняв шатро з найбільшого вітрла. На обід зїв кусок сухара і вуденини і, не спочнваючи — поплив знову ід кораблеви. Час був мені дуже вартівний ,бо, коли-б зняв ся вітер, могло судно потонути.

З полудня станув я на помості. Тепер забрав усякого рода одіж і, не перебираючи єї, скидав що найшло ся під рукою, на дарабу. В корабельнім магазині подибав я великий кружок воску і бочівку олію.

Ось маю вже сьвітло на довгі зимові вечери! — заклинав я втішно.

Взяв також кілька порожних пак і бочок, бо могли мені заступити кошелї, яких уживав я доси до перехоуваня поживи та других річий.

---

*) гамак — висяче ліжко з мотузя або полотна.

Причаливши до берега, порішнв я такої під шатром прове-
сти ніч, щоби рано не тратити дорогу з печери до моря.

Ніч була прегарна — зорі сняли ярко, а я під шатром простя-
гав ся розкішно на матрацах. Вкритий ковдрою, з головою на
подушці, раював мов який східний монарх.

Прокинув ся, скоро сьвіт. Нині порішнв я вплав дібратн ся
до корабля, щоби зладити нову дарабу і тим чинном придбати
собі більше дерева. При першій набрав доволі вправи, а море зо-
всім спокійне ніраз не спиняло в роботі.

В тій ціли викинув я на воду дві великі бочки очевидно при-
мотузені, щоби їх фнлі не забралн. Між них накидав лат і дощок
і небавки дараба була готова. Сейчас передяг ся я в європейсь-
ку одержу, бо в давній за горячо було працювати. Коли пригля-
нув ся собі в зеркалі, чудного зазнав чувства. Вправді не раз вже
вндів я себе в потоці, та все радше случайно, чим нарочком. О!
як змінили мене тих сім літ в самоті проведеннх! Давнійша крас-
ка лица, ніжна і молодеча, погрубіла, осмалена на сонци скіра по-
давала на індійську, борода і вуси заросли усе обличчя, а довгий,
нестрижений волос спадав кругом на плечі!

О мій Робінзоне! як-же ти, сарако, постарів ся! родичі і не
впізнали би тебе нині. З молодого хлопця став ти зрілим мужчи-
ною, а турботи, грижа і тверді житеві обставини чимало склали
ся на се.

Пожаливши ся так сам перед собою, повернув я до праці;
вже надходив час приливу і треба було ним мерщій покористу-
ватись. Навантажена дараба поглибляла ся доволі сильно, бо
кілька кружків олова, які забрав я ураз з машинкою до вилива-
ня куль, прибільшили єї вагу.

Сьмішно стало самому, коли глянув я на величезні припаси
оружа і амуніції, що їх віз на дарабі. Немов-то задумав вести
війну з цілим караїбским племенем! Такого боя мав я все ще пе-
ред дикунами.

В полудне справив ся я у друге. В наслідок бурі корабель
сильно знать був ушкоджений, бо много товарів лежало вже по-
псованих. В складі було кілька великих бочок вина, але так тяж-
ких, що і з місця годі їх ворохнути. Впрочім не дуже я і дбав за
трунки, взяв іно малу бочівочку вина, щоби мав чим пошту-
вати ся на случай хвороби.

Між другими річами подибав я лопатку від вугля, щипці,

кілька залізних штаб і кільканайцять окованих лопат, котрі могли ся мені принадобити до управн рілі.

Вложив також на дарабу великнй мідяний котел, машинку до чоколяди і новесеїькі жорна, наконець залізни кратн і спорий припас всіякого рода вудок. Вже ладив ся я відпливати, коли се почув під помостом жалісний мявкіт. Збігаю долі і нахожду два зголодиїли, маріі коти. Книув я їм кусок солонинн, котру жадібно стали заїдати. Хоч звїрята ті не булн мені ні нащо придатні, забрав я і їх з милосердня, та відтак пожалував сего, бо розплодивши ся, робилн мені опісля такі шкодн, що прийшло ся їх опісля вистріляти.

Ніч провів я знов під шатром, уоруженнй рушницею і пістолями. Пес лежав при моїх ногах, то й не було страху, щоби во рог нечаяно мене заскочив. Слїдуючого ранка дібрав ся я вплав до корабля і збудував нову дарабу. Крім других пригожнх річій перевіз сим разом кілька слоїв смажених овочів, кільканайцять хустин до носа і на шию і великнй корабельний годииннк. Пересмотрюючи усе як найточійше, подибав я під ліжком капітана тайний заховок, а в иїм чималу квоту грошнй.

Навіщо оно мені! — закликав я байдужио — вже сім літ є в мене пригорща золота, а доси не мав з него ніякого хісна. — І вже хотїв я полишнти гроші на кораблі, як ось прийшла гадка, що може найде ся згодом їх властитель — і я узяв і скриику з грішми. Почнслив: було 1934 почвірних золотнх португалів*), 730 гвіней і 4.360 срібннх іспаїьских пястрів**) — загалом ціла сума стояла півшеста тисяча фунтів штерлінгів, а важила звиш сотнара. На силу вивїдував я скриику зпід ліжка, але гроші мусів розпаювати, бо бояв ся відраз усї спустнтн на дарабу.

Одної річі мені лиш не ставало, іменою: обуви. Ледви з великою бідою зібрав я кілька пар черевиків матросів і то вже подертнх. Паичіх за те найшов чималий припас, а крім того три добрі люнети.

В шафці капітана подибав я знов кільканайцять складок паперу, пера і чорило. Не чуючи ся з радощів, хопнв сейчас за перо стрїбувати, чи не позабув письма, але слезн так обильно

*) португал, золотий гріш з XVI. і XVII. столітя, вартости 10 дукатів.

***) пястр — давннй срібннй іспаїьский гріш; тепер зовесь рево і має вартість — 1 доляра.

капалн на папір, що залили вже перші стрічки. І знов пав я навколїшкн і подякував Богу за ту нову ласку.

Пересмотрюю дальше і бачу кілька кннг в пергаміновім переплетї. Одна з книг товста звернула мою увагу — розкриваю і очам своїм не йму вірн. Милий Боже! се-ж біблія, сьвяте письмо, за котрим стїльки часу вже тужу, жерело потїхи і відради для самїтного, нещасного заточннка. Розкриваю в друге, а перші стрічки на котрі паде мій зір, звучать:

І виведе тебе Господь твій з неволї твоеї і покаже свою ласку над тобою....

Слезн не дали менї дальше читати, розридав ся як дїтнна. Довгу хвилию не міг втихомрїти ся: сей перший стнх сьвятої кннгн припадав як раз до мого положеня і вістнв менї несказану радість.

Поборовши зворушеня, забрав я біблію немов то найдорожшнй скарб і примїстив єї посеред дараби, щоби — не дай Боже пригодн! — сьвята книга в глнбннх морскнх не потонула. Те саме вчиннв я з папером і чорнилком.

Крім того найшов я ще три ножикн, сверлнк до корків, великий ніж іспаньскнй, званнй *machete*, котрнй може принадобити ся і на ловах і до промощуваня дороги серед непроходимих лісовнх гуц. Забрав я і двї ручні городовї пилки, закнрвлений ніж до витннаня вовків*), ножиці до зриваня овочів на деревах, млинок до кавн, велнку желїзну ложку до вливаня куль, снта, ковало, кілька молотів, щипці, мїх і ковальскї пильники. Вирвав я вїть дверцята з кухнї і познимав бляхи, бо задумував виставити собі печ.

Наконець заосмотрнв ся я ще в припас ножів, вилок і мисок. Мав, що правда, і свої, але складннй вирїб європейскнй таки наднв мене бїльше, чим власнї глинянї злїпнща. В куфрї капїтана подибав я кілька фунтів шроту і порошннцю з прегарним порохом, з чого міг заключати, що мусїв він бути не аби якнм стрільцем.

В слїдуючих днях забрав я ще і перевїз: двї скрїнї цукру, кілька мїшків кави, два пуделка розинків, бочку гарної муки, другу рижу, наконець усї сухарї і вуденину — вітрила мотузе і ливви

*) Вовками зовуть ся неурожайнї вітки, що виростають на деревї. Огорівають їх, щоби не спиняли росту деревини.

невеличкий якор від шалюпи, щітки, штаби желіза, весь папір і моздр. Повиймав я навіть вікна з каюти, взяв ланц, малий компас, зеркальце, ножички і голки, і все полотно, яке де іно міг роздобути. Витягнув зі стін корабельних усе гвізде і гаки, забрав весь порох і олово — наконець перевіз і кількасот порожних флящин, хоч сам не знав ще, навіщо-б они стали мені пригожі.

Вже усе вартівійше мав я на дарабі, коли ось глипнув на корабельну пушку, і враз прийшло на гадку перевезти одну домів. Придасть ся давати сигнали, наколи-б який корабель вказав ся на мори. Сила труду стояло мене спустити пушку на дарабу, яку нарочію повязав на сю ціль з грубих колод — на щасте прегаріо послужила мені в сім вінда до втягаія товарів. Много легше пішло з трема фальконетами*). Забрав я також лявети**) від усіх чотирьох штук, а крім сего кількадесять куль шестифуитових і кількасот фалькоиетових кульок.

ГЛАВА XXXIII.

Збереженє добичі. Частокіл. Кухня і кузня. Домашне торжество. Будую човен і полишаю остров. Морсна струя. Небезпека. Людский голос наводить на мене острах.

Причаливши щасливо до берега, порішив я не вертати вже на корабель, а перенести вперед усе в безпечне місце, бо прийшло мені на думку, що наколи дикі з сусідної землі заходять иио на остров, то тепер, приманені видом корабля, готові справити ся в ту сторону і заграбити мої скарби на березі. Впрочім на судні не було вже нічого вартнійшого, а ту може кождої хвилі зняти ся буря і знівечити мою працю, замочити порох, цукор, муку і сухарі.

Ся гадка дрожем переняла мене цілого, мерщій став я переносити ріни до печери, але деякі були не під силу мені, бо на дарабу спускав я їх при помочи вінди. От і задумав я зладити візок, що пішло справді скоро. Ужив я до того лявет від фальконетів і за вісім днів поперегягав усе під окопи мого замку. Щоби не-

*) Фальконет — рід малої пушки, якої давнійше вживано.

**) лявета — підстава, на котрій спочиває і перевозить ся пушка.

чайно не заскочила мене буря, розіпняв я на березі шатро з великого корабельного вітрила. Обережність ся не була пустою, бо справді девятої ночі зняла ся хуртовина з дощем і перунами.

Не дрожав я за предмети, бо вже всі приміщені були в печері, але коли перун сторощив недалеко дерево, огорнула мене страшна тривога; згадав я, що ось під боком в мене закопаних безмалъ 400 фунтів пороху — не дай Боже, ударить грим, то я з цілою оселею вилечу у воздуху. Навколішках на молитві провів я останки ночі, трепетав за кожною лискавкою і взивав ласки Всемогучого. Аж над раном буря утихла, заясніла чудова погода, а я все таки довго ще не міг очуняти з тривоги.

По сніданю взяв ся я переносити порох до хрустальної печери. Щоби не промок, насипав я его в порожні фляшки, а відтак в коши носив до мого скалистого складу. Собі полнивши іно десять фунтів і сі закопав у фляшках в землю.

До печери заніс я також чимало других припасів і знарядів, щоби на случай нападу Караїбів і їх побіди, як прийде ся мені тікати, не втратити усіх скарбів.

Велику пушку вивіндував я при помочі линв і колісцят від фальконетів на вартівню, там її примістив на стовпах, а все накрив кришею з дощок. Пушку завернув пащекою до моря, щоби при встрілі відгомон ішов в ту сторону.

Позаяк мав я тепер спорий припас амуніції і оружа, задумав я ще обвести свій замок палісадою*). Забрав сокиру і пилу і справив ся у ліс настигати дерева. На сю ціль вибрав я пні 30 см. в промірі, надтинав їх з боку, а дальше різав пилкою, відтак по оба кінці застругував топором. Пальки ті 6 м. завдовжки клав я опісля по кілька на візок і перевозив домів. Та хоч працював невсипущо цілми днями крім свят, доперва по шести тижнях приладив я двіста штук і міг починати палісадоване.

Викопавши рів 4 м. від муру, ставив я палі оден попри другий, обкидав каменем і присипав землею. Тим чином впріс густий частокіл 3 і пів м. заввишки. В відступах метрових поробив я в ній діри на рушниці, фальконети знову примістив на трох углах, бо цілий округ мав вид пятикутника, котрого підставу творила печера.

*) Палісадою або частоколом зовуть ся густо рядами вбивані палі, для здержання ворогів в приступі під кріпость.

Так ось був я вже прегарно захищений від ворога, хочобсеї навіть в переважаючій числі підступив під мій замок.

Позаяк небавки мала настати пора дощів, а я, зайнятий досвожонем річий з корабля і палісадою не мав як думати про справлене рілі і засїв, порішив я тепер при вільнім часі виставити собі кухню і кузю.

На цеглу треба було глини; легко прийшло ся єї тепер копати при помочи лопати — а на форми вживав я скриниочок, які чимало забрав з корабля. Випаливши глину як слід, взяв ся я за роботу. В кілька день станула кухня в тім місци, де давійше була комиа до вудження мяса. Заосмотрив я єї дверцятами і бляхома а побіч вимурував огнище на кузню і приправив міх з боку. Кухня і кузю стояли під кришею з дощок.

Вартало видіти пана Робінзона, як, приперезаний фартухом з вітрил варив обід. На кухні стояв горнець, а в ній росіл з кози ни з галушками, замішеними на папужих яйцях з білої як снігу муки; побіч в риці пишав ся пудінг з рижу з розинками, завзаний в серветі; на пательни смажила ся молода папуга, а на блансі пік ся зайчик у солоній.

Може хто рад знати, де навчив ся я кухарити. Ось як: замелоду був я вельми цікавий до всього і залюбки пересиджував цілими годинами иноді в пекарни. Тим то і затамив я з тогочасу богато дечого з куховарства, а потреба і досвід привчили решти.

Та ось розповім ще, за чого в мене нині такий пишній обід, щоб не думали, що дірвав ся європейских ласощів і беикетун позабувши на завтра.

Є се день 16. вересия, роковини іменини дорогої мами. Там як торжественно сьвяткували ми їх усе дома за щасливих днів моєї молодости. Всі три: я і братя, прибрані в найгарнійшу оді з китицями осіиних квіток в руках, спішили ми раисеенько вітцем до матусі зложити їй наші желаня. Відтак ішли до церкви і там молили ся щиро за єї здоровле і щасливе проживаня. По прегарнім обіді, наколи погода сприяла, вибирали ся всі до машині на прогульку за місто. О які щасливі були се часи! а нині

Згадавши минуле, порішив я і тепер на самоті цілий той пишний день відсьвяткувати. Рано побіг я до моєї сьвятині, прикрасив хрест цвїтами і молив ся довго зі слезами за матір, хоч не знав, чи жиє ще, чи може вже і вмерла. А тепер ось варив ро

кішній обід і співав найліпше вно за її здоров'я. Цілий мій двір, запрошений до пиру, споживав ураз зі мною усі скусні страви.

Позаяк давнійша бамбусова огорожа не захищала мене добре від осінніх злив, зладив я трівку стінку з дощок, в котру вставив два віконця, виняті з комнат корабельних, і двері з замком з каюти капітана. Тепер міг я заперти ся на ніч без остраху перед нечайним нападом диких.

Сама печера була прегарно заосмотрена: на ковбеньках лежали дошки, на них ліжко з постелню, побіч стіл сьвіжо зроблений з тертниць, на нім воскова сьвічка, коло стола крісла, над ліжком занавіси з вітрільного полотна. А коли у печи спалахнув огонь, а на двері і вікна запустив я опони, можна було раювати в сім затишку і кпнти з бурі, що лютувала на дворі.

Коритарик відгородив я також стінкою, щоби не заходила задуха з кухні. Другий знову прохід укріпив так добре, що не спосіб було дібрати ся туди до печери.

Ніколи лишень трівожила мене думка про трясене землі, але коли згадав я на Провидіне, поклав ся з усім на него, а з довірем і супокій повертав у душу.

Злинові дни проводив я в праці і сьвята і довгі вечери на читаню біблії. Ах! та неоцінена книга стала моїм найліпшим товаришем і другом у самоті; з неї плив чистий здрій потіхи і відради для нещасного заточника.

З першими весняними лучами взяв ся я до справлення рілі. Сим разом злаштував собі шіби плуг з рала, яке найшов на кораблі, а котре служило либонь до об'орюваня сахарної трости. Прикріпивши в него ярма, позапрягав я кози. Спершу не хотіли тягнути, але згодом привчили ся і орали, мов справді ніколи нічого другого не робили. При помочи такої робучої сили справив я за тиждень так великий шмат поля, що лопатою і за два місяці не втяв би сеї штуки. Відтак поділив я землю на загони, засіяв пшеницею, горохом, житом, ячменем і вівсом; сей послідний був призначений для кіз. Засїв заволік я бороною, що зладив її сам з великих гаків, вбиваних в деревляну крату. Наконєць засадив і кілька пригорщ розинків, трібуючи, чи не вдасть ся виплекати на острові винограду.

По скінченю сих робіт оставало мені ще
ного часу. І як думаєте, за що взяв ся я тепер

почав будувати судно. Чи так гірко тобі, небоже, на острові? закликає може хто з читачів. Та-ж маєш тепер усього подостатком: прегарне житло, повні комори, оружа і амуніції, гейби в якій кріпости. Скільки вже разів зазнав ти непостійности моря, чи знову в друге хочеш як оноді в Бразилії шукати сам своєї погибели? Не краще то подождати, аж Провидіне зішле тобі корабель на ратунок?

Оно і правда, але мені таки представляла ся річ инакше. На мою думку, судьба саме тому заосмотрила мене так нечаяно у всілякі знаряди будовельні, щоби дати мені спроможність ратувати ся з сего острова. І я порішив здійснити свій намір.

Робінзон вигляджує середину човна сокирою.

Вибравши пригоже дерево, що росло недалеко над потоком стяв я його сокирою, обробив зо внї топором і взяв ся випалювати з середини розжареним вуглем. Коли заглибина доволі вже була велика, вирівнав і вигладив я єї боки долотом і сокирою, а відтак почав копати рів 1.20 м. завглибшки а звиш 2 м. в ширину.

Та ось заскочили мене жнива. Полон в сім році випав гарний, зібрав я кільканайцять кіп ріжного збіжа. Місто ножика ужив

сим разом кривої шаблукі з корабля, котру виострив на камені і прикріпив до дручка. Много легше і скорше приходило ся нею стинати стебла. Збіже звів я на ляветах від фальконету, а поклавши два великі стіжки, уквив їх зверхи кришею.

Цілу зиму забрало мені зладжене керми, весла та других знарядів необхідних при човні. Читанем біблії розважав я себе в ту сумну пору, а все з'умів винайти уступи, що як раз підходили під моє положене і мої постанови.

З початком весни покінчив я копати канал і спустив човен на воду. Не розказати радости якої зазнав, коли судно заколибало ся легенько на водах. Загадав я плисти до недалекої суші, де невідмінно надіяв ся стрінуги європейські кораблі, а коли-б се не повело ся, стрібую бодай окружити острів довкола.

Посеред човна примістив я невеличку щоглу і завісив на ній споре вітрило. Набрал поживи, вина, сосуди з водою, чотири рушниці і оден фальконет, щоби на случай стрічі з дикими було чим боронити ся. Часть лоди над припасами захистив я від дощів широко розіпненим полотном. Наконєць дня 14 сїчня 1664 р. виплив я сильно зворушений на море.

Перед відїздом помолвив ся ще горячо перед хрестом, бо міг і не вернути тут більше. На ту гадку слези закрутили ся мені в очех, і знов пав я навколїшки і дякував Всевишньому за всі ті безконечні ласки, які з Єго батьківської руки раз по раз відбирав я на сїм острєві.

Вітер филиючи легко полотном, посував судно. Побереже, від котрого я відчалив, засїяне було множеством підводних скель; прийшло ся отже гребсти дуже обережно, щоби зараз у починах не розбити човна — а й не трохи дороги мусїв я наложити, оминаючи рафи.

Поза ланцом скель видно було на мори сильну струю*), се мене ні раз не владувало, бо, пїрванїї таким виром, міг я відбити ся з первістного напрямуги і попасти на широке море, де дожидала мене неминуча погибель в малесенькім, нужденно заосмотренім човні.

Поблизше суші находила ся величезна лава піску — от і порішив я плисти туга широким каналом, що відрізував єї від о-

*) В многих місцях на мори находять ся гейби ріки пливучі в певнім напрямі серед окружающих їх спокійних вод. З'являє те зовуть морською струєю.

строва. Море крім полоси струї було тихе, тільки бентежив мене вітрець, що дув як раз у ту сторону.

Але проте все розпустив я такої вітрила і, візвавши Бога на поміч, пустив ся сьміло на море. Та ледви судно торкнуло східного кінця лави, коли се струя пірвала его з такою силою, що на перекір усім моїм змаганням міг я тільки спинити скорість гоюу, пливучи краєм струї. Даром закидав я якор, не доходив дна, — даром силкував ся кермувати судном, сила струї перемогла силу вітру, гребсти веслом було прямо немислимим. Хочби море й не затопило човна, так поживи не статчить на довго, а Бог вість, докіля ще прийде ся мені скитати по водних просторах.

В безмежній тревозі і жалю полинув я зором на мій дорогий острів.

О ти, сердечна пустиня! — закликав я в розпуці, невже-ж не побачити мені тебе більше! О коби вдало ся мені лишеиь дістати знов на твоє любе побереже, ніколи вже ні за що его не покину.

З усіх сил греб я веслами в напямі лави, але був звиш 5 миль морских від суші, і острів щезав чим раз скорійше з очий. Наколи-б так нечаяно небозвід затягнув ся хмарами, пропав я нехибно! Та погода на моє щасте була гарна, лиш узгіря острова ніби чорні облаки слабко вже маячили в далині на обрїю неба.

Аж ось спостеріг я згодом, що струя ані так сильна, ні мутна, починає міліти і слабше плисти, а натрапивши на громаду скель на півночи ломає ся на них, одна часть гнала дальше в тім самім напрямі, друга завертала на полудіє як-раз до острова.

Се мене вратувало. Користуючись вільнійшим гоюом води і сприяючим вітром, встиг я якось дібрати ся в рамена струї. Веслував тепер вельми обережно і вільнійше чим передше і коло пятої години з полудня причалив щасливо на берег.

Коли почув я землю під ногами, аж задрожав увесь з радости і покляв ся торжественно не пускатись на будучиість так легкoduшию на море.

Вітер загнав мене на північну зовсім мені чужу часть острова, прийшло ся тут і нічліжити. Другої дини сїв я в човно і попри береги простував ід заходови. Зробивши три - чотири милі морські, заплив я у залив, що врїзував ся глибоко в сушу. Залив сей творила ріка, вливаюча ся в сїм місци в море. Годі було най-

ти догіднійшу пристань для човна. Заховав я его в прибережній гущавині, а сам з оружем іно і парасолам у руках справив ся пішки домів.

Тут застав я усе по прежньому. Перескочивши огорожу, киув ся я мерщій на постіль і заснув мертвецким сном. Та хто опише мою тривогу, коли нараз почув я голос: Робінзоне! бідний Робінзоне! нещасний Робінзоне!

Протираю очи з просоня, сїдаю на постіль і роззираю ся кругом, хто мене кличе. Зразу думав, чи не привид се сонний, та ось клич залунав у друге.

Повертаю трівожно голову і бачу на огорожі папугу, котра верещить з усіх сил і повтаряє в одио ті самі слова. Бувало в зневірі жалував ся я так сам перед собою на голос, а поиятливий птах переймив мої жалоби і ось тепер нагнав мені такого боя.

ГЛАВА XXXIV.

Прохід по острові. Страшний вид. Жадоба пімсти. Чати. Даремні вижиданя. Зміна постанов. Віщій сон.

Пережита тривога і гроза відобрали мені на якийсь час охоту до плавби. Одио лиш мулило мою душу, а іменно: що човен з усіма припасами остав на другим кінци острова і иїяк було його відти спровадити. На саму гадку про се дроз морозила ціле тіло, бо щоби перетягнути човен під замок, треба коиче перебрати ся через течію, котра оноді так далеко занесла мене на море. На неминучу погибель не хотів я пускати ся — і так судно, що стояло мене 14 місяців праці, було тепер зовсім не пригоже.

Роздумавши усе те гаразд, залишив я гадку покидати остров. По невдачій плавбі і остраху, якого я зазнав, тим вартійшим і дорожшим став ся він мені теперечки. Правда, скучило ся самому без людей і товаришів, та коли розважив я, кільки болю і журби приходить ся іноді зазнати від людей, і туга за ними розвіяла ся згодом. На моім острові був я самостійним, независимим паном — мав усе доволі, Бог наділив мене здоров'єм, можна було жити щасливо і безжурно.

В місяць якийсь по виправі на море закинув я рушницю на плече та вийшов з полудня, щоби побачити, що діє ся з моїм човном — але, місто іти по східній стороні, взяв ся я сим разом на захід, бо сего кінця острова не оглянув ще як слід.

Та ледви захопив я шпиль горбка, що знимав ся над рікою коли се побачив далеко на мори якусь чорну точку. Годі було голим оком розізнати, чи оіо лодка, чи велика риба, — ще й як на те не мав я при собі далековиду. Предмет щез мені незабаром з очий і я пустив ся безжурний в дальшу путь. Але хто опише мій острах — як ось в місци, в котрім перед роками узрів я слід людскої стопи — иайшов я тепер множество порозкиданих кісток, кілька людских голов і недоїджені руки з закервленими пальцями. Все те лежало в великій, круглій заглибині, де слідие ще було сьвіже, невиворіле огнище.

Негодаване, тривога, обмерзїє, гїїв так і прикували мене до місця; мертвий як камінь, не в силі був я і ворохиути ся, кров ледом станула в жилах на вид отсеї пекольної жорстокости дикуїв. Наконець перемиг я себе і почав тікати чим борше домів, а лють ще сильнїйше чим острах ворухила усім моїм еством.

Дома став я розважати цілу подїю. Так отже мерзкі Караїби не припливали на острів запасти ся єго плодами, а на те, щоби тут свої страшиї пири відправити. По девяти літах самітного проживаия перша моя стріча з людьми замість потїхи і радощів принесла мені іно отсе гидке видовище. О який Бог милосерний, що встеріг мене від них — як-би вийшов я був кілька годии раннїйше з хати, понав би нехибно в їх руки, а тоді вбили-б мене без пощади і виправили собі з мого тіла беикет.

Ся пригода збентежила мене иаиово. Немов який злодюга викрадав ся я тепер иишком з оселі, а про човен і закинув думати, зі страху — щоби не стрїтити ся часом з дикими. Усі роботи на поли і в городі поладжував я потайки і завсїгди уоружений від стїп до голови. З рушницею не посьмів ходити на лови, бо дикі, пачувши вистрїл, можуть піти слїдом голосу, доглянути мене і вбити.

Небавки наспїла зима. Під ту пору був я безпечий від дикунів, бо розбурхає море не давало їх слабиим човнам перебраться через пролив, що розмежував обі суші. Проте все таки держав я під рукою кілька готових рушниць, а оба фальконети на-

ряджені дрібним кульками дожидали ворога, щоб понести між него смерть і погибель.

Вид останків кровавого пиру повернув мої гадки у другий бік. Через цілу зиму не думав я про ніщо друге, як тільки, щоби пімстити ся над людодідами. Перебирав сотню способів покарання мерзких кровопийців — хотів заскочити їх у час страшного бенкету, строго заплатити пролиту ним кров і таким чином раз на завсїгди відогнати їх від мого острова.

Тільки як до сего забрати ся? Сам один не справлю ся з двадцяткою Караїбів, уоруженнх в списи і стріли рівно влучні і небезпечні, як куля або шабля.

А коли-б так підмінувати місце, на котрім кладуть огонь і пекуть людські тіла, а як жар дійде аж до пороху висадити у воздух усіх тих кровопийців? Та і ся гадка не була добра: по перше годі передвидіти, де саме займе ся порох — а й то наколи-б ранійше або запізно загорів, так тільки змарную даром кількадесять кільограмів сего цінного матернялу.

Відтак приходило знов на думку засїсти в яким безпечнім а не надто остроннім місци з кількома добре нарядженими рушницями, випалити з усіх нараз, а коли між дикунами счиннть ся суетня, впасти на осталих і порубати шаблею. Через довший час розважав я сей плян так, що бувало аж снить ся по ночах, немовто я з людодідами зводжу кроваві борби. Ум, занятий тягом яркими картинами різні, тільки й бачив повсюди трупи повбиваних ворогів.

Коли весна настала вийшов я виглядіти пригоже місце на засїдку. Внедовзі і подибав як раз добре: був се провал, що вів від вартівні на побереже, де днки заходили ся коло своїх жертв. Густі хащі вкривали прегарно вхід до провалу. З вартівні міг я стежити лоди Караїбів і мав ще доволі часу заховати ся в криївці, заки днкунь причалять до острова. Сидячи в великім порохнавім дереві, де мене не спосіб доглянути, зможу легко повбивати і кільканайцять з них, заки прочі очуияють з остраху.

Приймав я чотири рушниці, примістив їх в середині дупла, а сам що рана з двома пістолями і шаблюкою виходив на побереже на обзорини. Та ось вже кілька тижнів проминуло, а дикі не показували ся зовсім. Се трохи охолодило мою завзятість, а згодом взяли мої думки иньший напрям.

Хочеш карати людоїдів — говорив я сам зі собою — а чи є в тебе на се право? Чи оии в сїм виноваті, що непросьвічені сьвітлом Христової віри роблять те, що й їх батьки робили, і що їм може иавіть иаказує їх релігія. А твої брати, Европейці — просьвічені, християни, як поводять ся? Кілько то иеповинної крови пролили в зовсїм злишиих і неслушиих війиах! Кілько міст понищили задля дрібної суперечки, які пустарі поробили з найпліднійших земель! Згадай, з яким обмерзїнем вимавляє кождий чесний чоловік імена Кортеза*) Пізарра**) та других іспанських завойовників, котрі тисячами мордували Індиян і поводили ся з ними гірше чим з худобиною! Скажи-ж тепер, небоже, хто дав тобі дозвіл судити і карати Караїбів, котрі може й несьвідомі сего, що зле роблять. Обміркуй, що хочеш чинити, бо може твое діло так само стане мерзке Богу, як тобі мерзка жарстокість дикунів.

Такі думки сильно на мене подїлали. Згодом залишив я иа-мір воювати з Караїбами, бо признав, що се не по правді карати людей, котрі мені самому ніякого лиха не заподїяли. Буду іно боронити ся на случай напасти, або коли прийде ся ратувати жите другій людині, засудженій на смерть. За таким рішенем промавляло ще й те, що в борбі міг я легко програти, — коли-б оден тільки Караїб утік, то приведе зі собою тисячі других товаришів, а тоді й рушницї нінащо мені не здадуть ся.

Покинувши думку зачіпати Караїбів, вибрав ся я на иову прогулку, щоби перевезти човен з далекого заливу, де оставав безмалъ три місяці. Сим разом обминув я небезпечну течію, обїхавши північно - західну часть острова, і вплинув у лісний ріг, що лежав кїльometr від замку по східній стороні і був цілковито захований в прибережній гущавині.

Тепер був я вже зовсїм безжурний, бо пересьвідчив ся, що дикі виходять на острів тільки для пожираня людских тіл — а не запускають ся дальше від берегів — тим то і міг я безпечно проживати в своїм замку і по давному полагаджувати усї роботи.

Одна лиш недогода прикро доскулювала: з остраху, щоби Караїби не доміркували ся мого пробуваня на острові, мусїв я закинути рушницю а повериути до лука і стріл. І огню не зважив

*) Фердинанд Кортез, Іспанець, відкрив і завойовав Мехіко в р. 1519.

**) Франц Пізарро, Іспанець, завойовав Перу в полудневій Америці 1530. р.

ся класти поза оселею. Кіз не потребував стріляти бо моя черідка числила вже сорок штук і річно мож було сьміло десять з них собі присьвятити. Та й ще мій Аміго так вправив ся в ловах на заяці, що бувало приносить мені живі звїрята з ліса.

Десяті роковини мого загощеня на остров проминули як передищі в молитві і пості. Коли глянув я позад себе на той шмат часу, коли згадав, що мені вже 33 літ віку, важко якось стало на серци.

Милий Боже! закликав я — от так найкращі молоді літа зійшли мені на самоті! Мої товариші в родиннім кружку серед діточок проводять безжурне жите в дорогім, ріднім краю, коли я ось нещасний живу тутки одинокий і може вже й ніколи не побачу рідної землі. Та не нарікаю — да будет воля Твоя, Господи! хочби прийшло ся тут і віку доживати, з підданем прийму Твій засуд і по всяк час хвалити-му імя Твое сьвяте.

Дошчиста пора проминула як звичайно. Не стаю розповідати у сотий раз про сійбу і жнива — скажу ино, що збіжа і других припасів було в мене подостатком, і ні на чім мені не збувало.

Одної ночі, а було се саме 24. марта 1666. р. не міг я заснути. Всілякі гадки шибали по голові, між иньшими і про дикунів — накоець, знеможений безсоиностю, попав я над раиком в глубокий сон. І ось снить ся мені, ніби то я вийшов на прогулку в ту сторону, де дикі звичайно причалювали. Два човна приплили до берега, а з них висіло кільканайцять Караїбів і привели зі собою кількох полонеників імовірно на заїджене. Та ось оден з сих нещасних вирвав ся з громади і став тікати в хаші, за котри ми я заховав ся. Вибігаю проти него і веду сараку до своєї отелі. Тут припав він до моїх ніг і молив ратуику. Таким чином придбав я собі товариша і задумав знов при его помочи пустити ся на своїм слабкім човні шукати землі і людей.

В сїм саме місци я прокинув ся — гляджу кругом себе: сон оио, чи ява? На жаль! се сонні тільки привиди. Але оии насунули мені нові думки. А коли-б справді так і стало ся? Чи не можна би часом визволити якого полоненика Караїбів, засудженого на смерть? Стрібуймо! треба лиш пильно слідити, коли дикі загосять на остров, і приладити оруже, а проче здати на Провидіне. З тої пори вибігав я щоденно на вартівію і стежив за лодями на мори. Мої передищі постаюви скріпили ся ино через те,

бо мав я вже тепер слушну причину до борби з дикунами. Не страхав ся їх і в більшім числі, потішаючись надією, що перемога таки буде за мною.

ГЛАВА XXXV.

Караїби на березі. Кровавий бенкет. Сьмілий полоненик. Борба з дикими. Новий товариш. Єго сьвітгляд. Грішні думки.

З тої пори минуло зо два місяці, коли се 15. мая раннім ранком доглянув я на мори з вартівії пять лодий, наповнених дикими, котрі причалили в звичайнім своїм місци до берега. Велике число ворогів збентежило мене чимало; знав я добре, що на однім човні буває шість до вісім люда — божевільством було би отже кидати ся мені одному на таку громаду. Тим то місто сам зачіпати, заховав ся я в замку, нарядив рушниці, підсипав фальконети сьвіжим порохом і так дожидав ворога.

Та вже година проминула, а иїякий шорох не заходив від берега. Се мені навкучило, — докоиче мушу розвідати, що діе ся в моїй державі. Закинув я рушницю на плечі і обережно посунув ся на горбок що лежав по коінець ліса, на побережу — де причалили дикі.

Там захований поміж деревами став я приглядати ся Караїбам крізь далековид. Було їх зо 30. Побравши ся за руки, тацювали довкола огнища серед дивовижних рухів і сьпівів. Кількох иньших підійшло у той час до човна і вивело відти двох полонеників, імовірно, щоби їх убити. Але коли один з них повалив ся під ударом каміниого топорища, другий в ту мить розірвав свої пута і прожогом метиув ся як раз у той бік, де я стояв. На сей вид я весь похолов — ціла громада дикунів могла пустити ся за отсим збігцем і натрапити на мене. На щасте тільки трех се вчинило, а він за той час перегнав уже чималий кусок дороги.

Межи горбком, на котрім я стаиув, а дикими находив ся пролив морський зо 20 метрів завширшки. Полоненик мусів єго доконче переплисти, інакше не втече. І так стало ся: прибігши над беріг, скочив він у воду, по часинці був вже на другім боці і почав окружати узгірє. З єго трех ворогів оден роздумав ся і завер-

Робінзон захований поміж деревами став приглядати ся Караїбам крізь далювид

нув — либонь не вмів плавати — два другі кинули ся й собі в залив.

Мій сон здійснив ся. Провидіє давало мені наглядно нагоду ратувати нещасного. Не надумуючи ся, збіг я з горбка, а стаювши між збігцем а его гоителами, завізвав першого щоби здержав ся. Та сей налякав ся мене не менше, як і своїх ворогів. Даю ему знак, щоби був супокійний, а сам завертаю проти тамтих двох і в сю мить сторошую одному з них голову кольбою рушниці. Стріляти бояв ся, щоби гуком не приидити цілої громади. Товариш убитого станув спершу на вид трупа мов вкопаний, але коли узрів мене за деревом, прицілив ся з луку. Нїм одначе встиг пустити стрілу, випалив я до него з рушниці і поклав на місци трупом.

Вистріл, огонь і дим несказаним острахом проияли втікаючого, — знать було, що й від мене рад би утечи. Призвав я его знов до себе — поступив ся вперед і станув, а дрожав як лист — бояв ся певно, що і я спутаю его, убу і з'їм. Тоді зірвав я зелєну вітку і став привітливо до него махати. Се его підбадьорило, наближав ся спроволя, припадаючи що кілька кроків навколїшки, а коли вже підійшов зовсім близько, схопив мою ногу і поставив собі єї на голові, бурмотячи непонятні для мене слова. Я підняв его з землі і старав ся хлопця осьмілити.

Та ось Караїб, приголомшений ино ударом рушниці, став підводити ся і жменями трави запихати свої закервавлені раи. На сей вид жадоба пімсти зажеврїла в очех визволеного. Складаючи руки, вказав на припиєну при моїм боці шаблюку. Дїставши єї, митю поскочив до ворога і одним махом зняв ему гслову з плеча так вправию, немов-то найліпший європейский кат. Відтак повернув до мене і зложив голову вбитого у моїх стїп.

Не міг тільки вийти з дива, як се я з такої далечі вбив другого Караїба. Знаками просив мене о дозвіл оглянути трупа. Коли наближав ся до мерця, став перевертати его на всі боки. Відтак осмотрів рану в груди, з котрої не много крови сплило, бо уся зляла ся внутр серця. Наконєць забрав лук і стріли Караїба і повернув до мене. Я приказав ему іти за собою, але сей син природи був більше обережний чим я — радив вперед погребсти трупів, бо прочі дикі, натрапивши на тіла товаришів, можуть за

нами гоити. По сім причіпив він поясом від сагайдаку каміне до ніг мерцям і вкинув обох у залив.

Не роздумав я ще гаразд, куди свого гостя завести. Як ма-ла ся річ у віщій сні, належало дати ему захист у замку — та ізза обережности порішив я примістити его поки-що в хрустальній печері. Були там правда, цінніші припаси і амуїція, але все те находило ся в другій часті поза довгим коридором, заставленим каменюками, і дикий не годен був їх найти у темрявах.

Завів я отже свого нового товариша до печери, дав ему кусок ячмінного коржа, полишив постіль і ковдру, а сам — зворушений подією — метнув ся бігцем на вартівню, побачити, що роблять дикі.

Одні кічили ще при огнищі мерзкий свій пир, а другі ходили журливо понад берег, либоиь шукаючи товаришів — коли одначе настав відплив моря, всіли на човна і відїхали.

Спокійнійший уже вертав я тепер поглянути, що діє мій гість. Сидів на траві перед печерою, а коли мене узрів, пав знов долїлиць і, повзаючи по землі, наближав ся, переиятий дрожкою тривоги. Я, що стільки часу тужив за людским обличем, за щирим товаришем, мав велику охоту пригорити его до груди і засипати поцілуями і пестощами. Але розум наказував обережність з людиною, котрої я ще не пізнав добре. Тим то і приймив я его почитаая як річ звичайну, а щоби удержати хлопця в розумію моєї висшости, вимовив я слово: “кацик”, вказуючи при тім на себе. Кациками зовуть американські Індияни своїх начальників, проте й порозумів мене мій гість, бо, хопивши мою спису, приложив вістре до своїх грудий на знак, що тілом і житем мені приналежить.

Став я ему тепер ліпше придивляти ся. Був се гарний стрункий хлопець, літ до 20. Обличе его мідяної краски вкрашав доволі великий, орлиний ніс. Милі черти лица не мали в собі ні крихти жорстокости, довгий, чорний волос филиував свобідно по плечех, темне око жевріло добротою, а два рядки зубів блистїли як слонова кість, коли всміхаючи ся отвирав чудово ви-кроені губи.

Спершу порозумівали ми ся зі собою іно знаками, инколи вимавляв він якісь слова, а звуки людскої бесїди, котрої я звиш десять літ не чув, проймали мене несказаною радостію. Порішив

я вчити хлопця по англійски. Поперед усього вивчив его вигорювати мое імя, що і вдало ся ему несогірше. Відтак знов вказав на него і вимовив слово "Пятниця", бо так прозвав я нового товариша на спомин нинішньої пятниці, котра стільки перемін принесла мені ненадійно. Опісла вивчив ще Пятниця слова: "так" і "ні" і на сїм покінчили ми першу лекцію.

Тепер запросив я свого гостя до вечері. Складала ся она з печених бататів і сьвіжого молока. Я сам, пан острова, володїтель над одною людною, взяв ся в присутности Пятниці доїти

Робінзон доїть кози в присутности Пятниці.

кози. Сей спершу з зачудованем глядїв на те, до чого я беру ся, бо его земляки не знали, що молоко зьвірят здоровий і поживний корм. Ніколи ще не кушав Пятниця сего напитку, але як подав я ему чарку, пив залюбки і не міг натїшити ся милим вкусом.

Через ніч полишив я нового товариша в печері, а скоро сьвіт взяв его зі собою до замку, щоби одягнув ся, бо ходив зовсїм нагий. Колн переходили ми попрн місце, відкуда видніла площа вчешашнього бенкету диких, показував Пятниця велику охоту оглянути останки пиру, на котрі либонь був вельми ласий. Та я на се строгни поглядом дав ему до порозумїня, що се мер-

зка річ їсти люднй. Відтак, побачивши, що днкї щезли безслідно, завернув і я в ту сторону, де бенкетували. Одначе побоював ся я все їх засідки, тїмто уоружив Пятницю в лук і сокиру, а сам узяв шаблю, пістолї і рушницю і пустив ся передом.

Незабавом станули ми у мети. Який страшнй вид розкрив ся перед нами! Довкола безліч останків людских тїл: пять рук, три черепи голов і кілька костомах — кроваві пальці і на-пів пооб'їдані кусії присмалекого мяса. Менї аж млїсно стало, коли на все те глянув, мій товарнш навпаки любував ся сим видом і, коли-б не мій строгий вид, без сумнїву гриз би залюбки костомаху котрого з товарншів.

Тепер почав менї знаками розповідати, що він з трома товарншами дістав ся по бїйці на їх острові в полон, а се ось саме головн его товаришів, котрнх ворог поз'їдав.

Відтак викопали ми яму і погребли тїнні останки нещасних жертв — а по сїм справили ся домів. Тут виияв я сейчас зі скринї сорочку, штани, кабат і шапку і прибрав у все те Пятницю, Індиянни радїв новим одягом, як дитина: бігав і плескав з радости у долої, та по часовн почув ся в нїм нїяково, бо з роду звик був наго ходити. Хотїв скинути одержу,, та я на се не дозволив. Згодом сам признав єї придатність, позаяк хорошила его від москитів та других докучливих насікомців. Тільки обуви такої не міг знести, тим то і вволив я его просьбу і дозволив ходити босо.

Тепер взяв ся я думати, де приміщу свого гостя. Разом мешкати з ним не хотїв, бо не зовсїм ще довірював ему, проте побудував я Пятницю окрему хатку з дощок тут-же при моїй. Товариш був вельми вдочолоднй в житла, страхав ся зразу ино Аміга, але, пізнавшн лагідність звіряти, полюбив его сердечно.

Мої побоюваня і недовірчивість показали ся небавом зовсїм безосновними. В темнїм тїлі Пятницї мешкала прегарна душа, нїколи найменьше невдоволене нї упір і не промайнули по его обличу. Привязав ся до мене як до батька і усїма силами рад був віддячити ся менї за вратоване жите. Веселий, говіркий, роботящий, розважав, як умів, мою самоту і тугу. Одно лиш було прикрим, що не міг я з ним бесїдувати — тим то взяв ся учити его по англїйски.

При науці вживав я методи, яку примінюють учителї чужих язнків. Брав якунебудь річ до руки показував єї Пятницї і ви-

мавляв голосно а виразно єї назву. Коли говорив знов про таке, чого нїяк було показати, то старав ся рухами і виглядом лица річ як найкраще пояснити. І справді мої з'усилля мали успіх: за короткий час міг Пятиниця зі мною балакати про найзвичайнїші річи, по році щебетав зовсім добре по англійски. Яка се була радість для мене, злишио й казати! і не рівня тїй, якої зазнав я оиодї, почувши людські слова з уст папуги. Се не бездушний птах, се жива розумна людина ділила тепер зі мною свої гадки і почування.

Щоби змерзтити Пятиници людске мясо, дав я єму стрїбувати козячого. При тїй нагодї хотїв також показати хлопцеві, як полює ся, і пішов з ним на лови. Небавки побачили ми на шпилю скелї козея. Даю знак Пятиници, щоби був тихо, а сам складаю ся з рушиницею до звїряти. Влучений козлюк скотив ся на землю, але і мій товариш лежав також долїлиць і дзвоинив зі страху зубами. По часови підвів ся обережно, оглянув своє тїло, а не найшовши раии, приповз до мої нїг, шепотючи щось зі слезами. Звичаєм диких взяв мене за божество, котре володіє громами і перунами.

Підніс я хлопця, всміхиував ся до него ласкаво і показав рукою, щоби приїс вбите козея.

Вчинив се, але здалеки і з острахом глядїв на рушиницю. Нарядив я єї вдруге, щоби сараку осьмілити і з оружем познакомити. Ідемо дальше, аж ось на дереві зверещала папуга. Показую єї Пятиници, а відтак прицілюю ся до птаха. Залунав стрїл, папуга злетїла, але й сим разом повалив ся Пятиниця зі страху на землю.

Коли очуив, казав я єму приєсти птаха, і так з подвійною добичею вертали ми тепер домів. Тут обтягнув я козея, а мясо покраяв на кусії. Один насадив на рожен і казав Пятиници обертати над огнем, а другий вкинув в горієць з водою, задумуючи уварити з него росолу. Я сам пішов за чимсь до печери, полишивши Пятиницю при кухни. Саме тоді почала вода в горшкуну кипїти. Пятиниця дивив ся і не вмїв собі витолкувати, що се так воду в гору піднимає — про кипяток не мав знать поиятя. Коли згодом стала вода берегами переливати ся, попав на чудацкуну думку, що се безперечіо якесь сотворіє порушає так воду — встромив отже живо руку в горієць, щоби єго схопити, заки у-

Робінзон застав Пятницю як вимахуючи рукою, підскакував на всі боки.

сю воду вихлюпає. Та саме в сій хвили зверещав проймаючими голосами. Я, почувши їх у печері, так і похолов весь зі страху. Думав: нічо другого, тільки Караіби напали нечаяно на замок і мордують Пятницю. Як стій метнув ся я до хати з сокирою в руках,, порішивши боронити товариша від иелюдів. Але на превелике диво застав его, як вимахуючи рукою, підскакував на всі боки. Спершу не розумів я, що з ним стало ся, згодом аж усе вияснило ся.

Не легка була справа витолкувати Пятиници значіне і прикмети окропу. Як всі дикі так і він усе, чого собі не міг пояснити, приписував невидимим духам, котрі служать деяким людям і повинують ся їх приказам. І тепер думав він, що в воді сидить дух, котрого я, великий чародійник, там заляв. З тривогою глядів все ще на гориець, а з пошаюю на мене. Не зважив ся їсти розсолу, котрий я налив ему у мисчину, бо вважав сю страву також за якийсь чародійний напиток. За те кукурудзяна лемішка і печенія з козлюка смакувала ему вельми, дивував ся лиш, чого я солю мясо, і не хотів вложити в губи посоленого куска. Тоді взяв я несолене мясо і зробив те саме, що він, спльовуючи з обмерзінем — та се ніраз не доказало ему, що сіль смаchia приправа, і ніколи не зважив ся її ужити.

Непознакомлений з європейским способом життя, не знав також спершу як і брати ся до вилок і ложки. Коли я ему се показав, поїс вилки до губи, але звернув мясо до уха, а колодку вилок з рукою як звичайно до уст. Виин такой не хотів пити, бо его до води лиш звикле піднебіне не зносило ніякого пекучого напитку.

Одної днини з полудия присів я з Пятиницею в тіин дерев перед замком і став роздумувати над подією, що склала ся послідними часами в моім житю. Нараз прошибла мене ось яка гадка: Маєш тепер всего доволі, Робінзоне, чи не час спочати тобі по літах тяжких невдогод і мозолів? Є ось у тебе отсей молодий, сильний товариш, він иай трудить ся за вас обох, а ти вживай лиш готове! — Та зараз таки стидно стало самому за такі грішии думки. Як се! — закликав я — хочеш товариша, котрого Бог зіслав тобі у самоту, переіинити в свого раба - невольника? Що дає тобі на се право? Хочеш знов почиати колишне ледаче жите? Згадай іно, чи не праця тільки й уміреність зробила з те-

бе чесного чоловіка — чи не знаєш з власного досьвіду, що в добрі найскорше забуває чоловік на Бога і его ласки?

І каючи ся за грішні думки, пав я навколїшки і порішив і на будуче не покидати праці і жити ся як найпростїйшими стравами. Крім того задумав я оден день в тижни проводити як і передше на самоті осторонь від Пятниці в молитві і постї. По сїм рішеню лекше стало на душі, теплїйше на серци. Але я знав, що людські постанови не бувають трївки, тим то й задумав я скріпити їх в умі ще й яким наглядним зверхним знаком. Хопив як стій за ніж і вирїзав в скелї у вхду до замку отсі слова: “Праця і уміреність!”

ГЛАВА XXXVI.

Моє пожитє з Пятницею. Розмови з ним. Бенамуні. Обманьства Караїбских духовників. Звістна про Европейцїв.

Привязанє Індиянина. Будуємо великий човен, щоби перебрати ся до его землі.

З тої пори почала ся нова доба в моїм житю. Бог вислухав наконєць моїх горячих молитов і зіслав мені по довгих літах самоти товариша. З вдячності всемилосерному Творцеві за те добро порішив я вивчити Пятницю правд віри Христової, виобразувати его по змозї словом — зробити з него чесного, розумного чоловіка. Вивчив я его годувати кози, справляти рілю, косити і жати, крім того ще й гончарства, пекарства, кравецтва, столярства і всього, що сам іно умів. Згодом звик він і до рушницї, коли пізнав єї устрій, а навіть вистріл з пушки не робив на нїм як передше такого пригнобляючого вражїя — видїв в тїм всїм лиш духову висшїсть просьвічених Европейцїв.

Небавки міг мене в роботах заступити, але все трудили ся ми сполом, і нї словечком не дав я ему тепер почути, що вважаю его низшим від себе, бо й на ділі був він моїм найлїпшим другом.

Наспіла звичайна дощиста пора. Як-жеж инакше минала тепер она мені! Передше ті довгі, безпросьвітні ночі з хлюпанєм дощу на дворі якусь тугу і розпуку навівали на душу. Нині сходили они незамітно на любих розговорах з товаришем і на спіль-

них роботах. Взаїмно учили ся ми оден від одного багато річей. Пятниця вмів прегарию плести мати з волокон дерева так густі і міжні, що й на одержу могли бути пригожі, тим більше, що ізза легкости не пекли, як сукоині або дреліхові. З волокон кокосового оріха скручував сильне мотузе, а з пряжі деяких ростин умів вязати мистецкі сіти на рибу. Був також майстром в виробі прегарних річий з камя, мушлі і костий. Від него переймив я дещо й зі штуки кухарскої. Так приміром вивчив він мене печи ціле молоде козеня скорше і смачійше, чим на ріжні. Робив се так: Викопавши доволі глибоку ямку, виложив її верствами сухого дерева і плоских каменів. Те дерево запалював. Відтак подержав хвилину козеня над огнем, щоби шерсть обсмалити, а опісля зішкробав її острою мушлею так чисто, іначе кипятком попарив. По сім розрізав звіря в попереk і викидав тельбухи. За той час дерево в ямі спалило ся на уголь, а плити розпекли до жару. Митю викинув їх Пятниця з ями, виложив дно розпеченим камінем, вкрив листями кокосу, положив на них справлене звіря, а накинувши зверху знову листя, засипав усе рештою розпеченого камя і землею. По часови було козя готове, а печення з него вкусійша і мякша, чим печена на ріжні.

Від Пятниці навчив ся я також з упечених зерен какао*) котре тут росло, приладжувати дуже здорову й поживну страву. А що я радо робив усе нові досліди, так утовк я раз припалені зерна між двома камями, всипав навгад мілкий порошок в молоко і поставив усе те на оgoнь. По часови покушав я зварену страву і пізнав з радісним зачудованем, що се нічо друге, тільки прегарна шоколяда.

Тепер, коли було нас двох, усяка робота ішла скорше і жвавійше. Могли ми проте подумати не тільки про заспокоєне найперших потреб житєвих, а і про прикрасу того житя. Зараз з весною заяв ся я розширенем мого городця. Поділив его на правильні загоини, поперегнївав рівними доріжками, засадив довкола живий пліт з опуций, поробив тїнисті бесідки і шпалери. Одну часть города призначив на варива, другу на дерева овочеві, імено: цитрини, кокоси, і какао — третю наконєць засадив кукуру-

---

*) Богатий какаовець (Theobroma Cacao), деревце посвячене слизам і липам. Росте в полудн. Америці. Доходить до 12 м. висоти. Овоч его огірковатий, містить в м'ясці до 40 великих насіннь, богатих в товщ і муку.

дзою і бататами. Земля, добре справлена, видала прегарні плоди.

Так проминув нам рік хутко і весело. Пятниця вмів уже відповідати на питання, так став я з ним заходити в цікаві а поучаючі розговори. Одної днини звів я бесіду на его родинний край.

То там далеко острів Пятниці — вказав він на полудне — а тамки другий, де живуть его вороги.

— Чи племя, до котрого ти приналежиш, побідило коли?

— О так, ми побиваємо сила ворогів, а він утікає.

Та чому-ж, коли так сміло борете ся, зловили тебе?

Пятниця і другнх трох були далеко. Велика громада ворогів окружила нас, так много годі повбивати, і вже всі лежать у човнах спутані.

— А чому ваші борці не поспіли вам з підмогою?

— Бо нас сейчас вкинули в човна, а тамтнх повбивали — а Пятниця втік.

— Чи ви також убиваєте і з'їдаєте полонеників?

— Так, брати Пятниці їдять, всіх їдять — але тут на сім острові, бо дома не вільно.

— А був ти коли тутки з ними?

— Пятниця був тамки далеко — показав на захід.

— Чи ваші човна потапають коли?

— Ні, — але треба плисти обережно, бо як морска ріка захопить, то човен вже доміз не поверне.

Либонь знали й они про сю небезпечну течію, котра трохн не загнала мене на широкий океан. Пятниця говорив все про себе в третій особі, як се роблять діти. Нарід свій звав "Караіб" як і жителів другнх островів з тою ріжницею, що про своїх казав "сильний Караіб".

Розказав мені також, що на полудни в великім краю вимордували білі люди цілі племена Індіян. Се либонь відносило ся до Іспанців, котрнх жорстокість і зиущання над тубнльцями стали так розголосні, що вістка про ннх дійшла аж до Караїбів.

Раз якось завів я Пятницю до мого човна, а вказуючи на него, поспитав:

Чи можна на такій лоди дібратн ся до землі, де живуть білі люди?

Робінзон варить молоко, підчас коли Пятниця приносить дерево.

О ні, ні! треба два човна такі, як Робінзона, бо оден човен море переверне.

Спершу не міг я второпати, чому оден може вода затопити, а двох ні — та згодом доміркував ся, що Індіанин, не вмючи повісти: два рази більший човен — казав: два човна.

В півтора року по своїм загощеню на остров вивчив ся Пятниця так вже по англійськи, що можна було починати з ним науку релігії. — Як всі его земляки, не вмів і Пятниця відріжнити сотворіня від Сотворителя. Сонце, місяць, звізди малн они не за творн руки Всевишнього а такн за самі божества. З'явища природи як: громи, лискавки, трясеня землі се прояви гніву лютих богів. Деякі люди: духовники і чародії стояли — по їх думці — у зносинах з божеством і вивідували ся про їх волю. Погнбші герої — вірили — стають по смертн зорями на небі і відтн глядять в низ на землю. Споміж смертельних той був в инх найбильшої слави достоєи, котрий за житя убив і поїв найбільше ворогів.

Такі поганські віруваня старав ся я заступити Пятницю чистими правдами про одиого Бога християнського, про вічне життя, про любов усіх людей: другів і ворогів.

Одної неділі присіли ми під деревом, а я став Пятницю питати:

— Чи знаєш, хто сотворив все те, що бачиш довкола?

— Знаю. — Все те зробив старий-престарий Бенамукі. Сидять він на дуже високих горах, а старший від землі і моря.

— Чи вмієш молити ся до него?

— Ні, — ані Пятниця, ані жадному з Караїбів сего не вільно, тільки старі Увукакіс ходять до него на гору й передають ему прошеия людей. Коли-б хто другий пішов, то Бенамукі уба его і з'їсть, бо лютнй, дуже лютнй. Треба ему давати багато риб і бататів, щоби перунами не повбивав Караїбів і не попалив їх осель.

— А як котрий з вас умре, то що тоді з ним діє ся?

— Іде до Бенамукі, але ино жите, бо тіло палять або з'їдають.

З того розговору зміркував я, що духовники Караїбів, так звані Увукакіс, самі оголосили ся посерединками між людьми а божком Бенамукі, щоби удержати иарід в пересудах і темноті, а тим чниом тягнути з него для себе як найбільше жертв.

Став я се пояснювати Пятниці; счудований слухав мене з негодованим. Відтак розповів я йому про християнського Бога, Бога любови й доброти, Сотворителя і Батька наймилостивішого. Довго говорив я про небо і вічне жите, про нагороду для добрих а кару для злих, про любов ближнього і любов Бога і честь яка Єму належить ся.

Індіянин слухав мене уважно, лиш вряди-годи хитав головою або підводив в небо свої гарні очи. Найбільше вподобав собі жите нашого Спасителя і молитви, прямо до него засилає, неменьше одушевляв его опис премудрости і всемогучости Господньої.

Твій Бог, Робінзон — закликав — мусить бути много дужчий, бо є всюди і все чує і бачить і може, а наш старий Бенамуки сидить на горі, замість володіти понад сонцем і зорями, і нічого не знає хіба те, що ему Увукакіс передадуть.

Правда, Пятнице — відрік я. — сильніший він над усі сотворіння, бо сам їх сотворив.

Так провадив я науку релігії. Иколи знов ходили ми разом до моєї сьвятині і молили ся там над морем. Згодом став Пятниця вірцевим християнином. Кождої днини дякував я Богу, що зіслав мені такого товариша, а туга за Европою зовсім майже мене покинула. За три роки нашого спільного жита не було між нами найменьшої сварки. В сьвята читав я Пятниці сьвяте писмо і пояснював по змозі сил. Часто знов ставляв він мені питає, над котрими я сам мусів призадумати ся і таким чином зглублював я чим раз краще Божі слова, а деякі уступи вивчив таки на память.

Крім того розповів я Пятниці своє ціле жите, не промовчючи і блудів, котрі зводили на мене усі нещастя. Говорив я ему про держави європейські, про великі міста і торговлю в них, про нашу сильну англійську флоту, а всего того слухав хлопець цікаво і чудував ся мудрости Європейців.

В пів року по нашім знакомстві дарував я Пятниці складаний ніж, сокиру і пістолю. Зрадів чимало і так обережно з ними поводив ся, що по році і сліди не було, що їх вживає.

Одної днини вирисовав я на папери пером шалюпу, а вказуючи єї Пятниці, спспитав, чи не потрапив би такої зі мною зроби.

— Ах, так — закликав — бачив я вже таку самісеньку.
Де? — питаю з зачудованем.

— Дома на нашім острові. Одного разу два дні лютувала страшна буря з громами і лискавками. Третього дня раіо викинуло море на берег великий човен з білнми людьми. Мали бороди й вуса і трохи оружа та не з перунами, а самі шаблюки.

— Скільки їх находило ся на човні? — поспитав я.

Пятинця думав довго, неначе собі пригадував — відтак закликав:

— Сімнайцять! так сімнайцять бородатих білих людей.

— Що-ж стало ся з ними?

— Живуть там, де дім Пятниці — на полудни.

— Чи давио?

— З того часу пять разів уже були великі дощі.

Саме тепер миало пять літ, як морська буря розбила корабель на моім побережю. Либонь его осада вратувала ся на човнах, а втративши серед ночі дорогу, причалила на остров Пятниці.

— Де се? — закликав я счудований — а твої земляки не з'їли білнх?

Ні, они їдять іно ворогів, наколи заберуть їх у полои, а білі пособляють їм в борбі з инми.

Сей розказ збентежив мене сильно, і я забажав дібратн ся на остров і побачити нещасних Европейців.

— Чи не зятянив ти хоч одного слова з їх бесїдн?

— О так, вимавають часто слово Dios!

— Так се Іспанці, сказав я, на жаль! не Англичани.

Незабаром якось по сім розговорі зайшли ми на полудневу сторону острова, а станувши на високій горі, побачили в далині на морн сушу.

— Диви ся, Робінзоне! — там моя земля! там моя хата! закликав Пятниця і став плакати.

Зворушене Пятниці подїлало й на мене та зовсім инакше — тривога огорнула мою душу на думку, що ось згадка про вітчину розбудить в товаришу охоту до утечі, тому й порішив я его розпитати:

— Не правда, що бувбись вельми щасливий, наколи-б позволив я тобі вернутн домів?

— О так, Робінзоне, з цілої душі бажаю увидіти батька.

— Так вертай до него і будеш знову воювати і з'їдати своїх ворогів.

— О ні! Пятниця вже не буде їсти людей, він хоче ще раз побачити свого тата, а відтак знов поверне до тебе, бо він любить Робінзона.

— А чи не можемо стрібувати поплисти разом?

— О, добре! — та по часови посоловів і каже: Не можна, човен Робінзона за малий, море его переверне.

— Ідь сам, бо твої земляки убють мене і з'їдять.

— Ні оии Робінзона стаиуть любити, бо він вратував Пятницю, але сам Пятниця не попливе.

— За чого не хочеш сам плисти?

— Робінзон чомусь то сердитий на Пятницю, коли его від себе гоинть.

О иї, мій друже, але хочу тобі справити втіху. А що-ж зробив би ти, повернувши домів?

— Скажу їм, що Бенамукі дуже слабий бог, а Увукакіс обманьщики.

— За те готові тебе вбити.

Пятниця подумав хвилину, а відтак рік: Навчу їх про правдивого Бога християнського, про небо і Спасителя, то може і закинуть старого божка.

Ідь, їдь, дорогий брате! закликав я — лиши ся між своїми, а я тут коротати-му самітне жите.

По сих словах побіг Індиянин до місця, де лежали річи, приїс сокиру і навколїшках подав менї.

— Що се значить? — питаю.

— Най Робінзон убе Пятницю, а не говорить більше таких річий.

Зворушений отсим доказом привязаня, пригориув я сердечного хлопця до груди і порішив плисти разом з ним до его ридии.

Як стій взяли ся ми до будови човна. Пятниця вибрав кріпке дерево, спустив его зі мною на воду і з незвичайною вправою виробив за два місяці при моїй помочи величезне судно, що могло і вісім люда помістити.

При роботі вживали ми на переміну сокири і огня, а у всім Пятниця показав ся справнійшим від мене.

Спустити човен на море, стояло нас чотирнайцять днів праці. Відтак доробив я до него щоглу, в'трила і керму, а Індіянини не міг вийти з дива, коли побачив, як б'рзо пливе судно при помочи отсих причандалів. Караіби вживе ли тоді іно весла.

З тої днини випливали ми що неділі на море, бо вперед хотів я заправити Пятницю до європейської плавби. І наука не зіста-

Робінзон випливав що неділі на море з Пятницею.

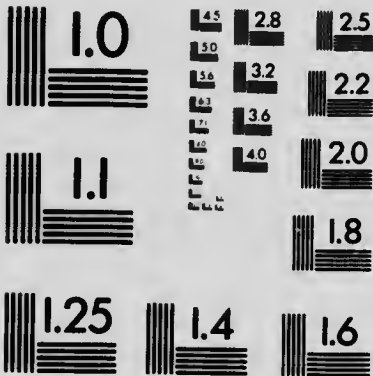
ла без успіху: по кільканайцяти пробах вийшов з него знаменитий моряк. Порішили ми сейчас по жнивах пустити ся в дорогу і побути між земляками Пятниці. Хлопець радів несказано, і усе вже було готове до подорожи, коли ось склала ся подія, що приневолила нас відложити наші постанови.

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

APPLIED IMAGE Inc

1653 East Main Street
Rochester, New York 14609 USA
(716) 482 - 0300 - Phone
(716) 288 - 5989 - Fax

ГЛАВА XXXVII.

Дикі знов причалюють до острова. Білий полоненин. Бійка. Аміго стає в ній героєм. Кого найшов Пятниця в човні. Нові гості. Різні народи й віроісповіданя в моїй державі.

В гарний, весняний день, придбавши усього в подорож, мали ми вже відпливати, коли се прийшло мені на думку вислати Пятницю за черепашиними яйцями. Принадоблять ся нам в дорозі! Хлопець взяв пса і побіг мерщій в ліс, поза котрим було місце, де найбільше виводили ся черепахи. Нараз почув я проймаюче скавуліне Аміга, — гляджу в ту сторону, відки голос несе ся, і бачу Пятницю, котрий вертає стрівожений і блідий. Припавши без духа до мене, закликав: Ах! Робінзоніе... горе нам!

— Пробі! що стало ся? кажи скорше!

— Там, там в низу — говорив дрозачи на цілім тілі — одеи, два, три човна — самі вороги Пятниці — приплили зловити его і зїсти.

Почав я его розважати, як умів, а коли отямив ся з першого остраху, кажу:

— Пятнице, мусямо з ними бити ся, чи стане тобі на се сил і відваги?

О так! хочу бити ся, але їх много, дуже много. Дуриця! вмієш вже прецінь стріляти — наші кулі повбивають одних, а другі — налякані смертю товаришів і гуком рушниць — підуть в розтіч; тоді вже легко побідимо осталих. Памятай, що я тобі жите вратував, проте держи ся хоробро й роби усе по мому приказу.

Пятниця умре за тебе, Робінзоніе.

Відтак пішли ми до печери. Тут нарядив я чотири пістолі і шість рушниць кулями, а опісля побіг на вартівію поглянути, що діє ся на побережу.

Через далековид міг я почислити диких. Було їх 21. Сим разом причалили на східно - полудиевій стороні саме там, де ловив я звичайно черепахи. Збентежило мене се трохи, бо в сім місци ще не гостили. Була то густо заросла площа, вісімдесять кроків від берегів віддалена. Здавало ся мені, що мають зі собою трох полонеників і задля них либоиь лиш висіли, щоб тут свій мерз-

кий беикет відправити. Мерщій збіг я з вартівні, а узявши бохонець хліба і фляшку вина від потреби, дав знак моїй дружині готувити ся у похід. Праворуч ішов Пятниця, по лівій бік Аміго, а в середині я сам. Усі мовчали — навіть пес вивчений і не заскомлів, тільки его насторошена шерсть і попущений хвіст вказували що й він ворожо настроєний.

Через дорогу знов давна думка стала вертіти мені мозок: чи є в мене право нападати диких, котрі мені ніякого лиха не заподіяли? Не зі страху я се розважав — було в мене прецінь огнисте оружие проти ворога, — але мучили душу сумніви, чи вільно ось так ізза нічого людську кров проливати. Пятниця не думав так благо, палкий огонь жеврів в его очех, а грудь розпирала жадоба пімсти на ворогах свого племені. Накоонець рішив ся я поки-що приглядати іно кровавому беикетови, а проче полишити судьбі. Наколи не буде потреби чіпати Караїбів, оставлю їх в супокою — в противнім случаю стану до борби.

З найбільшою обережністю дібрали ся ми нишком по конець гушавини, що відмежувала нас від диких. Звідси могли ми добре бачити цілу громаду. Кільканайцять з них прикучило довкола великого огнища і заїдали мясо одного з нещасних полонеників. Другий зі спутаними руками й ногами лежав побіч і дожидав своєї черги. Аж ось Пятниця, що вдер ся був на шпиль дерева, щоби краще розглянути положенє, зсунув ся тепер в низ і прошепотів до мене:

Робізоніе! там лежить чоловік з білим обличем і довгою бородою, се оди з тих, котрі поселили ся на нашім острові.

Митю виліз і я собі на дерево. На жаль! Пятниця говорив правду: спутаний полоненик був Европейцем. На сей вид нестрима лють закипіла в мені, даю знак товаришеви і з рушиицями посуваємо ся на горбок, що безмаль шістдесят кроків віддалений був від Караїбів.

Нараз двох диких починає розпутувати нещасного — не пора вже довше зволікати — оба звертаємо рушииці на ворога. Готов?

Так.

Раз, два, три!

Грімки вистріли гукинули разом. Скоро дим розвіяв ся, поглянув я вперед себе: мій вистріл убив одного, раинв другого.

Пятниця застрілив двох, а третьому завдав тяжку рану. Годі описати, яка суєтня счинила ся поміж дикими на гук рушниць, на вид ран, що кровавили ся під дотиком невидимої руки. Ранні кидали ся по землі, постогнуючи з болю. Здорові бігали мов божевільні і гляділи безпечного захисту. В страху либонь і позабули про лоді і стали на всі сторони тікати, не знаючи — з котрої дожидає їх погнбель.

Пятниця поглянув на мене зором, що дальше робити. Даю знак: відкидуємо рушниці, беремо сьвіжі і прицілюємо ся знову. Сим разом лиш оден Караіб погіб на місци, другий тяжко ранний повалив ся також на землю, а ниньші кровю обтікаючи, постогнували з болю. Незабавки трох з них пало поруч товаришів. Осталі, втративши з остраху свідомість, бігали сям і там з проймаючим вереском.

За мною! — закликав я, вискакуючи споза хащів з шаблюкою і нарядженими пістолями. Пятниця не оставав позаду. На наш вид чотирьох диких стрибнуло у човна і відчало від берега. Пятниця пускає ся за ними аж ген у воду і мірить з обох пістолів. Два падають в море, а прочі з усіх сил гребуть веслами, щоби втечи.

Я спішу поперед усього до Европейця, даю ему сокиру і пістолі, а для підбадьореня вливаю їм у помертвілі губи. Він лиш ногн мав спутані, шаблюкою претинаю лико, а в сій хвили він вистрілом вбиває дикого, котрий ладив ся мені голову сторошити, — бо Караіби побачили, що нас іно двох, очунали з остраху і хопили за оруже. З вдяки за вратоване жите рубаю на двоє Караіба, котрий хотів завдати смерть полоненикови. Та ось пятох інших кидає ся на нас з бішеною лютостню. Европейець слабкими силами відпирає страшні удари, які ему завдає якийсь великан шаблюю. Прочі чотири полишають Европейця кремезному товаришеви, а самі беруть ся до мене.

Важко приходило ся мені переплатити мою палку нерозважну бійку, поклав я вправді одного з пістолів, та прочі три зі срашнійшим ще криком і завзятостню обступили мене докко вже думав що згину — коли се мій Аміго мече ся на найблизшого ворога, ловить его за горло і давить. І Пятниця, побачивши, що мені грозить, бере лук полишений на березі і трупом стелить другого дикого. Посліднього я пробиваю шаблюю.

За той час великан Караїб повалив Європейця на землю, і вже ладив ся голову відтияти, коли я наспів і розчерепив ему чашку.

Бійка покінчена.

Пятниця з сокирою в руках метушить ся поміж трупами і добиває раниих.

Пятиице! — закликав я на него — остав се, а сїдай краще в човен і здогайяй тікаючих, бо готові иавести нам тут сотию своїх братів.

Идиияии митю сповнив приказ. Стрілою киув ся в лодку, та иараз станув і каже:

Робинзоне! тутки є ще одеи мій брат, засуджений на смерть.

Прибіг я до него і з зачудованем иайшов в лоді Караїба, що лежав долїлиць зі звязаними руками і ногами. Пятниця попере-тииав пута і підвів на пів живого полоненика, але і сей і говори-ти не був в силі, тільки жалкий стоги добував ся з его груди. Ли-боиь думав в сій хвили, що ведуть вже его людодї на смерть. Подав я Пятиици фляшку вина, щоби покріпив иим нещасного й поясиив ему зміиу положеня.

Та ледви Пятниця погляиув Караїбови в обличе, коли се за-кричав проймаючими голосами — відтак хопив старого в обій-ми і цілував по безліч разів — сьміяв ся, стрибав як божевільний, то знову плакав і ломав руки. Даром завдавав я ему питаия; дов-гу хвилю не міг очуияти, аж згодом простоиав:

Робинзоне! се тато Пятииці!

Не спосіб описати радости доброго сиия. Двайцять раз о-ставляв човен і знову зіскакував до него — розіпиув кабат і при голій груди пестив голову батька — або водою і румом иатирав ему руки й ноги, наболїлі від твердого лика, що ним були об-кручейі.

Накоиєць почув мої иакликуваня і прибіг спитати, чого ба-жаю.

Чи дав ти батькови хоч кусок хліба — кажу — мусить десь бути добре голодий.

О иї! Пятниця злий, ласуи — усе сам поїв, а для тата не о-стало иїчого.

Стривай! Ось маєш хліб, а дай ему також трохи руму иапити ся.

Пятиниця подякував мені сердечним поглядом, віддав їду батькови, а сам пустив ся стрілою до замку. По часиці вериув з бохоицем хліба і куском печеного козляти. Попоїли ми усі, відтак спспитав я по англійски Европейця, відки родом. Не знав сеї мови, але відповів по латині: *Christianus, Hispanus sum.* (Єсьм християнини Іспаниець). Глядів на мене зсром повним вдячності і шепотів щось, чого я одиаче не міг порозуміти. Та ось стрібував я заговорити по португальски, котрої то мови вивчив ся в Бразилії. Сейчас став Европеець відповідати, бо такой добре володів португальским язиком.

Прийшло ся тепер вертсти домів, бо вже і хмари насували від заходу. Тільки клопіт, — як перевести хорих, котрі не здужують іти самі. Пятниця вказав на човна диких. До замку морем не було більше як пів милі. Всадили ми отже Іспаниця з батьком Пятниці у лодь і незабаром були вже в заливі. Молодий мій товариш повериув ще раз на боевище і привіз відти наше оуже і луки і стріли, добуті на диких.

Відтак зладили ми з галузя иоші і перенесли на них вратованих полоиеників, а що иїяк було перейти з ними високий мур і частокіл, порішили розіпняти на борзі шатро побіч хатки Пятниці. Стіл, два крісла, два тапчани з дощок повкладаних на паках і вкритих соломкою і вітрилами — зложили ся на обстанову нової палати. Тут спочали наші хорі, що ще перед кількома годинами засуджені були на страшиу смерть,

Оди лишеиь мене трівожило, а імеино — щоби два дикі, котрим повело ся втечи на лоди, не повериули з більшою громадою своїх земляків. Тим то і приказав я Пятниці спспитати свого батька що він про се думає. Та сей сумиївав ся, щоби дикі змогли дібрати ся на свій острів — буря, саме в той час лютуюча, затопить безперечию їх човен або зажеие до сусідиих островів, де жеде їх иемииуча смерть з рук тамошиих ворожих їм жителів. А хочби яким дивом і повериули домів, так радше стануть підмавляти своїх земляків від виправи на наш острів. Коли лежав спутаий, чув, як тікаючі тремтіли з остраху і називали нас злими богами, котрі володіють лискавкою і перунами.

На мій приказ убив Пятниця молоде козеня; перед уварили ми на зупу з рижом і корієм, задия чвертка пекла ся на ріжії, розсіваючи довкола миду воию. Нийішиий деиь хотів я звели-

чати пишним обідом, бо оба ми: я і Пятиниця, придбали в нім дві дороги нам людини: я Європейця а він батька.

Хлопець не чув ся на radoщах: сьпівав і підскакував невпнино, та попри те сповняв усі свої занятя як найточійше. Радість одавала ему сил, припинала крила.

По обіді повкладав я своїх гостей, поручив Пятници догляд над ними, а сам пішов і собі на супочинок. Але довго не міг заснути — раз - у - раз ставали перед очима події дия й усі подробиці, що лиш зведеної борби з дикими. Від тринадцяти літ, як замешкав я остров, зросло нині число его жителів у четверо, а хоч невеличке, за те замітне було ріжнотностию народности і віроісповідань. І так: я був християнин і приналежав до костела єпископального, заведеного у нас в Англії за часів короля Генрика VIII*). Пятниця ісповідав мою релігію, але був Караїбом — его батько також Караїб, та й ще поганин людоїд — а Європейець Іспанець був католиком. Про те ріжниця релігій і народности ніраз не мішала найкрасшим відношенням поміж жителями острова, і не було нам чого боятися у собиць і війн релігійних.

ГЛАВА XXXVIII.

Історія Іспанця. Загадує спровадити его земляків з сусіднього острова. Відкладаємо сей плян на пізнійше. Спільна праця. Жнива. Договір. Від'їзд товаришів.

Другої дини скоро світ позабирали ми заступи і пішли з Пятиницею на боєвище, щоби погребсти вбитих Караїбів. За поворотом застали ми наших гостей, як проходили ся виї загороди з опуцій, котра за одинадцять літ виросла в високу, густу, непроходиму, стійку. З Іспанцем бесідував я по португальски, а знов Пятиниця був товмачем між мною а своїм батьком. Оглянули ми сполон ціле газдівство; старий Караїб не бачив ще з ро-

*) Генрик VIII, англійський король — панував від р. 1509—1547. Він завів так званий костел англійський або єпископальний, котрий, задержавши по часті устрій католицкий, не визнає одначе голови папи римського. Король є представителем найвищої власти світської і духовної разом.

ду європейських знарядів і раз - у - раз питав сина, на що се або друге пригоже. Іспанець також чудував ся уладженю замку і вельми зацікавив ся історією мого жнтя. Відтак розповів мені і свої пригоди такимн ось словами:

Зову ся Дон Хуан Кастильос — єсьм шляхтич, родом з Вальядоліда в Іспанії. В дорозі з Гавани*) до Ріо де Ля Плята**) постигла нас страшна буря і пригнала в отсі острови. В ночи почувли ми ненадійно при одним з снх островів пушочні вистріли, взнваючи помочи. Та крізь темряву годі було нам дібрати ся до погнибаючого корабля. На суші горів вправді огонь, але підводні скелі спиняли плнсти ід берегам. Аж ось побачили ми наближаючу ся шалюпу, а в ній керманнча і чотирьох моряків. Приняли ми їх на поклад. Либонь походили з корабля, про котрого розбите розказував ти мені передше. Та й нам не пощастило ся: вітер загнав нас на береги острова, відки родом отсей дикий. Шіснайцять Іспанців і двох Португальців причалили в лоді на снлу до берега, всі прочі потонули. Страшно боялись ми жорстоких жителів острова, бо хоч мали ми оруже й шаблюки, та не було в нас пороху. Але Караїби показали ся вельми гостинними і помістили нас в одній оселі. Незабавом оден з Португальців помер, бо не годен був звикнути до нужденного корму дикунів. Хотіли ми дібратн ся яким чинєм до іспанських кольоній, та задля недостачі потрібних знарядів не можна було злаштувати судна, а в слабких караїбських човнах божевільством пускати ся на розбурханий океан.

Перед тижнем наїхали остров сусідні ворожі племена, — усе, що жило, хопило за оруже. Пришло ся і нам захищати себе і наших господарів. В зведеній борбі побідили ми вправді. Остній португалець погниб, а я з отсім старим-попав в порятунку. Привезли нас тут на остров і були би певно заїли, коли би не поміч не зберегла нещасних від страшної смерти. Ось моя історія, Робінзоне.

— Знаєш, друже! — закликав я — маю думку ратувати твоїх земляків.

---

*) Гавана, столиця Куби, острова Антильського на Атлантійськім океані.

**) Ріо де Ля Плята зове ся усте трех рік в полудні. Америці до Атлантійського океану: Парани, Парагвай і Уругвай. Ріо де Ля Плята значить: срібна ріка.

— О стаєш ся нашим спасителем, котрому по вік не забудемо дяки — відказав Дон Хуан.

Послухай! треба нам вперед спровадити тут усіх твоїх братів. Тоді спільними силами збудуємо величезне судно, заосмотримо его в поживу, оруже, пушки і, хіснуючись тривалою погодою, попливемо на море шукати іспайських чи англійських осель.

— Прегарна гадка!

— Оди лишень здержує мене від здійсненя тих плянів.

— Що такого? — збентежив ся Іспанець.

— Бою ся, щоби на тім всім зле не вийти.

— Як се? — допитував Дон Хуан.

— Знаєш, яка вражда ділить наші народи, — тим то й лякаю ся, щоби в іспайській оселі не передали ви мене в руки власти сьвітській чи духовній, котра Англичанина засудить безперечно яко еретика на смерть.

Мої слова прикро вразила Іспанця.

— Милый Боже! закликав — чи маєш вже нас за таких нелюдов! Тільки пережили ми усякої біди — а тепер малиби платити нашому добродієви такою чорною невдякою.

— Саме те, відказав я, — люди звичайно добро забувають і вдяка тепер рідка птиця. Впрочім тобі повірю, та хто дасть мені запоруку за твоїх братів?

Коли таке, то позволь мені зі старим Караїбом відплисти до них на остров. Заберу зі собою папір і усе пригоже, спишемо договор, що підчиняємо ся під твою власть і обіцюємо у всім послух. Я зложу тобі перед від'їздом присягу, а того, котрий не додержить услівій, — покараємо смертию.

Обличчя Іспанця сияло при сих словах такою щиростию, що я повірив ему зовсім і пристав до его думки. Вже все було обговорене, і день і година від'їзду порішені, коли се він сам заприїтив, що треба здержати ся з виправою хоч пів року, бо припаси поживи іменно збіжа не виживлять довго дваццятєро люда. Тим то урадили ми справити вперед великий шмат землі, обсіяти его, а відтак аж по живих ладити задуману виправу.

Позаяк було нас тепер чотирьох і мали доволі оружа й амуїції проти напасних дикуїв, могла управа і сїйба відбути ся без найменьшої перепони. Щоби даром не вбивати освоєних кіз, полювали ми на лісові; а що лишало ся мяса над потребу, те со-

лили і вудили яко припаси поживи для будучих жителів острова.

У той час виглядів я кільканайцять дерев, пригожих до будови судна. Пятинця, старий Караіб і Іспанець стняли їх і обрабляли, а позаяк було в нас кілька великих пил, виставили ми руштоване, якого вживають трачі, і так порізали дерево на дошки а опісля повкладали ми їх в тіиисте місце, щоби висохли.

Надійшли наконечь жнива. Полон г пав сим разом прегарно; зібрали ми 70 кірців ячменю, 46 рижу, 14 жита і 8 пшениці. Послїдїи роди жита не вдавали ся якось, бо шкодила їм спека, і наколи-б довше прийшло ся меї на острові полншити, задумав закинути їх управу.

Робінзон оре своє поле козами.

Відтак заорали ми ще раз поля, щоби на случай відложеня внправн можна засївати зараз з весною.

З покінченем тнх робіт нічо вже не спнняло нас занятн ся внправою. Дон Хуан і батько Пятннці з першим прнгідним вітром малн відплисти для заключеня договору з Іспанцями. День перед від'їздом списав я умову в отсих словах:

1) у всім підчинить ся его волї і кождий его приказ сповнить без найменьшого супротнвленя; ніколи не зробить нічого на его шкоду і кождої хвилї готов піти з ним там, де він зверне

своє судно, і бороните-ме властивця і его майна до послідньої каплі крови.

2) буде вести чесне і трудяще жите, бо ні лїтяй, ні злочинець не може бути на остров допущений;

3) закине усі сварки, а на случай якої суперечки шукати-ме порішення єї у пана острова або в того, котрому він передасть власть судії;

4) усі роботи, що мають на цїли добро громади, сповнить без наріканя;

5) всі постоять як оден проти того, що посьмів би зломати отсі застереження, і або приневолять его до послуху або проженуть з острова.

Най добре кождий розважить повисші услїва, а коли справді рїшить ся по совїсти їх сповинити, — з доброї волї заприсягне той договір на Сьвяте письмо і честь іспаньского народа; в противнім случаю не має доступу на остров Робїзона.

Підписав я з Дон Хуаном се письмо, а він таки зараз присяг і заручив менї, що і прочі его земляки не спротивлять ся те саме вчинити.

Караїбский човен заосмотрили ми в поживу і воду на вісім днїв, бо хоч погода була гарна, а плавба не могла потрївати довше над вісім днїв, все-ж таки побоювали ся ми, щоби буря не заскочила наших подорожних. Дав я їм дві рушниці і по десять иєсїв, приказавши, щоби даром не марнували вистрїлів, а вжили їх лишень на случай стрїчі з ворожими Караїбами. Крім того забрали они ще й сокиру, сверлик і пачку цвяхів, для направи старої шалюпи або зладження нового судна, котре мало перевезти сіх Іспанцїв. Наконєць подав я Дон Хуанови папір і флящину чорнила, щоби мали чим договір підписати.

Надїйшла хвиля розлуки. Пятниця припав батькови до груди, засипав его поцілуями і пестощами, обїймав і плакав так жалко, що й менї слези повисли на вїях. Ми з Дон Хуаном стиснули собі руки, а прашаючи ся, пожелали скорого побаченя. Відтак всіли наші други в човен, а пригїдний вітер пігнав їх як раз у ту сторону, куди мали плисти. Довго, довго гляділи ми за ними. докіля ще бодай чорну точку добачити мож було на мори. Пятниця плакав, аж заходив ся, немов вже батька не надїяв ся ніколи увид ги.

Коли човен шез нам з очий, пішли ми оба до сьвятиї, там
кликнули у стілі хреста і молили Бога за добру дорогу і щасливий
поворот наших товаришів.

ГЛАВА XXXIX.

Пятниця добачує шалюпу на мори. Готовимо ся до оборони.

Бунтарі і вязні. Нарада. Стріча з бунтарями.

Опанованє шалюпи.

Дон Хуан і батько Пятниці відплили 11. серпня 1669 р. себ-то
чотиринадцятого літа мого проживаня на острові. Їх виправа бу-
ла для мене першою пробою на дорозі визволу з засланя — у
перший раз заясніла менї надїя, що зможу наконєць повернути
до рідної землі.

Усі вільні хвилі передумував я тепер у одно над тим, як
би сю ирїю перевести в діло. Надїя і острах попереіиіно воруши-
ли душею, раз як дитина тішив ся я здійсиенєм найгорячіиших
моїх бажань, то знов дрожав зі страху, щоби буря не затопила
Іспаниця і Караїба, щоби его земляки підписали договір, та що-
би з поворотом не стрїтив їх гураган. Як стояло в умові, мали о-
ни прибути доперва з весною, та хто зна, чи навкучивши собі дов-
гий побут між Караїбами, не схочуть похіснувати ся останками
гарної пори й не виберуть ся сейчас в дорогу.

То знову иньша гадка мучила мене: чи, повернувши до Ан-
глїї, застаю ще родичів в живих? Чи не краще померти менї тут
на пустім острові, чим оплакувати тамки їх смерть? — В такій
душевиї боротьбі пережив я кілька тижїїв, коли се 28. серпня
скоросвіт збудив мене Пятниця окликом:

Робїзэне, вставай! они вже пливуть!

Як схопив ся я з ліжка, накинув на себе одїж, і, не дума-
ючи про нїяке лихо, побїг мерщїй на берїг. Та ось на превелике
диво й острах побачив я на мори велику шалюпу, котру вітер
гнав в нашу сторону.

Се не наше судно! — скрикнув я в трївозі, плыве від заходу,

а нашим дорого з полудня. Втікаймо заховати ся де в безпечне місце, бо не знаємо: ворог він чи приятель!

Живо побігли ми до замку. Пятницю поставив я при нарядженім фальконеті з льонтом в руці і приказав ему стріляти, як іно почує мою команду. Сам я знову метнув ся на вартівню, збравши рушницю і далековид. Коли вдер ся я на скелю і повернув очи на море, узрів в далині двох миль морських корабель на якорі. З будови вказував на англійське походжене, так як і шалюпа, що наближала ся стрілою до берегів.

На сей вид серце ударило в мені молотом. Та згодом первісну радість стрічи з Англичанами, моїми земляками і братами, затроїла тривога і сумніви. Яким чином найшов ся англійський корабель в отсім незаселенім закутку моря? Прецінівши ці моряки й купці не пускають ся сюда, ніяке європейське судно не причалює до сих непривітних берегів, де нема ні осель ні торговель пристанний. Чуря їх також хиба не загнала, бо від трох місяців ні хмаринка не укрила небозводу. Треба бути обережним і заховати ся, бо може се розбишаки або буканери*). В перших роках мого самітного житя на острові — був би я з радістю повитав і розбишак, хочби мене й за невільника полонили, коби тільки поміж людей дістати ся. Тепер одначе, коли моє положене покращало, і надія визволу всміхала ся, дрожав я на гадку попасти в руки такої голоти.

Довго ще лежав я за відломком скелі з далековидом, поки шалюпа не причалила до берегів. На щасте не доглянули они заливу, де стояла моя лодка, а то б мене були би без сумніву віднайшли. Осада шалюпи складала ся з 11 люда — з тих вісьмох мали шаблі, а трох з повязаними в зад руками стояло на середині. З ноші пізнав я в них англичан.

Положене полонеників мусіло бути вельми прикре, бо піднимали раз-у-раз голови в небо і сіпали спутаними руками; лица на них були збіліли, а хід хиткий. Уоружені товариші вивели їх на беріг; оден добув шаблюки і став вимахувати над головами нещасних; відтак приміщено їх під деревом, а всі прочі завер-

*) Буканерами називано в половині 17. столітя французских авантюриків, котрі осіли на Антилах і в союзі з сьмільчаками других народностей били зразу іно худобу і вудили мясо, а відтак з ненавистю до Іспанців стали зводити з ними, кроваві борені. Нищили їх прибережні міста, забирали купецкі човна і воювали з воєнними суднами. Пізнійше презвано їх Флібустерами.

Пятниця звіщає Робінзона про причаленє Караїбських човен до острова.

Р
С
С
Н
Н
ч
ч

Н
В
Г
Б
ч
Т
М
Ж
Л

Я
Д
С

Я
С
С
В
Я
Н

Н

Л
Р

Р

нули в ліс, де перед місяцем звели ми бійку з Караїбами. Двох, що остали в шалюпі закутало ся в плащі і лягли спочати.

Митю стр'бнула мені через голову гадка: ратувати нещасних вязнів. Тільки як до сего взяти ся? Коли-б Іспанець і старий Караїб були зі мною, легко прийшло би гонителів побідити тим більш, що крім шаблук не мали другого оружа. Нещасний стан отсих бідолах нагадав мені моє власне положення, коли то викиненому філями на сей остров зіслав Господь чудову поміч. Тепер моя черга сплатити Провидінню довг вдячності і ратувати від загибелі полонеників.

Коли шалюпа причалила до берега, ирилив саме доходив найдалше. Тим то не даром міркував я, що уоружені перед відпливом не повернуть на корабель. Мав я отже звиш десять годин часу, щоби обдумати як слід плян визволу. Сим разом був ворог страшнійший від Індиян, з котрими я щасливо покінчив; з сими ось треба було заходити ся вельми обережно і хитро. Поперед усього нарядив я велику пушку й завернув її прямо на шалюпу, відтак наладив ще й другий фальконет кусками желіза, а прочі дві рушниці, сім мушкетів і чотири пістолі кулями.

Опівдні, коли жара найдужше стала доскулювати, доглянув я з моєї вартівні, що шістьох матросів поклато ся спати в лісі дві милі англійські від замку, двох в шалюпі також спало, а три спутані сиділи під деревом, що росло недалеко моєї кріпости.

Пора ся була як-раз пригожа до визволу полонеників. Узав я рушницю, два пістолі і шаблюку. Пятниця, уоружений так само, ніс ще три мушкети і три шаблі. Мій вид був справді страшний: одяг з козячих шкір, величезні вуса і борода, довгий волос, що спадав на плечі, обгоріле від сонця обличчя кидали якусь таємничу грозу на мою стать. Тихцем зайшов я до полонеників і спитав їх по англійски:

Хто панове такі?

Спершу злякали ся вельми. Схопили ся з місця і, коли-б не пута, були би втікали. Тоді я промовив:

Не страхайте ся, приходжу вас визволити.

— Слова сі чудесно поділяли на полонеників, тим більше, коли я справді порозтинав їх пута. Оден з них випрямив наболілі руки, зняв капелюх і каже:

Папе! будьте спасителем і захщнтником нещасних, а Бог се вам нагородить.

Вспокійте ся! я Англичанин як і ви і бажаю вам добра. Бачите, нас тільки двох тутечки, але маємо доволі оружа й амуніції. Скажіть проте щиро, що вам прнключило ся, і як можемо стати вам у пригоді.

Довга се історня, почав найстарший, і либонь чн старчнтъ часу єї розказати, бо кождої хвнлі можуть повериутти наші вороги. Ось єї зміст: Я капітан корабля, що стоить оттам на якорі прн острові. Мої люди збунтували ся і хотіли мене спершу вбнтн, та другі просили за мною, так і порішено наконець полштити нас на сїм острові мене з поручником і одним подорожним, котрнй протнвив ся злочинннкам.

Ходіть за мною! — сказав я, завертаючи у лісок. Коли спинили ся ми в гущавні, промовнв я до новнх товаришів, отсими словами:

Папове! я готов допомогти вам побідити ворохобників, але ставлю два услівя.

Прймаємо ся усіх! — закликав капітан.

Стривайте, а послушайте вперед! Перше: жадаю, щоби ви у всім безусловно мені покорнили ся. Оруже, яке вам даю, звернете на кождий зазив — і не будете в нічим нам шкодити. Друге: наколи при моїї помочи добудете корабель, перевезете мене з товаришем і усім найном даром до Европи.

А ми ставимо ще третє — крнкнув одушевлений капітан — будемо бороти ся за вас до послідньої каплі крови, а за підмогу жертвуємо 2,000 фунтів стерл.

Оборону приймаю, але нагородн не хочу. Я сам доволі богатий, та й діла милосердія не годнтъ ся за гроші робити.

Простіть, наколи вразили ми ваші почуваня — сказав капітан, стискаючи мою руку.

А тепер до роботи! Ось тут маєте три мушкети і амуніцію, крім того три шаблякн. Думаю, що найкраще напасти на сплячих, а коли прочі прокинуть ся і стануть просити помнлованя, можемо їм дарувати жите.

Ні, — закликав капітан. Правда, ті драбугн провинили ся тяжко, та не всі з ннх однаково вноваті. Двох іно заслуге

на смерть без пощади, а других можна ще буде навести на добру дорогу.

Робіть, як вам вгода! — сказав я і розділив між них оруже.

В чверть години опісля були ми вже недалеко сплячи: в гущавині. Нараз споза кущів вийшло двох матрозів.

Чи се проводирі бунту? — спитав я.

Ні.

Так даймо їм відійти супокійно; значить, береже їх Провидіне, коли самі у час прокинули ся зі сну.

Капітан і его товариші кинули ся вперед. Шорох кроків і бренькіт оружа розбудили сплячих бунтарів. Схопили ся стрівожені, та у сю мить капітан і поручник вистрілили. Куля влучила одного з проводивір в само серце, другий повалив ся побіч него з перестріленою грудію. Та ось і подорожний дав огня і ранив одного з осталих двох. Тяжко ранений трібував підвести ся на коліна, але кольба капітана сторожила ему лоб. На гук вистрілів повернули і тамті, що перед часочком увійшли були в хащі. Побачивши мене і Пятницю, місто ударити на капітана, упали всі чотири навколішки і стали молити помилованя. Так побідили ми цілковито.

Капітан повернув ся відтак до них і сказав:

Всі ви до одного заслужили на смерть, одначе хочу вам протити під услівем, що на доказ каяня присягнете мені послух і допоможете добути корабель. Пубіджені покляли ся сейчас повинувати ся капітанови сліпо у всім. Сей брав ся вже їх відпускати, але я, більш обережний, не допустив сего і кажу:

Позвольте — не маєте права рішати о судьбі тих людей, бо на сїм острові підчинені ви безусловно его губернаторови. Знаєте, під якими услівями приобіцяв він вам поміч — тому в імя губернатора приказую сих людей звязати і мені лишити під догляд.

Мої слова сильно поділили на бунтарів. Повага, з якою я їх висказав, і слухняність капітана дали наглядний доказ сили і могучости видуманого губернатора. Мовчки дали ся звязати. Пятниця з поручником завели їх відтак і заперли в печері, а оруже відібрали і схоронили в безпечнім місци.

По відході бунтарів стали ми радити з капітаном, що нам

тепер діяти. В шалюпі було ще двох, котрі з такої далечі вистрілів не чули, і сих можна було також щасливо підійти. Але на кораблі полишило ся ще зо 26 люда, уоружених і готових бороти ся до посліднього, бо знали — що строге право моряцке смертию карає ворохобників. Треба було докоиче придумати якийсь спосіб на них.

Гадаю, відозвав ся я — що наколи осталі на кораблі не дїждуть ся товаришів, вишлють певно за ними судно. Се треба нам докоиче захопити, щоби не втекли на нїм і не повідомили тамтих, що тутки дїе ся.

Гушавою завериули ми у пристаєнь. Один з матросів, по-лишених на сторожи, запустив ся в кущі і рвав саме в той час банани, коли ми підійшли до него нишком. Побачивши наряджені рушницї, піддав ся без супротивленя. Примотузив я его до дерева, заткав губи, а відтак вже сьміло наближали ся ми до човна. Вартало видіти тривогу другого матроса, коли узрів нас в гущавинї, найпаче-же, коли пізнав капітана. І не думав захищати ся, пав долїлиць і молив пощади.

Опісля забрав я обох матросів, завів їх до хати Пятницї, привязав там цупко до стовпів, а сам повернув до товаришів. За той час капітан з подорожним відірвали кілька дощок із дна шалюпи; витягнули ми єї відтак на беріг, в чім пособляли нам і Пятниця і поручник, котрі саме в сїй хвили наспіли.

Покінчивши отсю важку роботу, запросив я моїх гостей до замку, де припочали і покріпили їдою сили. Та ще не встигли ми з'їсти обїду, коли се залунав від корабля вистріл з пушки, — призивали ним либонь шалюпу. По часови залунав другий, відтак третій і четвертий — та річ ясна, наші вязні не могли піти за сим зазивом.

Сейчас побігли ми на зартівню з далековидами, щоби по-смотріти, що дїе ся на кораблі. Залога, не дїждавши ся повороту шалюпи, вивісила пестру хоругов на знак, що небавом відпливає — та коли і се не помогло, спустили човен на море.

Незабавки наближив ся він до берега так, що можна було навіть лица моряків розпізнати — всі були уоружені.

На жаль — закликав капітан — між людьми в човні тільки чотирьох таких, котрих силомиць втягнуено у бунт — всі прочі,

іменно керманіч, се майже самі головні бунтарі. На случай стрічи з ними не піде так гладко, як з передніщими.

Повірте мені, капітане — став я его потішати — коли я у перше станув на сім острові, було мое положене много гірше чим ваше, а таки милосердний Бог не дав мені загинути. Кріпіть ся, що й вас Він не опустить.

Спаси-біг за віраду, але, щиро кажучи, не надію ся я вийти добре з отсеї халепи...

Побачимо, як оно буде — відрік я — а покищо здаймо усе на Провидіне.

ГЛАВА XL.

Друге судно. Смерть проводирів бунту. Промова Робертсона. Губернатор. Події на кораблі. Засуджене винувників. Готувимо ся полишити остров.

За той час шалюпа підплила до берегів. Семеро люда вискочило на сушу, трох остало в судні. Заховані в гущаві ліска, що окружав замок, могли ми за ними стежити, хоч они нас не бачили. Поперед усього побігли до першої шалюпи, та як-же счудували ся, коли і єї найшли продіравленою наскрізь, без щогли, вітрил та весла.

На мить станули мов вкопані, відтак закричали голосно, а не діждавши ся відклику, стрілили усї разом. Та і тепер мертва тишина залягла довкола, лиш луна протяжним відгомонам понесла лісами гук їх рушниць.

Здає ся та могильна глуша не була їм по нутру, бо по короткій нараді всіли в човен і відчалили від берега. Се знов не було мені до вподоби — сейчас повернув ся в противну сторону і закричав глухим голосом, щоби его почули, але не вмiли розізнати, відки він несе ся.

На мій крик шалюпа опять стала плисти ід легови. Побачивши се, приказав я Пятници піти в густо зарослий яр і голосами манити моряків, а коли вже їх далеко відведуть, най до нас мерщій манівцями повергають.

Мій плян вдав ся прегарно. Ледви моряки почули крики в

лісі, сейчас відгукинули ся і поспішили в гущавину. Сего нам було треба — міркуючи по голосах, були вже моряки далеко, тим то порішили ми ударити на осталих.

Наші товариші також справили ся добре: вийшовши з дебри, ішли все лісом і вели за собою матросів з горбка на горбок все дальше і дальше — аж наслідок голоси їх і буитарів розплили ся у далині.

Тепер завернули ми на беріг. В шалюпі був оден лишеень матрос, другий купав ся в мори, а третій спав в кущах. Капітан розізнав в иім одного з проводирів буиту і кольбою сторощив ему голову. Другі два покорили ся самі, бо тільки силомиць втягнуо їх у буит і вже передше каяли ся, що пішли на підмову. Оба признали свою вину і покляли ся капітанови з усіх сил пособляти.

Коли-б так захотіли ми — казав оден — супротивитись їм, то були би нас повбивали. Жите жертвуемо тепер за паиа, наколи ино схочете нам ласкаво простити.

Капітан заручив мейі за них, тим то роздав я і їм оруже.

Межи шести полонениками запертими в печері було чотирьох таких, котрим поручник і капітан довіряли, а що і два матроси про них добре думали, приказав я їх привести і уоружити. Таким чином зросла наша армія до 11 мужа.

Ніч вже западала, як Пятниця і поручник повернули з виправи. — Сполученими силами витягнули ми човен і продіравили его, відтак попоївши і припочавши, дожидали, коли надійдуть заманені в ліс матроси.

В годину якось надтягнув ворог. Ціла громада кляла препогано: оден жалував ся на голод, другий на спрагу, а всі разом на безуспішне скитане, котре їх сильно втомило. Блукаючи у темрявах, наближали ся до шалюпи. Годі описати їх острах і зачудоване, коли найшли єї знищену як і першу. Вартало послухати глупих їх заміток: одні приписували се діло диким, другі казали, що се ніхто, тільки злі духи, котрі певно живуть на сїм клятїм острові.

Чи не говорив я вже вам у лісі — доказав керманич — що лихий водить нас по манівцях, де постовкав я собі ноги. Таж голос їх зовсім не похожий на чоловічий, а ви дураки обставали за тим, що се клич наших товаришів. Волочили ся даремні-

сеєнько по лісі, а за той час чорт подіравив на. вен і ще трем поскручував голови. І що тут тепер діяти?

Капітан так і горів ударити на бунтарів, але я его здержав, бо у темрявах могла борба зле покінчити ся для нас, і міг котрий з наших від рушиці полягти.

Коли ми так тихцем розговорювали, керманич, головний проводир бунту, попав у велику тривогу: кликав раз по раз товариців буиту, попав у велику тривогу, став рвати на собі волосє, плакав і ломив руки.

Вже довше ніяк було вгамувати капітана, тим то і поручив я ему підповзти з поручником до керманича і з сим наперед покінчити. Небавки найшли ся оии трицять кроків від гільтая. Серед нічної глуші залунали нараз два сильні вистріли. Від першого погиб керманич, другого з (унтарів зранив поручник так тяжко, що в годину і сей дух спустив.

Гук стрільні і стогін раєних були кличем до бійки — всі разом вдарили ми тепер на стрівожену голоту. У темряві не мав ворог спромоги почислити наших сил, а луна, що широким відгомонам кріпила наші голоси, обманула его зовсім. Хіснучись хвилевим острахом ворохобників, приказав я матросови Робертсонови, щоби наклонив своїх товаришів піддати ся нам на ласку - неласку.

Тома Сміс! — крикнув моряк — здайте ся сейчас, а то град куль засипле вас, сараки!

Чи се ти, Робертсоне? — спитав стрівожений Сміс.

Я, старий драбе! твій товариш з душею і тілом, спутаний як ворот якора. Ті чесні панки, (чорт би їм голови поскручував!) держать мене мов у кліщах. Кажу вам, злодюги, відкиньте оруже, бо за часок і так попустите їх з рук, як вам кулі голови розчереплять.

Поплескав я Робертсона по плечи за таку розумну річ, а для підбадьорєня подав ему флящину руму.

Кому маємо піддати ся? — почув ся знов дрожачий голос Сміса.

Кому? ще питає кому! Випули баньки, сліпцуне! Чи не бачиш пядєсять стрільців, котрих губернатор острова віддав під начальство капітана? Далі! ниць до землі, драбуги! керманич вже пішов до кума люцифера. Уіль Фрай саме віддає

ему свою чорну душу — чи хочете, щоби і ваші помандрували за ним до пекла?

А чи дарують нам жите? — промовив якийсь.

Мовчи, Еткінсе! — зверщав Робертсон — хоч ти не відзнавай ся, причину усеї халепи! Ти зворохобив отсих нещасних своїм безбожним язиком, так позволь їм бодай тепер ратувати жите.

Всім буде прощено! — закликав капітан, чейже пізнаете мій голос.

Се глос капітана! — крикнув Сміс.

Всі доступлять помилованя крім Уїля Еткінса.

Про милий Біг! капітане, прости! — молив Еткінс — чи то я вже такий гільтай, що й поправити ся не можу?

Ти перший кинув ся на мене і звязав — відрік капітан — для тебе нема опрощеня.

Ласки! ласки! — просили другі.

Віддайте вперед оружа, ворохобники! — гукнув капітан, опісля поговоримо зі собою.

Митю зложили бунтарі рушницї, а коли ми їх спутали і завели у лісок, промовив до них капітан строгими словами, представив усю гидь їх злочину, який сповнили, і сумні наслідки тако́го поведеня.

Ви хотіли мене полишити на пустім острові — казав, та справедливий Бог инакше судив. Остров сей остає під власттю англійского губернатора, у него просіть помилуваня, бо я не маю права тут приказувати, переходите тепер під его за-суд.

Бунтарі покірними словами обіщували поправу і молили капітана, щоби за ними промовив у губернатора. Очевидно, тим губернатором був я — але поки-що станув осторонь і не мішав ся до ліла. Вислухавши усього, виправив я до капітана поручника; сей приступив до него і каже:

Пане! Єго ексцеленція губернатор бажає з вами говори-ти.

Скажіть его ексцеленції, що сейчас буду на прикази — відповів живо капітан.

Моряки, почувши сі слова, кріпко повірили, що губернатор

справді стоїть з війском недалеко і ще раз просили капітана не судити їх надто строго.

Ми тимчасом стали радити ся нишком і порішили: відвести Еткіуса іще двох найгірших до печери — а до осталих промовити і дарувати їм провини під услівем, що допоможуть нам добути корабель.

Пятниця з подорожним і одним з вірнійших моряків повелн вязнів, забравши зі собою поживи для них і запертих передше, — ми знов взяли ся придумувати, яким то чином заводили судном.

Поперед усього треба було зміркувати духа опрощених моряків, чи схочуть нам пособити в ділі.

Приказав я їх мерщій привести. Темрява сповнула усе кругом так густо, що годі було пізнати, яка скількість війська стоїть під моїм начальством.

— Слухайте і вважайте, що вам скажу! Можу вас всіх сейчас казати розстрілити а залогу корабельну внівшати, але капітан вставляє ся за вами. Один є лиш спосіб доступити опрощеня, а іменно: наколи самі добудете корабель, то дарую вам провину, як-же иї, прикажу моїм пушкам сипиути градом куль на судно, вишлю човна, щоб его добули, а тоді ви всі повиснете на шпильях щогол.

Ексцеленце! — закликав Сміс — кленемо ся бороти вірно до послідної каплі крови, щоби привернути собі честь і добру славу і доказати капітанови, що нас іно силоміць зятягнуено у зраду.

Сили, з якими могли ми тепер вдарити на корабель, складали ся з чотирьох матросів, полонених в лісі у час борби, (оден ранений в бік не спроможен був воювати), відтак було ще двох зі сторожи човна, пятьох — коттрі нам тепер вірність заприсягли, крім того капітан, поручник і подорожний — загалом всіх 13 люда. Я з Пяницею мали остати, щоби стерегти замку і шістьох драбів, запертих в печері.

Сейчас приступили ми до направи подірваних суден, з чим поладнали доволі борзо. Заложено відтак назад щоглу, вітрила і керму. В шалюпу всїв капітан, подорожний і пятьох матросів, в другій мав плисти поручник і пятьох иньших мо-

ряків. Закн відчалили від берега, промовив я ще раз до залогн:

Ідьте з Богом і справте ся як слід, а провнну вашу пуцу в неспамять. На се вам мое губернаторське слово! Але коли за двігоднин не почую встрілу на знак, що корабель добутий, сеичас сиплю на вас кулі з моїх пушок. — Відтак, звертаючн ся до Пятниці, приказав я строго:

Най поручник Дікбай і Мексуель сядуть сеїчас в канонер-кн*) і перетнуть дорогу кораблевн. На кождий човен по 20 люда! Плисти в противну сторону, а наколн бунт ме продовжа-ти ся, нікому не пропустити.

Єс**), мільорд — відповів Пятнця — і пішов, буцім то сповнити мій приказ.

Наконець судно відчалило. Послідні мої слова мусіли на-гнатн чимало бои матросам і загірті їх до ревного пособлюваня капітанови, бо инакше смерть ждала їх з пушок губернаторских і шалюп канонерских. Тепер. рішала ся моя судьба: від кра-щого або гіршого успіху виправн капітана залежало, чи остану-тут на віки, чи поверну дорідного краю. Зворушений дожида-нем, не годен був я всидіти на місци: то заходив в печеру, то знову вибігав на горбок і глядів на море і наслукував, чи не про-несе ся відкн який звук. Непевність давнла мою душу важким каменем. Та ось прийшли мені на думку слова, котрі я так часто говорив Пятниці: „В хвилях сумніву готов ся на найгірше, аге і сподій ся найліпшого! Наколи зло не прийде, тим краще — противнім случаю не буде оно для тебе новною, і его удар не відбере тобі силн духа.”

Ті розумні слова покріпнли мене, і тепер і я здав ся з усім на Провидіне.

В годину опісля коло самої півночи залунали три встріли пушочні з корабля, звіщаючн, що все повело ся щасливо. Щоби залогу впевнити, що дійсно суть батерні на острові, випалив і я з моєї шестифунтівкн на вартівнн. Се — як розказував мені відтак капітан — снльє на усіх подїлало і добуло мені сліпний послух а навіть і любов матросів, бо показав ся я великодуш-

---

*) Канонеркн, плоскі човна з веслами, котрих уживають до оборони побережа.

**) Yes — так.

ним, не караючи ворохобників, хоч міг се (по їх гадці) вчинити.

Вражіння дня сильно мене - втомили, а таки не годен був я цілу ніч заснути. І як тут спати, коли ось за кілька годин сповниться ся найдужше мое бажане, мрія довгих літ самотного заслання — за кілька годин буду в дорозі до Європи. Павши навколішки, зі слезами в очех дякував я Богу за ту безмежну ласку, то знову обіймав на radoщах Пятинцю і ладив річи до від'їзду.

Раним ранком надягнув я парадний мундур, капелюх і шпаду, ще не найшов на португальськiм кораблі, і вибіг — ще темно було — на беріг в ту сторону, де корабель стояв на якорі. З першим сонішним лучем хотів я его повитати. Свiт настав — гляджу на море і... весь похолов! З корабля ні сліду. Безмежний біль і розпука здавили мою душу, не в силі був я і словечка промовити і, колиб не вірий Пятинця, так і повалив би ся був на землю. Довго стояли ми мовчки, гадуючи, що стало ся зі судном: чи побідили бунтарі? чи невдячний капітан позабув на обітницю і поплив у свою путь? Коли ось нараз чуємо шорох кроків за собою — озираємо ся: се капітан збігає з противної сторони горбка. В мить усе стало мені ясно: корабель стояв по противний бік острова в затишній пристани. Капітан, побачивши мене, кинув ся мені на шию і промовив:

Спасителю мій! друже! ось твій корабель з усім, що тамки, находить ся.

Так отже наконєць по чотирнайцяти роках заслання поверну я в рідну землю! Бог вказав милосердіє наді мною і положив кінець довгим мукам. Ся гадка витискала слези з моїх очий — не в силі довше вгамувати ся і вдарив у голосний плач.

Коли трохи отямив ся я зі зворушення, розповів мені капітан подрібно, як добував корабель:

Підопливши до нього, приказав я Смісови повідомити сторожу, що відшукані товариші вертають. Серед темряви ночі годі було пізнати, кілько люда прибуває. Спущено драбину і ми вдерли ся на поміст. В мить схоплено і спутано сторожу так борзо, що і крикнути не мали часу. На постелі побачив я корабельного теслю, найзавзятійшого бунтаря; щоби не робити гуку, пробив я его шаблею. Поручник з чотирма другими зійшов до кухні, де схопив кухаря, головного агітатора бунту —

а я знову з подорожним і шістьома матросами поскочив до каюти капітана, котрого собі бунтарі на моє місце обібрали. Двері були з середини заперті, прийшло ся їх висадити. Почувши ломіт, зірвав ся гільтай з ліжка, та заки мав час найти оруже, сторощив я ему голову кулею.

Вистріл принадив решту матросів в числі 12 мужа. Коли узріли мене і вбитого ворохобника, одні відкинули рушниці і просили пощади — другі стали втікати, але поручник зі своєю дружиною прихопив їх і звязав. Тоді велів я спокійнішим заприсягти собі вірність, що і радо вчинили. Також розкази Робертсона про могучість губернатора і вислані ним човна нагнали їм чимало страху. Твої вистріли доказали правду его слів, і так я добув судно. Тіло вбитого проводиря ворохобників приказав я повісити на реї головної щогли.

Скікчивши свій розказ, просив мене капітан, щоби я пішов з ним на корабель в характері офіцера, котрому буцім то губернатор припоручив покарати винувників і провести судно до Англії.

В цілі ліпшого збаламученя осади — додав — розповів я їм, що губернатор велить мені справити корабель до противного берега, бо не хоче видіти бунтарів, ані сам їх судити, щоби засуд не випав надто строго. Поручив я отже Пятници, які річи має відложити на перевіз до Європи, а сам став радити ся з капітаном, що робити з запертим в печері вязнями. Еткінс і два другі були се драбуги над драбугами. Коли заберемо їх зі собою, треба держати усіх трех в оковах а в найблизшій англійській кольонії віддати під суд. Капітан, покаравши вже кількох бунтарів смертию, не хотів більше проливати крови.

На мій приказ приведено звязаних бунтівників, а я промовив:

Его ексцеленция губернатор присилає мене вас судити.

Помилованя! — сказали всі разом.

Помилуваня, повторив я глумливо — тепер просите помилуваня, а ось перед недавним часом піднесли зухвало руку на капітана і заграбили корабель, щоби пустити ся з ним на морске розбишацтво. Его ексцеленция звернув судно властивцеві і простив деяким каючичам, що допомогли самі его добути. Та провиня не могла одначе обійти ся і без карі: ось капітан воро-

хобників повис на реї, говорив я дальше, вказуючи на корабель, — керманіч, тесля, Уїль Фрай і трех иньших вже не живють, тепер черга на Еткінса, кухаря і Гаррого. Губернатор засудив вас на смерть, а кара для постраху других зістане вимірена на кораблі.

Усі три засуджені вдарили у голосний плач. Тоді капітан і поручник взяли мене просити, щоби я дарував винувникам. І другі моряки вступали ся за товаришами.

Зразу я буцім то противив ся, відтак кажу: Гаразд! позаяк сам капітан за вами просить, дарую вам жите, але останете на одній з пустих околиць сего острова і не посьмієте переступити зачеркненої межі — инакше наші вояки схоплять вас і розстріляють.

Помиловані пали мені до ніг і дякували за ласку. Я задумав дати їм на житло хутір, а тому заборонив опускати визначених місць, щоби не заграбили оружа, призначеного для Іспанців, і не дізнали ся що крім них нікого більше нема на острові.

Міркував я, що стрівожені могучостию казочного губернатора не посьміють вийти з оселі, докіля тамті не надпливуть. Шоки-шо полишив я їм кілька кірців збіжа, сокиру, ніж, трохи гвіздя, лук і стріли добути на людодідах — бо рушниці не хотів давати до рук таким людям.

В два дні огісля зібрав я усе, що сам власними руками зладив на острові: одіж і постіль з козячих шкір, дещо з горщків, лямпку, стіл, крісла, парасоль. Взяв також гроші, заховані в печері, котрих властитель потонув підчас розбитя португальського корабля, а ні оден з товаришів вже не жив. Відтак поірішили ми піднести якор.

Одно лиш мучило мою душу, а іменно, що Іспанці прибувши не застануть вже мене на острові. Як-же радо забрав би я їх всіх зі собою! Та капітан не міг довше ждати, тим більше що і передвидіти не можна було, чи они справді надпливуть, чи ні. А ту вже і пора гураганів надходила, крайний час у дорогу. Хоч з болем в душі, а мусів я свою гадку залишити і їхати. Пятниця так щиро привязав ся до мене, що просив також забрати его зі собою.

Іри вході до замку полишив я лист до Дон Хуана по португальски писаний, щоби Еткінс, як его найде, не порозумів. Р

листі тим розказав я ему про все, що склало ся про замуrowаний склад амуніції в печері і поручив Іспанцям стеречи засуджених Англичан і вважати їх підчиненими своїй власти.

ГЛАВА XLІ.

Розлука з островом. Поворот до Англії. Лондон. Вдова по капітані. Що застав я в Гель. Розлука і самітне жите. Гостина плянтатсра. Добрі вісти. Подорож до Бразилії. Ненадійне збогачене. Відплив з Багії.

31. серпня 1669., отже в 13 літ, 11 місяців і 7 днів по моім загощеню на остров, прийшло ся наконець его покинути і вертати між своїх до рідної землі, котрої я не бачив стільки часу.

Не розкажу, яка радість наповняла мою душу, але коли прийшов рішучий день, коли у послідне узрів я схід сонця над островом, защеміло серце, слези заслонили очи. Тут прожив я стільки літ, тут за мудрим допустом Провидія став я з бурлаки і лінтя робучим чоловіком, тут прибув я молодцем, а нині — провівши на сій пустини найкрасші літа молодости — повертаю зрілим мущиною. Ще раз навідав ся до усіх памятных для мене місць, попрощав замок, уцілував кози, відтак пішов з Пятницею до нашої сьвятині на горі і там просидів дві години на горячій, щирій молитві, дякуючи Богу за відобрані тут ласки і добродійства.

Наконець всів я у човен, Пятниця також, бо ніяким чином не хотів полишити ся на острові. Папугу, Аміга і дві пещені кози забрали ми зі собою.

Довго стояв я на помості і глядів на щезаючі в далині гори мого острова — Пятниця утирав нишком слези, бо покидав батька знов може на Бог вість як довго.

Була в мене гадка повернути колись в ті сторони, щоби відвезти Пятницю і побачити, що діє ся в моїй державі.

Подорож відбули ми щасливо і вже 25. падолиста причалили до берегів Англії. Не описати чувств, які ворушили моею душею на вид дорогої вітчизни, стільки літ неогляданої. Бог

оден читав у моїм серцю. Він чув удари его, бачив горячі слези, що спливали по моїм обличчю. О та незабутня хвиля сторично заплавила мені усі труди, усі терпіня довгого заслання!

Не задержуючи ся нікуди, прямо спішили мн до Лондону і 4. грудня закинули якор при побережу передмістя Саусуерк (Southwark).

Поперед усього внідав я, де мешкає вдова по португальським капітані, моїм друзі, з котрим вісімнадцять літ тому відбув я першу подорож до Гінеї. Вдова жила еще і вела невеличку крамницю на Флінч-Лейн. Перебула чимало горя і тепер майже в нужді коротала свій вік. Запоміг я її сумою 100 стерлінгів, за котрі як мати мене благословила.

Оставило ся ще мені 6,500, се-б то давні мої гроші і найдені на кораблі. Був се гарний гріш і ним бажав я осолодити послідні роки моїх старих родичів. З тьохкаючим серцем, з сумнівами в душі спішив я до Гель, щоби упасти їм до ніг.

Але там — о Боже! яка-ж страшна дождала мене несподіванка. Обое родичі уже не жили... отець перед 11 роками спочив у могилі, мати перед роком померла. Так втратив я усе, що мав найдорожшого на світі, втратив на віки. Нині кругом сирота, опущений і самітний не маю, де голови приклонити, а навіть сам Бог, мое одинокє прибіжище, не в силі повернути мені втраченого.

Пішов я на кладбище, де спочивали тлінні останки родичів, і там вив ся з болю по землі — думав хвилямн, що серце не вдержить-пукне, що збожеволію.

Без чувств майже занесли мене до дому. Страшна горячка повалила нетямушого на ложе болізни. Кілька тижнів борюся я зі смертю. В недужі про ніщо друге не говорив, тільки про родичів, котрі померли, не простивши мене, не поблагословивши. Вірний Пятниця не опускав моєї постелі день і ніч. І чи повірите? коли подужав я, почув ся о двацять літ старшим, волосе поснігло, давна енергія покинула, світ весь остогид.

В таким настрою духа прожив я три важкі роки — і не думав повертати на острів. Аж раз якось звіщає мені Пятниця, що один чужинець бажає зі мною говорити. Нерадо сходив ся я тепер з людьми, але его таки казав впустити.

Був се пан португальський, в віці літ 40, багато вбраний.

Простіть, сеньор! — промовив до мене — се ви Робінзон Крузо?

Я сам, відказую — і прошу его сідати.

Той, що мешкав колись в Бразилії?

Так, чим можу вам служити?

Даруйте, пане, моїй цікавості, але рад би я почути деякі подробиці з вашого проживання в Бразилії — чи не ласкаві мені їх розказати?

Я вволив его волю, а коли скінчив свій розказ, він хопив мою руку і питає:

Чи не пізнаєте мене, пане?

Починав вдивляти ся в его лице — черти не суть мені чужими, та прозвища ніяк не можу нагадати.

Чи позабули вже своїх спільників в торгівлі Неграми?

Дон Жоз де Араня! — закликав я, простягаючи до него руки — мій сусід і приятель з Сан Сальвадор.

Так, добрий друже! Перед трома ще роками прибув я до Лондону, саме тоді коли ціла столиця гуділа відгомоном твоєї історії — розголосив її капітан, котрому ти вратував жите і корабель, не принявши за те ніякої нагороди. Твое прозвище згамавив я добре, благородне поведене вказувало, що се ніхто другий, іно ти, мій чесний друже. Але в той час мусів я повертати до Бразилії, а там в пору заколотів попав у тюрму. Коли опинив ся знов на волі, першим моїм ділом було навідати ся до тебе і відновити стару дружбу.

— Мав я там колись в Бразилії несогіршу плянтацію, та певно давно вже забрало її правительство. Впрочім тепер по втраті родичів не дбаю ні защо, маю таке майно, що вистарчить мені до смерти, о котру що день Бога молю.

— Така бесіда ніраз тобі не личить, товаришу! Живучи на самоті і думаючи про своє іно горе, стаєш ся самолюбом. Ні, Робінзоне, так не йде! чоловік повинен жити не тільки для себе самого а і для других, для усеї людскости — її треба тобі прийняти за рідню. Благословене потішених через тебе заступить тобі благословене родичів, котрого ти не одержав. Кажу ще раз, так як досі далі жити тобі не вільно.

Слова Бразилійця сильно мене вразили. Здавало ся мені, що чую ізза могили голос батька, котрий вказує мнови доро-

гу життя. Гадка плянтатора підходила як раз під мої пересвідчення, і я подав ему руку на знак, що приймаю его раду.

Треба тобі знати, — говорив дальше Дон Жсз, що через три роки по твоїм від'їзді вели ми з капітаном португальським плянтацию на твій рахунок, а також відпайовували для тебе часть баришу, який принесла нам торговля невільниками. Коли одначе загиб і слід по тобі, обняв королівський прокуратор плянтацию на скарб. Доходи з неї ділять в той спосіб, що одна пята іде до державного скарбу, одну пята віддають в монастир св. Августина на бідних і на ціли місії серед Індиян — а осталі три п'яті складають для тебе. Наколи-б ти по 25 роках не вернув, переходить плянтация на монастир, а зложені гроші стають власностию держави. Але позаяк реченець той ще не проминув, можеш знова увійти в своє право посідання, треба тільки поїхати до Бразилії і там доказати, що ти саме Робінзон Крузо.

— Гаразд, дорогий товаришу, послухаю твоєї ради.

Відтак прикликав я Пятницю і кажу до него:

Любий хлопче! скажи но по правді, чи вельми тужиш за ріднею і за старим батьком?

Се питане збентежило зразу Індиянина — глянув на мене великими очима і дві ясні сльози мов перлини покотили ся тихо по его бронзовім обличу.

І чого так дивуеш ся? — питаю з усьміхом — чи думаеш, що ніколи вже не покинути нам отсего самітного закутка? Ось знай, за кілька день їдемо до Лондону, а наколи Бог пощастить нам у дорозі, то за два - три місяці побачиш свій рідний острів.

Пятниця не вірив спершу своему щастю, відтак аж, коли впевнив ся, що не жартую, став стрибати, плакати і сьміяти ся в суміш — словом, не чув ся на радощах.

У три дні поладив я свої орудки, зложив в громадській раді завіщане, в котрім призначив усе своє майно на убогих в Гель, наколи не поверну. Забрав я також зі собою і сьвідоцтва, доказуючі, що я саме Робінзон Крузо. Відтак поїхали ми до Лондону, щоби виглядіти пригоже судно. Плянтатор бразилійський мав везти трохи люда і всілякі знаряди, а що і я хотів поробити ріжні орудки для моїх поселенців, тим то порішили ми наняти за спільні гроші окремих корабель виключно тільки для себе.

І справді, натрапили ми незабавки на гарний купецкий бриг о 2 щоглах і 8 пушках і взяли его за зовсім низьку оплату.

Мерщій кинув ся я тепер на закупно. І так поперед усього придбав я гарну шалюпу на 14 люда і одну пушку, призначаючи єї яко оборонне судно острова від морських нападів Караїбів. Дальше призбирав я невеличний арсенал, зложений з 80 рушниць, 14 шаблук і пістолів. Крім того запопав я ще і дві малі полеві пушки з пригожим припасом амуніції для війська, а шротом для стрільців. Таким чином заосмотрив я оселю так, що могла стати до борби і з кількома тисячами дикунів.

Відтак закупив я 16 штук сукна, 40 штук дреліху на постіль і одержу, 100 капелюхів, 100 пар всілякої обуви, припаси панчіх, голок, ниток, ножиць гвіздя, молотів і всіляких причандалів ремісничих, кітли і увесь кухонний статок, кілька плугів, борони і безліч других ще знарядів рільничих та иньших.

Поюзаяк в Англії усе досить таких людей, що шукають получшення долі, тим то коли оголосив я, що приймаю добровольців на заселене мого острова, зібрала ся їх митю така сила, що прийшло ся вибирати між ними що ліпших і бравійших. Забрав я отже чотирьох мужиків з жінками, котрі мали сїм доньок і трех рослих вже хлопців, відтак двох жонатих теслів з троїма дітьми, боднаря з жінкою шевкинею, кравця з челядником, коваля з жінкою і двома доньками, шевця, городника, токаря, усіх жонатих, бо з родин задумував я сотворити цілу кольонію. Загалом приняв я 19 мушин і 25 жінок. Наконєць докупив я ще множество насїня усяких європейских городовин, чотири корови з телятами, дві безроги і кілька овець.

Бразилієць аж за голову схопив ся, коли побачив таку силу люда і річий, але просторе судно усе помістило. На закупно видав я трохи що не 1,500 фунтів стерлінгів, але ся сума була іно гейби зворотом того, що придбав я на острові.

15. січня 1672. р., розпустили ми вітрила і виплили з Лондону. Прикро мені стало, коли береги Англії почали щезати в далині. Переживши стільки невгод, не надїяв ся я побачити вже у друге любої вітчизни. Зате Пятниця раював як дитина: стрибав по помості і невгаваючи розповідав новим своїм товаришам чудеса про красу і родючість нашого острова. Ізза веселости всі его незабаром сердечно полюбили і подорож сходила нам ве-

льми мило. 27. марта закинули ми якор у пристани Багія або Сан Сальвадор в Бразилії. Митю дізнали ся всі про мене, і що днини мав я у себе в гостях міських горожан і плянтаторів. Кождий рад був на власні уха почути мою історію, і так часто приходило ся єї розказувати, аж згодом се мені остогидло.

Випочавши перших кілька день, удав ся я відтак з моім другом до королівського прокуратора і до ігумена монастира св. Августина. Губернатор португальський признав достовірність моєї особи, що й посьвідчили мої давні знакомі. Усі, зворушені довголітньою моєю долею, не тільки не робили ніяких перепон, а навпаки ще й пособляли поладити рахунки і відобратти гроші.

Плянтація за той час значно зросла, через що й вартість єї підскочила в гору. З предложених паперів показало ся, що:

За три роки заряду плянтацією моїми друзами плянтаторами, по відтрученю 800 моїдорів*) на прикупно ґрунту і заряд, остало чистого приходу . . . . . 2.460 моїдорів

Три тисячі доходу з плянтації через 15 літ складані в державнім скарбі винесли	20.420	”
Ігумен монастиря св. Августина звернув мені	1.870	”
Бриш із спроданих невільників на мене припадаючий виніс	4.950	”

Разом . . . . . 29.700 моїдорів

Раяли мені продати плянтацію, на котру саме лучив ся добрий купець, і я радо на се пристав. Сейчас виплачено мені за неї 10.500 моїдорів. Крім того за проданих 140 пак цукру, 60 пак кави і 100 сувоїв тютюну взяв я 4.000 моїдорів, так що по відтрученю коштів на дарунки для губернатора, прокуратора і монастиря виносила ціла сума на англійські гроші звиш 58.000 L. а з тим, що полишив в Англії, мав я круглого майна 65.000 L.

В Сан Сальвадор забавив я до половини червня, відтак розпрацав ся з моім другом Дон Жозе, обіцяючи провести з ним

*) Моїдор, тогочасний золотий гріш португальський вартости 1 фукт. стерлінґів 6 шиллінґів.

зиму. Корабель перейшов тепер під мій заряд. До давнього набору придбав я ще 10 пак цукру і 5 мішків кави для моїх поселенців. Також повіз зі собою кількох робітників, познакомлених з управою кави і трості сахарної, і трохи, що вміли варити цукор. — Кілька жінок і дитини доповнили числа нових поселенців до 24 мушкетерів і 32 жінок, а багатьом прийшлося відказати і відкласти їх від'їзд на пізніше.

Хісуючись гарною погодою, прибув я в лодці на поміст мого судна і сейчас таки підніс якор. Пригідний вітер гнав корабель стрілою, і вже дня 27. червня побачив я в далній горній частині острова, мріючи на синяві обрії.

ГЛАВА ХІІ.

Причалиємо до острова. Радість Іспанців. Стріча Пятниці з батьком. Пригоди поселенців за час нашої неприсутності. Бунтівник Етінс. Англичани покидають острів. Поворот їх з дикими і покарання злочинців.

Хоч капітан англійського корабля при нашій від'їзді з острова точно обчислив його положення під 50° західної дороги а 14° північної ширини, все-ж таки не був я ще певний, чи се він маячє переді мною, але серце Пятниці і його соколинний зір вміють розвіяти мої сумніви.

Дивись! дивись, Робінзоне! — кричав зворушений хлопець — там наш острів, там тато Пятниці, старий коханий тато — він певно плаче за Пятницею, думає — що его син вже не жиє. О там, там праворуч наша вартівня! виджу її добре, дуже добре.

І став бігати і стрибати, як божевільний і плескати з радощів у руки — ледви спинив я его, щоб не скочив у море і вплав не пустив ся ід берегов.

З тьохкаючим серцем всїв я у човен і поплив з Пятницею і шістьма уоруженими людьми до острова. Думав спершу, що може місто полнених Європейців стріну там диких Караїбів, тим то і зрадїв чимало, коли незабаром таки побачив на бережку Дон Хуана. Не розповім, як витав мене той чесний Іспа-

нець. Довгу хвилину лежали ми собі в обіймах, не спроможні і словечка промовити. Коли другі дізнали ся про мій поворот, поздоровили нас вистрілом з цілої батерії, на що корабель і шалюпа і собі сальною відповіли. На голос стрільні прибіг і батько Пятниці. Стріча его з сином була вельми зворушаюча. Посадивши батька на горбку, вдивляв ся в него хлопець мов в образ — рз-по-раз відбігав до шалюпи по якісь ласощі і знов повертав і пестощами засипував старого. Весь час невпинно балакав по караїбски так, що губа ні на хвилину ему не зімкнула ся.

Наспіли вневдві і другі Іспанці в числі 16 і повели нас в триюмфі до замку. На шпилью вартівні застромлено прапор з моім прозвищем. Не спізнав я фортифікацій, так їх високо підведено: вал доходив тепер звиш 7 м. в гору, в рів довкола широкий на 5 м. завернено воду потоку. В трох горах пятикутника стояли наряжені фальконети, тут-же при дверех печери находило ся десять мушкетів і дві рушниці. Згодом аж дізнав ся я, що спонукало оселю до таких обережностей. Відтак стали ми розповідати собі пережите-перебите. Іспанці не надіяли ся вже оглядати мене в живих, бо думали, що корабель, в котрім я відплив, потонув, або що я сам в Англії помер. Сї чесні люди і в голову собі не клали, щоби я міг на них позабути.

Просив я Іспанців, щоби розказали мені усе, чого довело ся їм зазнати на острові за ті три роки, і ось яку почув історию:

Всі сімнайцять записягли присланий їм через мене договір і порішили сейчас таки вибрати ся в дорогу. Батько Пятниці мав їх провозати. Дикі одначе нічого про їх від'їзд не знали, бо Європейці покинули їх, придумавши кількодневну виправу на риби.

Як-же засумували ся, коли не нашли мене уже на острові! З листу вичитали, що склало ся про полишених тут Англичан і про те, як з ними поводити ся. В тиждень дсперва удало ся трох уоружених Іспанців на хутір, де проживали бунтарі, бо до сї не посьміли ще переступити межі долини, яку я їм застеріг. Добрі Іспанці взяли їх за чесних людей і вже по тижневи знесли мій засуд і дозволили їм ходити по цілім острові.

Та свобода, місто приеднати лотрів, піпхнула їх тільки до

нових злочинів. Прикинувши ся сумирними і слухняними, вміли так підійти Іспанців, що сі проти моєї оборони повірили їм оруже. З того часу Еткінс і его товариші, захопивши зброю і пересвідчивши ся, що історія за губернатора проста байка, не тільки відказали Іспанцям послуху, а ще й почали з ними сварку і домагали ся поживи і усього всіх припасах, які я їм полишив. Коли-ж Іспанці на се хотіли пристати, загрозили їм Англичани різнею.

З остраху перед їх погрозами прийшло ся день і ніч сторожити, щоби драбуги не заскочили нечаяно сплячих і не вимордували їх зрадливо. Коли-ж Англичанам не вдало ся підійти обережних Іспанців, почали їм робити всякі пакости: нищили засіви на хуторі, нівечили забудоване і витяли кільканайцять кокосових пальм, наконець Еткінс, засівши раз у лісі, пострілив переходячого Іспанця. Зловили его і звязали — те саме постигло двох других Англичан. Сейчас скликано суд під проводом Дон Хуана. Еткінс так гордо ставив ся перед ним і не змовкав зі своїми погрозами, що видано на него засуд смерти через повішене — двох других порішено вивезти на один з островів положених на полудневій стороні океана. Благородний Дон Хуан не хотів одначе признати сего засуду, з огляду на те, що Англичани були моїми земляками, і просив, щоби їм даровано провину.

По довгій суперечці згодили ся на се судії але під услівем, що Еткінс остане в тюрмі так довго, доки цілковито не покає ся і не наверне.

Повідбирано бунтарям оруже і сокири, заперто Еткінса, і спершу усе ішло несогірше. Але злочинець, навкучивши собі вневдовзі неволю, з'умів якось визволити ся і в союзі з давними товаришами почав на ново пакостити Іспанцям.

Сего вже було через міру: жителі замку, хоч чесні і спокійні, не спроможні були довше терпіти і тягом дрожати від погроз драбугів, — раз треба було доконче з ними покінчити. Зміркували Англичани, що сим разом не минуть кари і, прикинувшись знова каючими, просили Іспанців о дозвіл опустити остров на караїбскім судні. Іспанці очевидно радо на се пристали. Дон Хуан заосмотрив лодку в усі припаси поживи, а

навіть дав їм дві рушниці і кількадесять набоїв. До судна прикріплено щоглу і вітрила.

Так виражені пустили ся Англичани на море. Іспанці провели їх до берега, жаляючи гарної плавби і радіючи нишком, що прецінь позбули ся немилых сусідів. Та ось в два тижні по сім побачив оден Іспанець, що працював в полі, лодку пливучу до берегів — а в ній осьмеро люда. Стривожений кинув ся бігцем до замку звістити про небезпеку. Іспанці хопили за оружжя і вийшли на стрічу сподіваним ворогам, коли се на превелике своє зачудоване і журу пізнали, що то Англичани повертають з п'ятьма Караїбами.

Ось яке їм приключило ся:

По двох днях плавби причалили они до острова, котрий лежав від заходу. Жі елі збігли ся сейчас з оружжя і не дали приступу чужинцям. Покинувши отже первістний намір, поплили они дальше на полудне і висіли на невеличкім острові, що его заселявало всего на всего кількадесять диких. Сі приияли Англичан вельми гостинно і достарчили їм бататів і сушеної риби. Мали они у себе п'ятьох невільників, спійманих у послідній битві, і тих відступили Англичанам за кілька европейских дрібниць. Межи невільниками було двох мушин і три жінки.

В чотири дні опісля пустив ся Еткінс з товаришами знов на море, щоби поселити ся на яким пустім острові, та не иайшовши пригожого, порішив вернути назад до нас.

Мали вже тепер невільників, тим то й не потребували працювати коло рілі, а могли вигідно зажити. Вийшовши на берег, просили Іспанців, щоби дозволили їм поселити ся на західній стороні острова, де задумали поставити хати і справляти землю.

Добрі жителі замку вволили і сим разом їх бажаню, але загрозили, що на случай нових напастий розстріляють усіх трох без пощади. Позаяк погроза ся вийшла від Дои Хуана так благого для них досіля, пізнали Англичани, що жартів тут нема, і якийсь час поводили ся супокійно. Але ворохобний характер Еткіуса не дав ему витривати в добрім.

Раз якось розсердив ся на одного Індиянина і вдарив его сокирою в голову так сильно, що сей трупом пав на місци. Товариш того, кипучи пімстою за кривду земляка, кинув ся в сю

мить на Еткіса, звалив его на землю і став давити. На щасте наспіли в пору два другі Англичани, вратували жите Еткінсови, а вбили Караїба. Але кілька місяців тяжко слабував задирилий матрос, бо мав міцно сторощену грудну кліть і кілька ребер поломаних. Згодом вилизав ся якомсь, та вже до давиих сил і здоровля не повернув і попав небавки в чахотку. Коли вперше я его побачив, аж лячно стало, так змарнів. З кремезного, снльного колишнього моряка іно тїнь остала, знят було, що не довге вже ему жите.

Кровава ся поділя зажурила поселенців, але мала й добрі наслідки, бо другі два Англичани, під'юджувані передше через Еткіса, поводили ся тепер супокійно, а він сам, знесилений недугою, не спроможен був ворохобити.

З трох приведених Караїбок взяв одну за жінку Іспанець, з двома другими одружили ся Англичани. Охрещено їх покн-що без сьвященка і вивчено перших правд віри Хрнстової. Були се жінки вельми роботящі, вскорі навчили ся варити, прати і шити одєжу з козячих скір, і мужі мали з ннх чималу поміч.

Так проминули поселенцям перші два роки на острові. Коли-б не туга за рідною землею і не клопоти з Еткінсом, не мали впрочім чого нарікати на свою долю.

ГЛАВА XLIII.

Наїзд Караїбів на остров. Дві фльотилі. Битва і поражене диних. Спаленє човнів. Вторичний напад. Індийський вожд. Хоробра Караїбна. Побіда. Закінченє війни.

За весь той час помічувано часто Караїбів на побережу, але їх пекольні пирн нічнм не заколочували спокою жителів. Аж ось одного ранка надбгають стрівожені два Англичани, звіщаючи, що фльотила — зложена з 8 лодий, наповнених дикими, причалила до острова недалеко їх осель. На щасте доглянули єї на мори ще завчасу, щобн втечн з жінками і добутком.

Сейчас Дон Хуан, котрий був тут наче губернатором, вислав трох Іспанців і одного Англичанина на обзорни. Кози

загнали у гай оточуючий замок, нарядили пушки і рушниці і дожидали нетерпеливо висланців. Незабавом повернули они вельми стурбовані, бо дикуни відкрили хати Англичан, знївели їх до хтеми, відтак розбігли ся в різних напрямках, либонь щоби вишукати жителїв острова. Хоч число Караїбів доходило до 50 — не страхали ся їх Европейці, бо мали доволї амуніції і оружа.

Через цілу ніч одна часть поселенців, одїта і уоружена, спочивала, а друга у той час сторожила. Дон Хуан спав на скелї вряди-годи піднимав ся і глядїв в ту сторону, де дикї розложили ся табором. Ліс закривав їх зовсім, тільки ясна луна вказувала, що палають огнища. Поведеня їх не вмїли собі Европейці пояснити.

Скоросьвіт вибрав ся іспанський проводир в товаристві одного з Англичан на розсліди. Дїйшовши по конець ліса, побачили табор диких, котрі і в думці не мали відплисти, а пекли собі преспокійно батати. Не було між ними полонеників, засуджених на смерть, що вельми чудувало Дон Хуана. Цїлий день сторожили пильно, а коли ніч настала, вислали батька Пятниці щоби підокрав си до табору диких і розвідав про них. Над досьвітом повернув він, сповнивши як слід. Дикї прибули на остров вишукати єго жителїв, сїючи жертви, бо коли послїдним разом відправляли тут сїю бенкети, оден з них запримітив хати Англичач, але море сказав про се товаришам.

Вїстка розійшла ся стрілою по цілім племені і оно задумало зробити велику воєнну виправу. Тепер не починали ще бійки, бо дожидали підмоги.

І справді, другого дня рано побачили поселенці з вартівні двайцять один човнів, на котрих находило ся майже 150 Караїбів так, що ціла їх сила переносила двїста голів. Ся обставина вельми стрївожила Европейців — не легко було побідити так численного ворога, хоч і як кепско був він уоружений.

Мали они луки і стріли, списи і широкі мечі з желїзистого дерева. Сила поселенців, в десятеро меньша, складала ся з 17 Іспанців, 3 Англичан, батька Пятниці і трох жінок, котрі порішили також бороти ся поруч своїх мужїв. В арсеналї було 12 мушкетїв, 5 рушниць, 3 ножі, 5 пар пістолїв, 2 галябарди, 3 ме-

чі і 7 шаблук. Крім того прикріплено чотири топірці на довгі дручки і розділено сокири поміж тих, котрі не мали шаблук. Велику пушку і три фальконети наряжено карабіновими кулями.

Европейці усталися по конець ліска, що окружав замок; на горбку серед гущавини поміщено два фальконети під доглядом Еткінса, батька Пятниці і чотирьох Іспанців — остали двайцять люда і двох Англичан під проводом Дон Хуана заховалися поза обривами скель в в хащах підніжа узгіря. Жінки вдерлися на стрімку стінку, забравши луки і стріли, з котрими вміли поводити ся. В крайнім случаю порішено занерти ся в замок і відти бити ворога.

Дикі поділили ся на три відділи: перший, зложенний з шести люда, ішов передом гейби на обзорини. За ним в 100 кроків ступало сорок других, уоружених в мечі і луки, — на конець решта звих 160 голов замикала похід півкругом. Всі повагом посували ся в лісок, знать відкрили передше, що тамки заховані жителі острова.

Европейці пропустили передню сторожу, не чіпаючи єї зовні. Коли середний відділ наближив ся на далечінь стрілу, величезна сальва снаоза скель, а кільканайцять диких вступом на землю. Безмежний острах запанував в рядах Іспанцями, митю пустили ся на втікача і щезли у лісній гущавині.

Іспанські поселенці хотіли їх здоганяти, але Дон Хаун на се не позволив, бо побоював ся, щоби дикі, очунявши з переполоху, не окружили їх в чистім поли, де мусять переважаючи числом побідити.

І се справді показало ся вельми розумним, бо незабаром знов пронесли ся крики, і Караїби випали з ліса. Передом біг муж великаньського росту з пучком червоних пер на високо звязаній чуприні. На лівій руці мав великий щит з черепашиної шкаралупи, — в правій держав тяжкий деревляний меч, по обі сторони наїжений острими кременцями.

Іспанці припустили їх доволі близько, а відтак аж повитали їх влучними вистрілами. Та хоч кільканайцять Караїбів знова пало, решта бігла хоробро вперед, викидуючи сотню стріл, з котрих дві ранили Іспанців.

Загреміла величезна сальва з поза скель і нільканайцять дивна опалилось
трупом на землю.

Вже іно сорок кроків розмежує воюючих, за часочок допадуть Караїби Європейців, а тоді вже нічо сих послідних не вратує. Та ось Еткінс з Іспанцем запалюють фальконети, прочі відповідають громами з мушкетів.

Страшний гук, відбитий сторично об стіни скель, спиняє атаки диких — в трівозі і неладі розсипують ся на всі боки. Даремно вожд з червоним пером намагає ся їх одушевити; проняті забобоном, що се бачать перед собою духів володіючих перунами, тікають мерщій з побоевища.

Опівдні не стало і сліду по них. В годину опісля вийшов Дон Хуан ратувати ранних. Сімнайцять диких знесено до шопи і осмотрено їм рани — лекше ранні утїкли з товаришами, а 31 вбитих лягло на побоевищи. Оставало ще 150 Караїбів до побореня.

По короткій нараді порішили Іспанці заперти ся в замку, бо немислимим було удержати ся на давнім становищи тим більше, що і з них вже двох було ранених. Побоювали ся також, що при другім атаку дикі освоєні з огнистим оружем стануть ще завзятійше напирати, а хочби й половина з них пала трупом, то і остала решта доволі сильна, щоби вирізати знесилених боротьбою Європейців.

Дон Хуан турбував ся ще й тим, щоби дикі не всіли у човна і не привели собі на підмогу нової більшої сили. Еткінс хоч терплячий на тілі, не втратив однак сили духа. Почувши побоювання Дон Хуан, а відягнув батька Пятниці на сторону і довго з ним щось балакав. Під вечер шез старий Караїб з замку.

Решта днини проминула супокійно. Дикі по таким важкім пораженю не посъмлі зачіпати ворога. Європейці схоронили ся за вали замку, з котрого стрільниць визирали пашеки трох фальконетів і кільканайцять рушниць. Цїлу ніч зміняла ся сторожа — чотирох по черзі пантрувало замку, поки другі спочивали по денних трудах.

О півночи кервава луна загоріла на обрію небес. Дон Хуан метнув ся на вартівню і з зачудованем побачив човна диких в полоніни. Цїла залага замку приглядала ся пожежі, що кервавим блеском сповила тихі прозори океану. З далека чутні були заводи диких, як побивали ся за своїми суднами.

В годину опісля прибув отець Пятниці, котрому то за пора-

дою Еткінса вдалося підпалити караїбську флотилію. Тепер не було вже чого боятися приїзу нових сил ворожих, але ті, що остали на острові, попавши в розпуку, могли стати небезпечними для Європейців.

Ся гадка мучила невпинно Дон Хуана. Караїби полишені на острові можуть розбритися по околиці, понівечити засіви, повбивати кози, а засівши де в хатах вистріляти їх всіх до одної. Дві дороги остало тепер Європейцям: або гинути з голоду, як мивуться припаси поживи, або в розпуці самим вдарити на Караїбів і полягти від їх стріл.

На щасте дикі не були на стільки проворні. Горяча кров не дала їм ждати на повільну, неминучу загибель ворога. На другий день скоросьвіт вирушили з лісів, щоби начати нову боротьбу.

Коли прибули на побоевище, стали розглядати ся кругом, чи не побачать де ворога, відтак закричали радісно, думаючи, що сей не посьмів виступити до бійки. Вожд з червоним пером довго щось говорив до своїх, либонь загрівав їх до хоробрости і витривалости — опісля стисненим ланцом справили ся усі в хаці. Але ліс був так густий, що проминула довга година, заки перші ворожі віддали виринули споміж дерев. Залога замку порішила тоді аж стріляти, як ворог буде закритий гущавиною.

Та Караїби, викинувши силу стріл, скоростию лискавки перебігли простір, що ділив лісок від замку. Загрімели пушки Європейців, але позаяк дикі гнали одинцем, убито ледви кількох, а прочі дерли ся вже на мур і палісаду. Пістолетні кулі, галябарди і топори повалювали найзавзятійших, та другі не дали ся тим відстрашити і перли сьміло на замок. Погибель Європейців здавала ся неминучою, рішили ся отже бодай продати дорого жите.

Аж ось одна Караїбка, либонь сьвідома звичаїв свого племені, вицілила стрілу на вожда з червоним пером, котрий, станувши на вершку палісади, величезним мечем витрутив галябарду з рук Дон Хауна, а другим ударом ладив ся сторощити єму голову. Нечайно засвистала стріла і прошибла грудь хороброго Індиянина: захитав ся і повалив на землю мов дуб, підтятий сокирою. На вид постріленого вожда завили Караїби з розпуки і, залишивши штурм, збігли ся довкола него, щоби рату-

вати. Хіснуючись суєтнею між ними, стала залога замку сипати кулями, але они, не вважаючи на смерть і рани, старалися іно дорогої мощі унести в безпечне місце. Тоді білі випали споза валів і вдарили на тікаючого ворога. Сей і не трібував ставити опору. Ледви при вході в гущавину вдалося Дон Хуанови здержати своїх, що без пощади витинали Караїбів.

Пятьдесят трьох убитих і сорок ранених спочило на боєвищі. Завзяті Іспанці добивали вмираючих так, що ледви 29 була спромога вратувати. По стороні білих був ранений тільки один Іспанець Гонзалес, лекші рани потерпіло п'ятьох.

Три дні по сій битві не чути було нічого про Індіан. За той час з 29 ранних Караїбів померло 14, а решта подужала. Чверть милі від замку викопали поселенці глибоку яму і погребли в ній тіла 109 диких. Четвертої днини рано полишив Дон Хуан Еткінса і п'ятьох Іспанців ураз з хорим Гонзалесом в замок, а сам на чолі десятих своїх земляків, двох Англичан і батька Пятниці вийшов поглядіти, що діють дикі. Криваві сліди і трупи по дорозі вказували шлях Караїбів. В гаю найдено 5 неживих, в великій лісі 11, на морськім побережю 4.

Коли відділ Європейців дібрався по кінець ліса, окружаючого рівнину, де стояли табором Караїби — сумний вид розкрився перед ними. Одинайцять мерців лежало простягнених на землі, 45 живих сиділо, похнюпивши голови довкола вождя, що спочивав у середині. Всі ті нещасні не їли либонь нічого від кількох вже днів, побиваючи ся жалем по втраті свого героя.

Дон Хуан зжалився над ними. Уставивши своїх людей до бою на случай напасти, вистрілив з пістолі у воздух.

Дикі задрожали на гук стрільні, але жаден з них не хопив за оруже — навпаки, відкинули еґо від себе на знак, що не думають боронити ся. Іспанці підійшли до них близше, Караїби пали долілиць.

Тоді поспитав їх Дон Хуан через батька Пятниці, що задумують дальше чинити.

Відповідь диких звучала:

Могучі духи, що володієте перунами, видертими богами Бенамукі! Вбили-сьте нам вождя, котрий більше поїв ворогів, чим нас тут прибуло на той страшний острів: вбийте і нас і з'їдьте, бо боронити ся не будемо — даруйте тільки жите на-

шим жінкам і дітям, що остали дома. Наколи ваша воля, то ми самі готові собі завдати смерть.

Тоді вожд Іспанців велів їм сказати, що дарує їм жите а навіть усіх ранних, если іно покленуть ся ніколи більше в ті сторони не вертати. Колиж посьміють раз еще до сих берегів причалити, то в той час їх усіх повбивають перунами, а остров їх затоплять в глибинах морських.

Як-же повернути нам домів — сказав оден з Караїбів — коли ви спалили наші судна?

Позволю вам побудувати иньші, ось тут маєте сокири. Дикі з радістю прийняли сю ласку і митю кинули ся стинати дерева. Іспанці подали ся з поворотом до замку.

В тиждень по сім шість лодий стояло вже готових. Караїби спекли і пожерли тіло вожда з червоним пером, бо вірили, що через те наберуть ся такої хоробрости, яка его оживляла.

Дон Хуан заосмотрив їх у припаси поживи на дорогу і звернув їм одинайцять ранних, котрі могли вже з ними плисти. З двох соток Караїбів, що прибули на остров, тільки 56 вернуло домів.

З того часу минає вже рік, а ні одно караїбске судно не причалило до острова, на котрім так страшні понесли втрати.

ГЛАВА XLIV.

острова. Его жителі. Основанє міста. Розлука. Тишина. Величезна фльота. Страшна подія. Похорон праведника. Роздираний болем вертаю до Англії. Подорож на Вхід. Дальша судьба кольонії. Закінченє.

Вислухавши розказу Іспанців, овідомив я їх, що привожу чимало людей і всілякі припаси одежі, оружа і амуніції. Врадувало їх се вельми і дякували мені сердечно, що про них не забував.

Неоавом надійшли три Англичани. Еткінс, що так ворохобничо поводит ся зразу, поправив ся цілковито а в борбі з дикими зложив докази незвичайної хоробрости, — але змарнів

нінащо і слідно було, що не довго потягне. Хотів я брати его з собою до Англії, але він промовив:

Пане губернатор! най Бог сторицею заплатить вам за ваше ласкаве поведене зі мною драбугою, котрий по правді не раз вже вартав повиснути на шибеници — але до вітчини вертати не хочу. Нагрішив я чимало, найже вмираю тут, де Бог милосерний вразумив мене і позволив стати чесним чоловіком. Може товариші мої повернуть домів, я таки тутки остану.

Що нам робити в Англії? — сказав оден з матросів. Тут маємо усього доволі, а там прийде ся гірко трудити і до смерти по морю скитати. Наколи пан губернатор позволить, ми на сїм острові доживати-мем віку.

Трох іно Іспанців просило ся до Європи, бо задумували повернути тут з родинами, котрі остали в Іспанії. Я взяв ся заплатити їм дорогу.

Відтак привів я нових поселенців з корабля. Не могли налюбувати ся красою острова і радо на нїм осіли. Тепер число сьвіжих і давнійших жителїв моєї держави так представляло ся:

Англичан 22 — Англичанок 25.

Бразилійців 5 — Бразиліянок 7.

Іспанців 17 — —

Караїбів 4 — Караїбок 3.

Разом мушчин 48, жінок 35 — не вчисляючи мене, Пятниці і его батька.

Така осада, посїдаючи подостатком оружа і амуніції, могла відперти і кількасот диких, наколи-б зважили ся поновити зачіпку.

Порішив я остати на острові цілу зиму, а капітан мого корабля мав поплисти до Іспанії і привезти родини поселенців. Дав я ему також повновласть стягати родини добровольців, котрі схочуть осісти між нами.

Сейчас по від'їзді капітана взяли ся теслі з підмогою осади стинати дерево на будову місточка. На ту ціль вигляділи ми узгірє над заливом моря, що творив прегарну пристань. Поперед усього порішено виставити дві каплиці: одну для католиків, себ-то Іспанців і Бразилійців — другу для Англичан. Для поїщення усіх родин прийшло ся побудувати 28 домів. Дон Хуан

і Гонзалес не хотіли оставити замку, їм отже поручено сторожу кріпости і арсеналу.

Бразилійці взяли ся закладати плянтації, англійські хлібороби повибирали собі поля, теслі обрабляли дерево, кравці з жінками шили одержу і біле, — словом незвичайний рух закипів на пустім до недавна острові.

З початком мая повернув щасливо висланий корабель і привіз англійського пастора з жінкою і донькою і старенького католицького сьвященника. З Іспанцями прибуло 13 осіб, між ними пять членів родини, наконець з Англії приїхало трох жонатих мужиків з дітьми, чотирох парубків, стельмах, столяр, двох ткачів, пивовар, слюсар, римар хірург, котляр, гончар і другі ще ремісники і кольоністи з родинами так, що населене виносило тепер: Англичан 110, Іспанців 31, Бразилійців 12, Караїбів 8 — отже разом 161 люда. З того пять оставало в замку, а прочі містилися в 49 домах міста, котре на мою честь прозвали Робінзонтаун*), се-б то місто Робінзона.

Спершу мав я гадку покинути остров на весну, але прийшло ся забавити цілий рік, бо треба було розпаювати ґрунта і завести лад в кольонії. Доперва 26. червня 1673. р. відплив я, працюваний слезами вдячности і грімкими вистрілами замкові батерії. Одна лиш прикра подія помрачила нам хвилю розлуки, а іменно смерть батька Пятниці, котрої на два тижні перед тим помер.

Бідний хлопець пригноблений страшним ударом не хотів оставати на острові і просив ся зі мною до Англії.

Полишив я осаду під зарядом Дон Хуана в цвітучім стані, заосмотрену в усе, що до єї розвитку було потрібне. Рогата худоба, безроги і вівці привезені мною, почали вже множити ся, будова місточка ішла скоро, словом — мав я надію, що за які літа розвине ся тут прегарна кольонія.

Третьої днини по нашім виїзді залягла на мори зловіща тишина; через кілька годин посував ся корабель ледви замітно, та нараз попав у морську течію, котра стала его гнати ід всходу.

Двічі матрос з коша на щоглі остерігав, що бачить землю

*) town — місто.

у всхіднім напрямі — на таку далечинь годі було доглянути з помосту, чи се остров, чи більший шмат суші. Опівдні вигладив ся океан мов зеркало, і ми побачили на милью на схід землю. Межи нею а нашим судном вкрило ся море множеством чорних точок, що живо ворухали ся сям і там. Керманіч розізнав в них караїбські лоді, котрих могло бути звиш 150.

Либонь дикі доглянули наш корабель, задержаний тишиною, і всіли в човна, щоби ему близше придивити ся. Не ввадувало мене се ні трохи, бо легко могло прийти до борби, котрої я собі не бажав. Осада корабельна, наслухавши ся на острові всіляких історій про хоробрість і жорстокість Караїбів, затривожила ся сильно, а иїяк було обминути з ними стрічі, бо ні вітрець не ворухив вітрилами, а морська течія звільна та невпинно посувала корабель ід берегови.

Промовив я до осади, загроваючи єї до відваги, відтак приказав иарядити пушки і ручне оруже, також приладити сосуди з всдою, наколи-б дикі захотіли підпалити корабель. Було нас всіх 27, а на фльотилі диких находило ся звиш 1000 люда.

Пів години опісля окружило нас множество човнів. Караїби мали здає ся намір вдарити иараз з усіх сторін. Потрясаючи списами і иатягнувши луки, почали видавати проймаючі оклики. Ми візвали їх знаками, щоби віддалили ся — порозуміли нас, але у відповідь пустили хмару стріл, з котрих одна раиила матроса. Осада, кипучи жаждою мести, так і рвала ся до бійки, та я нерозумний! зволікав: — жаль було мені тих темних людей, котрі й не знали, яка нерівна з нами борба. Порішив я ужити ще посліднього способу, щоби їх вразумити.

Пятнице! — кажу — вийди на верх корабля і промов до них. Скажи їм, що на кораблі суть духи, володіючі перунами, що наколи сейчас не відпливуть, то знищимо цілу їх фльоту і вимордуємо всіх без пощади.

Індиянин взяв у руку зелену вітку, вибіг на поміст і став привітливими рухами скликувати диких. По часови одна з найбільших лодий, в котрій було двайнайцять мужа, підплила під корабель.

Ледви Пятниця скінчив свою промову, як ось дикі у відповідь сипнули на него градом стріл — дві прошило ему груди. З глухим зойком повалив ся нещасний на землю.

Митю кинув ся я до вірного товариша. З сумним усміхом глянув мені в очи, хопив мою руку, притис до уст, а відтак спустив духа.

Стріляти! стріляти до тих мерзавців! закричав я роз'ярений до крайности — цілити добре і бити без пощади! ах! лотри, злочинці!

І хопивши льонт в руки, перший звернув я вистріл на зрадливу лодку. Загудів грім і судно щезло з поверхні вод. По сітці посипали ся другі сальви, матроси без уговку наряджували пушки і пускали смертоносні кулі до найдальших лодий, щоби тим чином ближшим не дати утечи. Три чверти години трівала страшна канонада — три часті ворожої фльоти знищено, тридцять ледви човнів спасло ся від погибели, море вкрили куски лодий і мертві тіла Караїбів.

Сей вид проняв мене жахом і я велів закінчити борбу. Що мені по смерті отсих нещасних, та-ж они в своїм краю мають повне право відогнати Європейців, котрі в Америці допускали ся таких страшних жорстокостей і девять десятих населеня винищили. Ах! радо дарував би я їм жите, віддав усе майно, коби лиш дорогий мій Пятниця віджив.

Усмішки, з якою конав, і строга смерть не зігнала з того любого облича. Припавши до мертвого тіла, сидів я з заломаними руками, а мої горячі сльози падали на кохане, зимне вже лице. Від часу, коли дізнав ся я про смерть родичів, не переживав ще так страшних хвиль розпуки. Не в силі був здати болю, лиш вряди-годи виривали ся з уст слова:

Пятнице! мій дорогий Пятнице!

Сонце вже клонило ся на захід, а я все ще тону в своїм горю; товариші не зважили ся мене потішати. Наконєць капітан приступив до мене, а торкнувши легко плеча, просив, щоби переміг я біль і залишив даремні горюваня. Мов зі сну важкого прокинув ся я, підвів і дав знак, щоби ладили похорон.

Обшили тіло Пятниці в нове вітрильне полотно, прикріпили до ніг дві кулі і зложили на дощці посеред помосту. Місто св'ященника відчитав капітан на голос послідне смертне благословене, взиваючи присутних, щоби помолиди ся за душу покійника.

Ціла залога зібрана на помості а сердечно полюбивша бі-

дного Караїба пала навколїшки до молитви — горячі слези спливали по обгорїлих лицях тих людей, так твердих на бїль і зворушення.

На сей вид така розпука здавила мою душу, що не тямлячись з болю, з голосним риданєм киував ся я на моцї товариша; ледви мене р'дтягнули.

Матроси підияли дошку і помістили єї на крїю судна так, що бїльша долїшня половина тїла виставала псаза корабель. Капітан відчитав послїдню молитву. Пращай, дорогий мій брате, товаришу заслаия, сердечний друже, пращай, пращай на віки!

Дошка задрожала, тїло легко сховзло в море, котре на завсїгди на віки зїмкло над ним свої хрустальні води.

І не стало Пятниці!

Сумна ся подїя змінила зовсїм мої пляии. Місто плисти до Бразилїї, як се я зразу задумував, подїв ся я прямо до Англії, де прибули ми без нїяких вже пригод з кінцем вересня.

Майно моє, що виносило звиш 65.000 £, запевнювало менї безжуріе жите, але брак рїдїї, смерть Пятниці а крім того колючечї в Англії і сусїдній Шкоції спонукали мене до нової подорожи, сим разом на всхїд до Індїї, островів Сундайских, Китаю і Сибїру. Не стану єї подрїбно описувати, бо се не стоїть в нїякій звязи з моїм островом. Скажу іно, що в торговлї в Індїї і Китаю і в транспортї футер зросло моє майно двїчі.

Сею торговлею займав ся я лїт однайцять. Коли наконєць повернув домів, вже Стюарти а Англії не володіли, а на престолї засїв Вільгельм оранський, що передше панував в Голландїї. З ним і мир повернув до краю.

Корабель, пливучий з Антилів, привїз менї дуже сумні вїсти про стан моєї осади:

До 1680. року се-б то так довго, докіля жив Дон Хуан, усе ішло як найкраще, а населене зросло до 400 люда. Та по єго смерти Англичаии, шїстть раз численнїйші від жителїв романьского племена, стали гнобити Іспанцїв і Бразилїйцїв так, що згодом прийшло між ними до борб, наслїдком котрих Романцїв прогнано з острова.

В кїлька лїт опїсля під пору, коли французский король Людовик XIV. пособляв зверженому з престола Якову II. Стюарто-

ви в борбі з Вільгельмом оранським, підплив случайно французський корабель під мій острів. Побачивши застромлений на замку англійський прапор, знищив місто, а жителів его взяв в полон або вимордував.

Так оселя, задля котрої поніс я стільки труда і коштів, упала ще за мого житя. Було в сім і моеї трюхи вини, бо належало підчинити острів під власть англійської корони, котра безперечно з'уміла би захистити его від ворожих нападів своєю могутчою опікою, як захищала другі кольонії.

Пригноблений тими невідрадними вістками, покинув я торговлю і живу тепер в моїй палати, недалеко міста. Найлюбішим моїм занятєм є вишукувати молодих людей, що бажають стати моряками; їм пособляю виобразувати ся в сім званю. Крім того радо несучу поміч шкільній молодежи, бо знаю з власного досьвіду, як гірко приходить ся в житю без науки.

Коли вмирати-му, перекажу своє майно на образоване спосібних ремісників і хліборобів і на ширене між ними просьвіти, бо она одна тільки є годовним жерелом могутчости кожного краю; поки-що готовлю ся до послідньої подорожи, котрої крайна мета... вічність.

